

**TEKLÎFÎ EMİR VE YASAKLARDAKİ
ÖVGÜ/YERGİ ÜSLÛBUNUN HADİS/SÛNNETTE
KULLANILIŞI**

Semih YOLAÇAN

T.C.

**Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü**

**Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

Eskişehir

2018

...../...../.....

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin/projenin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Semih YOLAÇAN

ÖZET

TEKLÎFÎ EMİR VE YASAKLARDAKİ ÖVGÜ/YERĞİ ÜSLUBUNUN HADİS/SÜNNETTE KULLANILIŞI

YOLAÇAN, Semih

Yüksek Lisans-2018

Danışman: Prof. Dr. Ali ÇELİK

İnsanlara rehber olarak gönderilen peygamberlerin, tebliğ, tebyîn ve davet gibi üç aslî görevi vardır. Peygamberler bu görevlerini yaparken muhataplarının eğilim, kabiliyet ve huylarını göz önünde bulundurmuş ve tavsiyede bulunurken bu hususlara uygun üsluplar kullanmışlardır. Muhatabın durumuna göre kimi zaman emir ve yasakları direk olarak ifade ederken kimi zaman da ihtiyaca binaen dolaylı olarak ifade etmişlerdir.

Emir ve nehiyleri dolaylı bir şekilde muhataba iletmenin yöntemlerinden biri övgü ve yergi üslubunun kullanılmasıdır. Övgü ve yergi üslubu ile muhataba, övülen şeyleri yap, yerilen şeylerden uzak dur mesajı verilmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.) de yaklaşık yirmi üç sene süren tebliğ vazifesi sürecinde bu üslubu çok defa kullanmıştır. Bu şekilde, övgü ve yergi ifadeleri ile dolaylı olarak “teklîfî hüküm” vaz’ etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Üslûp, Teklîfî hüküm, Emir, Yasak (Nehiy), Övgü (Medih), Yergi (Zem).

ABSTRACT

THE USING OF PRAISE AND SATIRE IN HADITH/SUNNAH IN ORDERS AND BANS RELATED AMENABILITY

YOLAÇAN, Semih

Master Degree-2018

Adviser: Prof. Dr. Ali ÇELİK

The prophets sent as a guide for people have three major missions such as declaration, announcement and summons. While the prophets were performing these tasks, they took into consideration tendency, ability and temper of their respondents. As they were giving advice them, they used several methods in accordance with these principles above.

Sometimes they stated directly order and prohibitions released by Allah sometimes stated them indirectly to their people. One of the methods declared indirectly is the usage of praise and satirical manner. Whereas The people are expected to do good events in the praise manner, they are expected to stay away from bad events in the satire manner.

Our prophet Muhammed Mustafa (peace be upon him) used this manner many times during the declaration mission which lasted twenty three years. In this way he laid foundation the proposal judgement indirectly with the praise and judgement statements.

Key words: Manner, proposal judgement, order, prohibition, praise and satire.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	xi
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ	1
ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE AMACI.....	1
ARAŞTIRMANIN METODU VE PLANI.....	2

BİRİNCİ BÖLÜM

ÜSLÛP VE ÇEŞİTLERİ

1.1. ÜSLÛP NEDİR?	4
1.2. ÜSLÛP ÇEŞİTLERİ.....	6
1.2.1. İhbârî Üslûp.....	7
1.2.1.1. Haber Cümlesinin Çeşitleri.....	8
1.2.1.1.1. İbtidâî Haber.....	8
1.2.1.1.2. Talebî Haber.....	8
1.2.1.1.3. İnkârî Haber	9
1.2.2. İnşâî Üslûp.....	9
1.2.2.1. Talebî İnşâ.....	10
1.2.2.1.1. Emir.....	10
1.2.2.1.1.1. Emr-i Hazır.....	10
1.2.2.1.1.2. Emr-i Gâib	11
1.2.2.1.1.3. Emir Mânasına İsim Fiiller.....	11
1.2.2.1.1.4. Emir Mânasına Masdarlar	12
1.2.2.1.2. Nehiy	12
1.2.2.1.3. İstifham	13
1.2.2.1.4. Temennî.....	13
1.2.2.1.5. Nida	16
1.2.2.2. Gayr-i Talebî İnşâ	17
1.2.2.2.1. Yemin Lafızları	17
1.2.2.2.2. Taaccüb Fiilleri İle Başlayan İfadeler	17
1.2.2.2.3. Bazı Mukârame Fiilleri (كاد).....	18
1.2.2.2.4. Tereccî (Umma) Fiilleri (عسي) İle Başlayan Sözler	18
1.2.2.2.5. Övgü (Medh) ve Yergi (Zem) Sözleri.....	18

İKİNCİ BÖLÜM

TEKLÎFÎ EMİR VE YASAKLARDAKİ ÖVGÜ (MEDH) VE YERĞİ (ZEM) ÜSLÛBU

2.1. HÜKMÜN TAKSİMİ İLE İLGİLİ YAKLAŞIMLAR.....	19
2.2. TEKLÎF VE TEKLÎFÎ HÜKÜM NE DEMEKTİR?.....	21
2.2.1. Teklîfî Hükümlerin Çeşitleri	22
2.3. EMİRİN MAHİYETİ.....	23
2.3.1. Emir Siygaları:	24
2.3.1.1. Hakiki (Sarih) Emir Sîgaları:	24
2.3.1.2. Mecazî (Gayr-i Sarih) Emir Sîgaları:.....	24
2.4. NEHYİN MAHİYETİ.....	24
2.4.1. Nehiy Sîgaları.....	25
2.4.1.1. Hakiki (Sarih) Nehiy Sîgaları:	25
2.4.1.2. Mecâzî (Gayr-i Sarih) Nehiy Sîgaları:	25
2.5. “MEDH” VE “ZEM” ÜSLÛBU	26
2.5.1. “Övgü” (Medhin) Lügat ve Terim Mânâsı.....	26
2.5.2. “Yergi” (Zemmin) Lügat ve Terim Mânâsı.....	27
2.5.3. Nahiv ve Belâgat İlmine Göre “Medih” (Övgü) ve “Zem” (Yergi).....	28
2.5.4. Medh ve Zem Kipinin Unsurları	28
2.5.5. “Ni’me” (نِعْمَ) ve “Bi’senin” (بِئْسَ) Kullanımı.....	29
2.5.6. “Sâe’nin” (سَاءَ) Kullanımı.....	30
2.5.7. “Habbezâ’nın” (حَبْذًا) Kullanımı	30
2.5.8. “Medh” ve “Zem” Kipinin Yapılış Yöntemleri.....	31
2.5.9. Övgü (Medh) ve Yergi (Zem) İçin Kullanılan Bazı Edebî Sanatlar	34
2.5.9.1. İtnâb	34
2.5.9.2. İdmâc	35
2.5.9.3. İstibtâ	36
2.5.9.4. Tescîl.....	36
2.5.9.5. Tefrîk	37
2.5.9.6. Tefvît.....	37
2.5.9.7. Tevcîh	38
2.5.9.8. İttirâd.....	38
2.5.9.9. İstiâre	39
2.5.9.10. İ’tirâz.....	39
2.5.9.11. Zemme Benzeyen Bir Şeyle Medhi Pekiştirmek	40
2.5.9.12. Medhe Benzeyen Bir Şeyle Zemmi Pekiştirmek	41
2.5.10. Övgüye ve Yergiye Delâlet Eden Lafızların Dışındaki Diğer Bazı Hususlar.....	43
2.5.10.1. Mübâlağa İçin Lafzın Tekrar Edilmesi	43
2.5.10.2. Mübâlağa İçin Te’kîd Yapılması	43

2.5.10.3. Mübâlağa İçin Hasr Üslûbunun Kullanılması	44
2.5.10.4. Teşbîh, Temsîl ve Tasvîr Yapılması	45
2.5.11. “Medh” Ve “Zem” Cümlesinin Kısımları	47
2.5.11.1. Kıyasî Medh ve Zem.....	48
2.5.11.1.1. Kıyasî Medh	48
2.5.11.1.2. Kıyasî Zem	48
2.5.11.2. Siyâkî Medh ve Zem.....	49
2.5.11.2.1. Siyâkî Medh	49
2.5.11.2.2. Siyâkî Zem	50

2.6. TEKLÎFÎ EMİR VE YASAKLARDAKİ ÖVGÜ (MEDH) ÜSLÛBUNUN KUR’AN-I KERİM’DE KULLANILIŞINA DAİR BAZI ÖRNEKLER..... 51

2.6.1. Kur’an’da Medh Lafızları ile Verilen Örnekler	51
2.6.1.1. حَبَّأً ve نِعْمَ Medh Lafızlarının Kullanılışı ile Övgü Yapılması	51
2.6.1.2. حُب (Hub), “Sevgi” Kavramının Kullanılışı ile Övgü Yapılması.....	52
2.6.1.3. رَضِيَ “Radiye” (Razı Oldu) Fiilinin Kullanılarak Övgü Yapılması.....	53
2.6.1.4. Kur’an’da Bazı Şahıslardan Övgü İle Bahsedilmesi	53
2.6.1.5. İsm-i Tafdil İle Övgü Yapılması.....	55
2.6.1.6. Mesel ve Teşbih Kullanılarak Övgü Yapılması.....	55
2.6.1.7. Bazı Vasıflar Kullanılarak Övgü Yapılması.....	56

2.7. TEKLÎFÎ EMİR VE YASAKLARDAKİ YERGİ (ZEM) ÜSLÛBUNUN KUR’AN-I KERİM’DE KULLANILIŞINA DAİR BAZI ÖRNEKLER..... 57

2.7.1. Kur’an’da Zem Lafızları ile Verilen Örnekler	57
2.7.1.1. يَسَاءَ, يَسَاءَ, Zem Fiilleri ile Yapılan Yergiler	57
2.7.1.2. حُب (Hub), “Sevgi” Kavramının Kullanılışı ile Yergi Yapılması.....	58
2.7.1.3. Kur’an’da Bazı Şahıslardan Yergi İle Bahsedilmesi	59
2.7.1.4. İsm-i Tafdil İle Yergi Yapılması	60
2.7.1.5. Mesel ve Teşbih Kullanılarak Yergi Yapılması	61
2.7.1.6. Bazı Vasıflar ve Lafızlar Kullanılarak Yergi Yapılması	62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEKLÎFÎ EMİR VE YASAKLARDAKİ ÖVGÜ (MEDH), YERGİ (ZEM) ÜSLÛBUNUN HADİSLERDE VE SÜNNETTEKİ KULLANIMINA DAİR ÖRNEKLER

3.1. TEKLÎFÎ EMİR VE YASAKLARDA KIYÂSÎ ÖVGÜNÜN (MEDH) KULLANILIŞINA ÖRNEKLER 64

3.1.1. Gece İbadeti.....	64
3.1.2. Kadınların Haccetmesi	66
3.1.3. Kurban Kesmek.....	67
3.1.4. Allah Yolunda Savaşmak	68
3.1.5. Savaşta Düşmandan Kaçmamak ve Emanete Hıyanet Etmemek.....	69
3.1.6. İyi Şeylerden İnfak Etmek.....	71

3.1.7. Çalışkan ve Gayretli Olmak	72
3.1.8. Allah Yolunda İnfak Etmek.....	73
3.1.9. İyilik Ve Hayırda Yardımlaşma	74
3.1.10. Kibirlenmemek, Tevâzû Sahibi Olmak	75
3.1.11. Kötü Sözlerden Sakınmak ve Yeminlere Sadık Olmak	77
3.1.12. Temizliğe Dikkat Etmek	77
3.2. TEKLÎFÎ EMİR VE YASAKLARDA SİYÂKÎ ÖVGÜNÜN (MEDH)	
KULLANILIŞINA ÖRNEKLER	78
3.2.1. Allah’a İman ve On’a Şirk Koşmamak	79
3.2.2. Hz. Peygamber (s.a.v.)’e İman Etmek.....	83
3.2.3. Abdest Almak.....	85
3.2.4. Namaz Kılmak.....	87
3.2.5. Oruç Tutmak.....	90
3.2.6. Tevbe Etmek ve Af Dilemek.....	92
3.2.7. Allah’ı Çokça Anmak.....	94
3.2.8. Okumak, Araştırmak ve İncelemek.....	98
3.2.9. Kur’an’ı Okumak ve Ona Tâbi Olmak.....	99
3.2.10. Dosdoğru Yol Üzere Olmak.....	101
3.2.11. Helal ve Temiz Rızıklardan Yemek	106
3.2.12. Sabırlı Olmak	107
3.2.13. Adaletli Olmak	109
3.2.14. Yetimi, Öksüzü, İhtiyaç Sahibini Koruyup Gözetmek.....	110
3.2.15. Öfkeyi Yutup Affetmek.....	112
3.2.16. Borçluya Mühlet Vermek	113
3.2.17. Ana Babaya İyi Davranmak	114
3.2.18. Komşu ve Arkadaşlara İyi Davranmak	116
3.2.19. Borcu Ödemek.....	117
3.2.20. Hamd ve Şükretmek	119
3.2.21. Selamlaşmak.....	120
3.2.22. İnsanlar Arasında Barışı Sağlamak	122
3.2.23. Erkeklerin Hanımlarına İyi Davranması	122
3.2.24. Ahiret Hazırlığı Yapmak	123
3.3. KIYASÎ YERGİ (ZEM) ÜSLÛBUNUN KULLANILIŞINA	
ÖRNEKLER.....	124
3.3.1. Zandan Kaçınmak.....	124
3.3.2. Hâinlik Etmemek.....	126
3.3.3. Kibirlenmek.....	127
3.3.4. Ahiret Hayatını Unutmamak	127
3.3.5. Riyadan Uzak Durmak	128
3.3.6. Hevâ ve Hevese Uymamak	129
3.4. TEKLÎFÎ EMİR VE YASAKLARDA SİYÂKÎ YERGİNİN (ZEM)	
KULLANILIŞINA ÖRNEKLER	130

3.4.1. Allah Rasûlüne Salavat Getirmek	130
3.4.2. Haksız Yere Cana Kıymamak	132
3.4.3. Zina Etmemek	133
3.4.4. Alay Etmemek, Gıybet Etmemek	135
3.4.5. Yalan Söylemek, Yalan Yere Şahitlik Yapmak veya Şahitliği Gizlemek..	137
3.4.6. Verilen Sözden Caymamak	139
3.4.7. İçki İçmemek	140
3.4.8. Gözleri haramdan Sakınmak	142
3.4.9. Haddi Aşmamak	143
3.4.10. Boş Sözlerden Yüz Çevirmek	146
3.4.11. Ölçü ve Tartıda Dürüst Olmak	147
3.4.12. Sadıklarla Beraber Olmak	148
3.4.13. Tecessüs Etmemek	149
3.4.14. Asabiyet, Kavmiyetçilik Yapmamak	149
3.4.15. Günahta Israr Etmemek	150
SONUÇ	151
KAYNAKÇA	154

ÖNSÖZ

Rahman ve Rahim olan, her türlü eksik ve noksandan münezzeh Allah'ın adıyla...

Bizleri yoktan var eden, varlık sahnesine insan olarak çıkmamızı lütfeden, varlığından haberdar edip Kendisine iman ile şerefleştiren, Hz. Muhammed (s.a.v.)'e ümmet olma bahtiyarlığına erdiren, her an bizi görüp gözetan Âlemlerin Rabbi Allah'a sonsuz hamd ve sena ederiz.

“Muhakkak ki sen yüce bir ahlak üzeresin” hitabına mazhar, âlemlere rahmet olarak gönderilen, bizim için üsve-i hasene, peygamberlerin hâtemi olan Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) Efendimize salat-ü selam olsun.

Allah Teâla, kullarını doğru yola iletmek ve bu yolda istikamet üzere bir hayat sürmelerini sağlamak amacı ile kitaplar ve bu kitapların pratik hayatta uygulanmasını sağlayacak peygamberler göndermiştir. Bu sayede hayatı düzene sokacak emir ve yasaklarını kullarına iletmiştir. Bu emir ve yasaklarla kullarına yapmaları ve yapmamaları gereken şeyleri telkin etmiştir.

Muhataba yapılan telkinin etkili olması konusundaki en önemli unsurlardan biri üslûptur. Doğru seçilen üslûp sayesinde olumlu sonuçlar alınırken, yanlış üslûp seçimi olumsuz sonuçlara sebep olacaktır. Bu manada birçok üslûp çeşidi vardır. Bunlar arasında önemli bir yer tutan üslûp çeşidi övgü ve yergi üslûbudur.

İnsanların dünya ve ahiret hayatlarını şekillendirme çabası içinde olan kişiler, öncelikli olarak muhataplarının ruh hallerini, istidat ve kabiliyetlerini, huy ve karakterlerini dikkate almak zorundadır. Bunun sonucunda muhataba etki edecek üslûbu belirleyip az zamanda olumlu sonuçlar alabilmek mümkündür. Bu manada, ince ruhlu, derin anlayış sahibi, kırılgan insanlarda kullanılabilecek en önemli üslûp övgü ve yergi üslûbudur.

Övgü ve yergi üslûbu, inşâî yapıdaki cümleler içerisinde değerlendirilmektedir. Bununla birlikte bu üslûp içerisinde sonuç cümleleri söylenmemiş, muhataba emir ve nehiy ifadeleri kullanılmadan telkinde bulunulmuştur. Bu telkinlerde, dolaylı olarak “övülen şeyi yap”, “yerilen şeyi yapma” emri vardır. Şayet övgü ve yergi içerikli ayet ve hadislerle bu açıdan bakılmadığı takdirde bu mana gözlerden kaçmaktadır. Övgü ve yergi üslûbundaki

emir veya yasak manası ancak muhatabın algısı ve anlayışı sayesinde ortaya çıkabilmektedir. Biz bu çalışmamızda hadisler içerisinde geçen övgü ve yergi ifadelerinin mükellefe dolaylı olarak dahi olsa gerek teşvik ederek gerekse sakındırmada bulunarak yeni bir kısım hususları teklif edip etmediğini anlamaya çalıştık. Yani doğrudan emir ve nehiy gibi sigalar kullanmayarak ancak ilgili hususu överek veya yererek mükellefi o konuya yöneltmesi durumunu incelemeye çalıştık. Her ne kadar tezimizin konu başlığından bu ifade ettiğimiz mana tam olarak anlaşılıyor gibi görünse de kastettiğimiz teklîfi hükümlerde kullanılan emir ve nehiy sigalarının dışında övgü ve yergi ifadeleri ile de -dolaylı emretme ve yasaklama- olup olmadığını hadisler üzerinden araştırmaktır. Bu araştırmamızda sıkça başvurduğumuz husus hadis şerhleri olmuştur.

Çalışmamızda üç ana bölüm bulunmaktadır. Birinci bölümde üslûp ve üslûp çeşitleri ele alınmış ikinci bölümde ise “Teklîf” ve “Teklîfi hüküm” kavramları hakkında bilgi verilmiş ardından övgü ve yergi üslubu ile teklîfi hükümlerin bağlantısına işaret edilmiştir. Daha sonra övgü ve yergi üslûbunun nahiv ve belâgat ilimleri içindeki yerleri üzerinde durulmuştur. Övgü ve yergi üslûbunun Kur'an-ı Kerim'de de var olduğuna dikkat çekildikten sonra üçüncü bölüme geçilmiş ve bu bölümde teklîfi emir ve yasaklardaki övgü/yergi üslubunun hadislerde kullanılışı ile ilgili örnekler verilmiştir.

Sonuçta bir kısım övgü ve yergi içerikli hadisler tespit edilmiş ve bu hadislerde dolaylı olarak verilmek istenen teklîfi emir ve yasaklara işaret edilmiştir.

Çalışmamın başından sonuna kadar yazdığım her bölümü titiz bir şekilde inceleyip, okuyan ve gerekli katkıları ile desteğini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Ali ÇELİK'e ve çalışma sürecimde hoşgörü ve fedakârlıkları ile bana destek olan aileme teşekkür ederim.

Semih YOLAÇAN

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser.
a.g.m.	: Adı geçen makale.
b.	: İbn.
Mad.	: Maddesi.
Bkz.	: Bakınız.
C.	: Cilt numarası.
çev.	: Çeviren.
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
Hız.	: Hazreti.
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı.
MÜİF	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
Nşr.	: Neşreden.
Ö.	: Ölümü.
(r.a.)	: Radıyallahu anh.
s.	: Sayfa numarası.
(s.a.v.)	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem.
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı.
Terc.	: Tercüme eden.
Thk.	: Tahkik eden.
Thrc.	:Tahric eden.
T.y.	: Baskı tarihi yok/ Tarihsiz.
vb.	: ve benzeri.
y.y.	: Yayımcı yok.

GİRİŞ

Allah Teâlâ, yeryüzünde halifesi olarak yarattığı eşref-i mahlûkat olan insanı başıboş bırakmamış, dünyanın süslerine aldanıp yaratılış gayesinden sapmaması için ilâhî buyrukları ile insanın yolunu aydınlatmıştır. Bu buyruklarını da peygamberleri aracılığı ile insanlara bildirmiştir. Peygamberler, insanlara örnek olmuş ve Allah'ın sınırlarını belirlediği sırat-ı müstakim üzerinde nasıl yürüneceğini onlara anlatmıştır. Bunu yaparken muhataplarının maddî ve manevî yapı özelliklerini göz önünde tutarak farklı anlatım üslupları kullanmışlardır.

Bu üslupların en etkili olanlarından biri, muhataba “yap” veya “yapma” emir kalıpları kullanmaksızın, bilhassa başka örnekler üzerinden övgü ve yergi metodunu kullanmak olmuştur. Bu sayede kırmadan, incitmeden ve rencide etmeden muhataba doğru davranışın gösterilmesi amaçlanmıştır. Kur'an'da, nezaketiyle insanların gönlünü kazanıp, onları çevresine topladığı bildirilen¹ Efendimiz (s.a.v.), cahiliye toplumunu asr-ı saadet toplumuna dönüştürmüştür. Bu dönüşümün en önemli etkenlerinden birisi de Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kullanmış olduğu üsluptur.

ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE AMACI

Allah Teâlâ'nın buyruklarını bir peygamber vasıtası ile göndermesinin hikmetlerinden biri, peygamberlerin insanların ıslahına yardımcı, eğitici, öğretici rol modeller olmalarıdır. Peygamberler tebliğ görevini ifâ ederken muhataplarına karşı övgü (medih) ve yergi (zem) ifadelerini de kullanmış olduklarını görüyoruz.

Medih üslubu, Allah'ın razı ve hoşnut olduğu karakter ve davranışlara yönlendirirken, zem üslûbu razı olmadığı, gazabına sebep olan karakter ve davranışlardan sakındırmış, uzaklaştırmıştır. Bu sebeple Hz. Peygamber (s.a.v.)'in övgü ve yergi üslûbunu, bu üslûbu nasıl ve nerelerde kullandığını bilmemiz bizleri Allah'ın razı olacağı davranışlara sevkederken gazabını celbedecek şeylerden sakındıracaktır.

Her insan fitraten diğerinden farklı olduğu için eğitimde uygulanacak yöntemler de farklı farklı olacaktır. Kimisi direk “yap veya yapma” gibi emir kalıpları ile doğruya yönlendirilirken bazısında bu yöntem ters tepki ile

¹ Âl-i İmrân 3/159.

sonuçlanabilir. Bu yapıdaki insanlara “Şunu yaparsan güzel olur, şunu yaparsan kötü olur” , “Şu davranıştan Allah hoşlanır, şu davranıştan hoşlanmaz” gibi övgü ve yergi üslûbu etkili olabilir. İnsanlara iyiliği emredip kötülükten sakındırma gayesi olan davetçilerin bu üslûp ve yöntemleri bilmesi ve kullanması faydalı olacaktır.

Hız. Peygamber (s.a.v.), bütün konularda olduğu gibi bu konuda da mü'minlerin yegâne örneğidir. Zira övgü ve yergi üslûbunu kullanırken ölçü önemlidir. Ölçüsüz kullanılan övgü ve yergi hedefleri saptırabilir. Aşırı övgü insanı kibre, kendini beğenmeye sevkederken, aşırı yergi insanı ümitsizliğe ve küskünlüğe sevkedebilir. Bu nedenle, Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in medih ve zem üslûbunu nasıl kullandığını öğrenmek bu üslûbu dozunda kullanmayı da öğretecektir.

Araştırmamızın amacı, Hız. Peygamber (s.a.v.)'in teklîfî emir ve yasaklar konusunda övgü ve yergi üslubunu kullandığı konuları tespit etmek, bu şekilde Kur'an ve sünnet bütünlüğüne dikkat çekmek, bu hadisleri ile ümmetine vermiş olduğu mesajların maksadını iyi kavrayabilmek, övgü-yergi üslûbu taşıyan hadislerin arka planında, dolaylı olarak, “Övülen şeyi yap, yerilen şeyi yapma” mesajının olduğunu vurgulamak ve emr-i bi'l ma'rûf nehy-i ani'l münker'i vazife edinmiş kişilere övgü ve yergi üslûbu konusunda örnekler vermektir.

ARAŞTIRMANIN METODU VE PLANI

Çalışmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde konunun amacı, önemi, araştırmanın metodu ve araştırmanın kaynaklarından bahsedilmiştir.

Birinci bölümde üslûp konusu üzerinde durulmuş, üslûbun ne olduğu, çeşitleri, hakkında bilgi verilmiştir. Üslûp çeşitlerinin bölümleri olan ihbârî ve inşâî üslûp hakkında bilgi verilmiş ardından ayrıldıkları kısımların özellikleri örnek ayet ve hadislerle işlenmiştir. İkinci bölümde ise “Hüküm” kavramı üzerinde durulmuş, ne demek olduğu, “Teklîfî” ve “Vad'î” olmak üzere iki bölümde ele alınması konusu hakkında bilgi verilmiştir. Ardından fıkıh usûlcülerine göre nelerin teklîfî hükümlere dahil edildiği konusu hakkında bilgi verilmiştir. Bu bağlamda, emir ve yasak (nehiy) kavramları ve bunların kısımları ayetlerden örnekler verilerek incelenmiştir. Övgü (medih) ve yergi (zem) konusu nahiv ve belâgat yönlerinden ele alınmış, medih ve zem için kullanılan edebi sanatlar örneklerle birlikte ele alınmıştır. Teklîfî emir ve yasaklardaki medih ve zem kiplerinin Kur'an'da kullanımına örnekler verildikten

sonra üçüncü bölüme geçilmiş, teklîfî emir ve yasaklardaki övgü-yergi üslûbunun hadislerde kullanılışları ele alınmıştır. Bu konularda öncelikle, ele aldığımız övgü ve yergi içeren hadislerin Kur'an-ı Kerim'de bir karşılığının olduğunu belirtmek için konu ile ilgili ayetler ve kısa açıklamaları verilmiştir. Ardından konu ile ilgili hadisler, emir-yasak ve övgü-yergi bağlamında verilen mesaj ve tavsiyelere dikkat çekilmiştir. Hadisler verilirken genellikle tam Arapça metni verilmiş, uzun hadislerde ise fazla yer tutmaması için hadisin konu ile ilgili Arapça kısmına yer verilmiştir. Hadis şerhlerinden faydalanırken konunun daha anlaşılır olması için lafzî tercüme yerine mefhûmî tercüme yapılmıştır. Ayetlerin meali verilirken genellikle *Diyanet Vakfı Kur'an Meâli*'nden faydalanılmıştır.

Çalışmada daha çok kaynak taraması ve veri toplama yöntemleri kullanılmış bu aşamadan sonra tahlil yöntemine başvurulmuştur. Kaynak tarama ve veri toplama aşamasında klasik eserlerden çokça istifade edilerek bunun yanında yakın dönem ve günümüze ait çalışmalara da başvurulmuştur. Konu itibariyle emir ve yasak (nehiy) bildiren ayetlerin değerlendirildiği ve övgü-yergi bildiren hadislerin ele alındığı eserler çalışmanın büyük bölümünde başvuru kaynağımız olmuştur.

Hadislerin seçiminde Kütüb-i Tis'a yani Buhârî (v. 256/870) ve Müslim'in (v. 277/890) *Sahîh*'leri, İbn Mâce (v. 273/886), Ebû Dâvûd (v. 275/888), Nesâî (v. 303/915), Tirmizî (v. 279/892) ve Dârimî'nin (v. 255/869) *Sünen*'leri, Ahmed b. Hanbel'in (v. 241/855) *Müsned*'i ve İmâm Mâlik'in (v. 179/795) *Muvatta*'ından istifade etmeye çalıştık.

Arap dili alanında, Abdulkâhir Cürcânî'nin (ö.471/1078) *Delâilu'l-İ'câz*ı, Râgıb İsfahânî'nin (ö.502/1108) *Mufredâtu'l-Kur'ân*ı, İbn Manzûr'un (ö. 711/1311) *Lisânu'l-Arab*ı, el- Kazvînî'nin (ö.739/1338) *el-İzâh fî ulûmi'l-belâğa* ve *Telhîsu'l-miftâh*ı, Bedevî Ahmed Tabâne'nin *Mu'cemu belâğati'l-Arabiyye*'sinden faydalandık. Bunun yanında yakın zamanda Ali Bulut tarafından yazılmış olan *Belâgat-i müyessera*, A. Cüneyt Eren ve M.Vecih Uzunoğlu'nun hazırladıkları *Belâgat Terimleri Sözlüğü* adlı eserleri kullandık.

Dijital ortamda ise el-Mektebetü's-şâmile 1'den faydalandık.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÜSLÛP VE ÇEŞİTLERİ

Bu bölümde, genel olarak, üslûp kavramının tanımı, mahiyeti ve çeşitleri hakkında bilgi verilerek bir üslûp çeşidi olan “Medh ve Zem” ile yapılan anlatım biçimine zemin hazırlanacaktır.

1.1. ÜSLÛP NEDİR?

Üslûp (çoğulu: esâlîb), Arapça bir isimdir. Arapça’da, “iki tarafı ağaçlarla çevrili tarık, hissî olsun manevî olsun yol, çığır, tarz, fen, tavır, töre, ifade tarzı ve beyan, stil, yüz ve biçim” gibi çeşitli anlamlara gelen üslûp² Türkçe sözlüklerde “izlenen yol, benimsenen tarz” anlamına gelir.”³ Türkçede “üslup” kelimesiyle eşanlamlı olarak aynı zamanda “biçem”⁴, “deyiş”⁵, “özanlatı”⁶, “üslûpbilim”⁷, “biçembilgisi”⁸, “biçembilim”⁹ ve “deyişbilim”¹⁰ kelimeleri de kullanılmaktadır.

Batı dillerinde ise kökeni Latincedeki “Kazık yahut yazmak için ucu sivri alet (kalem)”¹¹ anlamına gelen “stilus’a” ve Grekçe “stylos’a” dayanan, Fransızcada “stylistique”¹², İngilizcede “style veya stylistics”,¹³ Almandada “stilistik”¹⁴ kelimeleri ile karşılanmaktadır.

² İbn Manzur, Muhammed b. Mükrim b. Ali, *Lisânü’l-Arab*, Dâru Sadr, Beyrut, 1414, C. I, s.473.

³ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Doğu Matbaası, Ankara 1978, s. 1358; Muhammed Abdülmuttalib, *el-Belâğa ve’l-üslûbiyye* (Belağat ve Üslûpbilim), eş-Şeriketü’l-Mısıriyyetü’l-Âlemiyetü Li’n-Neşr, Kahire, s. 9-10.

⁴ Canan Aslan “Memduh Şevket Esendal’ın Biçemine Dilbilimsel Bir Yaklaşım: Bir Öykü ve Çözümleme: ‘Pazarlık’”, *Ankara Üniversitesi TÖMER Dil Dergisi*, (2003) Sayı: 122, Ankara, s. 17-30.

⁵ Ünsal Özünlü, “*Deyiş Türlerine Yeniden Bir Bakış*”, Sakarya Üniversitesi 11.Uluslararası Dil-Yazın-Deyişbilim Sempozyumu (Gönüllük ve Hoşgörü), 13-14 Ekim 2011.

⁶ Emin Özdemir “Özanlatı”, *Sanat Olayı*, (Ekim 1981), Sayı:10’dan nakleden, Adem Çalışkan, a.g.e., C. VII, s.34.

⁷ Zeki Karakaya, “Üslûp ve Üslûpbilim Kuramları”, *Akademik Açık*, Sayı: 2, Samsun 1996, s. 117-133.

⁸ Rene Wellek “Biçembilgisi, Şiir Sanatı ve Eleştirisi” (Çev. Ahmet Kocaman), *Türk Dili*, (Aralık 1979), C. XI, s. 339, s. 338-347.

⁹ Şeyda Ülsever, “*Biçembilim: Bir Uygulama*”, Dilbilim Araştırmaları, Hitit Yayınevi, 1990, s. 95.

¹⁰ Ünsal Özünlü, “Deyişbilim Alanları”, *Genel Dilbilim Dergisi*, (Ekim 1979), s. 5-13.

¹¹ Celalettin Divlekçi, “Tarihsel Süreç çerisinde Üslûba ilişkin Tanım Çabaları ve Bir Tanım Denemesi (I)”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara, 2007, C. XLVIII, Sayı II, s. 119.

¹² Pierre Guirand, *Essais de Stylistique: Problemes et Methodes (Üslûpbilim Üzerine Denemeler: Sorunlar ve Yöntemler)*, Paris: Klincksieck 1969’dan nakleden Adem Çalışkan, a.g.e. s.33.

¹³ Peter Verdonk *Stylistics (Üslûp)*, Oxford: Oxford University Press, 2002, 124 p.’den Naklen, a.g.e. s.33.

¹⁴ Herbert Seidler, *Allgemeine Stilistik (Genel Üslûpbilim)*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 1953, s. 336’dan nakleden, Adem Çalışkan, a.g.e., s.33.

“Edebiyatta üslûp, duygu ve düşünceleri ifade etme tarzına, kelimelerin seçiminden onların terkibine, cümle ve paragraflar haline gelişine, söz ve yazı sanatlarıyla günlük dilin dışına çıkmasına denilmektedir. Bir yazarın, dili kendine özgü kullanım biçimine üslûp denildiği gibi (Tanpınar’ın üslûbu) çağa bağlı (Ortaçağ üslûbu), edebî akımlara bağlı (Edebiyât-ı Cedîde üslûbu), konuya bağlı (filozofik), okura bağlı (popülist) üslûplardan da söz edilmiştir. Üslûp için “akıcı”, “bayağı”, “canlı”, “çocuksu”, “özensiz”, “yapmacık”, “tasvir”î, “renkli”, “lirik”, “sürükleyici” gibi nitelemeler de yapılmaktadır. Daha çok edebiyat alanında geçmekle beraber başta Mûsiki ve Mimari olmak üzere diğer güzel sanat dallarında, hatta “tavır” ve “kıyafet” gibi günlük yaşayışta da üslûp “Kişiyi başkalarından ayıran tarz, eda ve davranış” anlamında kullanılmaktadır.”¹⁵

“Üslup” teriminin hem birçok manası olması hem de pek çok alanı ilgilendirmesi sebebi ile farklı tanımları yapılmıştır.

Recâizâde Mahmut Ekrem’e (ö. 1914) göre, üslûp, “her şahsın fikir ve mülâhazalarını tabirdeki tarz-ı mahsusudur.” “Herkesin üslûp ifadesi ise fikir ve mülâhazalarının kalıbıdır.”¹⁶ “Üslûb-i beyân aynıyla insan”¹⁷ vecizesi de üslûbun özgülüğünün altını çizmektedir. Üslûp, bir konuşmacının sözünü tertip ederken izlediği yoldur.¹⁸

Arap edebiyatçıları arasında üslûp konusuna ilk değinenlerden olan Abdülkâhir el-Cürcânî’ye (ö. 471) göre, üslûbun güzelliği, yerine ve zamanına göre uygun kelime seçimindedir. Cürcânî’ye göre aynı kelime bir yerde güzel dururken diğer yerde uygunsuz olabilir.¹⁹ Swift (ö.1745)’in üslûbu “uygun yerlerdeki uygun kelimeler” şeklinde tanımlaması, O’nun bu konuda Cürcânî (ö. 471) ile aynı görüşü paylaştığını gösterir.²⁰

¹⁵ Âlim Kahraman, “Üslup” *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2012, C. XLII, s. 387-388.

¹⁶ Hüseyin Kâzım Kadri, *Türk Lügati*, Maarif, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1928-1943, C. I, s. 235.

¹⁷ Bu sözü Recâizâde Mahmut Ekrem, Buffon’un (ö. 1788) “Le style c’est l’homme meme” cümlesinden çevirmiştir. Bkz. Derviş, Ahmed, *Dirâsetü’l-üslûb beyne’l-muâsıra ve’t-türâs*, Dâru Ğarîb, Kahire, 1998 s. 18.

¹⁸ Muhammed Abdülazim Zerkânî, *Menâhilü’l-irfân fî ulûmi’l-Kur’an*, Dâru’l-Kitabi’l-Arabî, Beyrut, 1995, C. I, s.239’dan nakleden Fikret Karapınar, *a.g.e.*, s. 27.

¹⁹ Ebu Bekir Abdülkahir b. Abdurrahman el-Cürcânî, *Delâilü’l-i’câz*, Matbaatü’l-Medenî, Kahire 1992, C. I, s. 62.

²⁰ İsmail Durmuş, “Üslup” *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2012, C. XLII, s. 383-385.

Üslûp terimi için yapılan diğer bazı tanımlar ise şöyledir:

1- “Üslûp, bireyin içten gelen farklılıklarının ve benzersiz özelliklerinin kademeli olarak dışa vurumudur.”²¹

2- “Üslûp, zihinde ve hayalde beliren suretleri kelime ve terkip kalıplarına dökme tarzı, dokuma biçimi, onlardan özgün bir yapı oluşturma yöntemidir.”²²

3- “Üslûp, sözlerin zamanın icabı göz önüne alınarak şahsi bir düzen içinde işlenen konunun cinsine göre tanzimidir.” “Üslûp, sürekli ve sabırlı bir çalışma sonucu kazanılan bir yetenekle zaman, konu, tür ve kişiyi bir eser içinde, okuyanlara ve dinleyenlere etki edecek tarzda birleştirme işidir.”²³

1.2. ÜSLÛP ÇEŞİTLERİ

Birçok alanla ilgisi olması sebebi ile farklı tanımları olan üslup, çeşitlilik bakımından da farklılık arz eder. Kişi, zaman, mekan ve konu değiştikçe üslubun çeşidi de değişebilmekte, sade-yalın, orta-yüksek, yumuşak-sert, övgü-yergi, objektif-sübjektif, Lale Devri Üslûbu gibi üsluplar karşımıza çıkmaktadır. Konumuzla bağlantısı açısından önemli olan ilmî ve edebî eserlerle hitabette uyulması gereken üslup çeşitleri “*ilmî üslup, edebî üslup, ilmî-edebî üslup ve hitâbî üslup*” olmak üzere dört ana başlık altında tasnif edilmiştir.²⁴

Bu tasnife göre ilmî üslupta ifadeler ilmî titizlik ve açıklık ifade eder ve bilimsel eserlerin anlatımında kullanılır. Edebî üslupta göze çarpan estetik kaygısıdır. Bu sebeple, sözde veya yazıda edebî açıdan süslemelerin yanında, abartılı, duygusal ve sübjektif anlatımlar önceliklidir. İlmî-edebî üslupta adından da anlaşılacağı üzere, önceki iki üslubun birleştiği görülür. Bilimsel konular edebî bir anlatım çeşnişi ile ifade edilir. Hitâbî üslup ise hitap ve konuşmalarda kullanılan anlatım biçimidir.

²¹ G.W. Allport, *Personality: A Psychological Interpretation* (Kişilik: Psikolojik Yorum), New York: Henry Holt and Company 1937, p. 490’dan alıntılıyıp çeviren Ebru Kılıç Bebek (2004), “Boğaziçi Üniversitesi’nde Psikolojiye Giriş Dersi Alan Üniversite Öğrencilerinin Bilişsel Biçemleri ile Cinsiyetleri, Alanları ve Genel Akademik Başarıları”, İstanbul Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 2’den nakleden Adem Çalışkan, *a.g.e.*, s. 36-39.

²² İsmail Durmuş, *a.g.e.*, C. XLII, s. 383.

²³ Şerif Aktaş, “Üslûp Meselesi”, *Fikir ve Sanatta Hareket*, (Nisan 1973), Sayı: 88, s. 56/192’den nakleden Adem Çalışkan, *a.g.e.*, s. 36-39.

²⁴ Bkz. İsmail Durmuş, *a.g.e.*, C. XLII, s. 383-384.

Muhatabın düzey, durum ve şartlarına göre çeşitlilik gösterir. İbare içeriğine göre, kimi zaman ses tonu kimi zaman jest ve mimik gibi kişisel becerilerle desteklenir.

Cümlelerin söyleniş gayelerine göre ise üslûp “ihbarî ve inşâî” olmak üzere ikiye ayrılır.

1.2.1. İhbârî Üslûp

Haber, Arapça “خبر”/ *h-b-r* kökünden türemiş olup, sözlükte “bir şeyi tam manasıyla bilmek için yoklayıp, tetkik etmek, eşyanın hakikatinden haberdar olmak” mânasına gelen hubr (hıbre) kökünden türemiş bir isimdir.²⁵ Terim olarak “geçmişte meydana gelen veya gelecekte vuku bulacak bir olayı bildiren söz, içerdiği anlam itibariyle doğrudur veya yanlışır yargısına varılabilen söz” gibi farklı şekillerde tanımlanmıştır.²⁶

Bir söz için “doğrudur” veya “yanlıştır” yargısına varılabiliyorsa bu söz bir haber cümlesidir.²⁷ Daha açık bir ifade ile haber cümlesi, sözü söyleyen kişi hakkında “doğru söylüyor” veya “yalan söylüyor” denilen cümlelerdir. سَأَفَرُّ إِلَيَّ

المدرسة صباحاً “Sabahleyin okula gittim.” örneğinde olduğu gibi. Bu cümle hakkında “doğrudur” veya “yanlıştır” şeklinde hüküm verilebilmektedir. Bu sebeple haber cümlesidir.

Haber cümlesi, genel olarak şu iki sebebe binaen söylenir.

1. Muhataba bilmediği bir şeyi öğretmek. Buna, faide-i haber (haberinin faydası) adı verilir.²⁸ وَلَدَ النَّبِيِّ فِي مَكَّةَ “Nebî (s.a.v.) Mekke’de doğdu.” cümlesi, bu bilgiyi ilk defa duyan bir kişi için yenidir. Bu sebeple faide-i habere örnek olarak verilebilir.

2. Konuşan kişinin, muhatabın bildiği bir hükmü bildirirken kendisinin de bu hükmü bildiğini hissettirmek için söylenir. Buna, lazım-ı faide-i haber denir (haberinin faydasının lazımı).²⁹ لَقَدْ بَدَّلْتُ مَا يُوسِعُكَ “Elinden geleni yaptın.” cümlesinde olduğu

²⁵ Muhammed b. Ebî Bekr Râzî, *Muhtaru’s-sıhah*, (Thk. Mahmûd Hâtır), Mektebetü Lübnan Nâşirûn, Beyrut, 199, s. 71.

²⁶ Yusuf Şevki Yavuz, “Haber”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, yıl: 1996, C. XIV, s. 346.

²⁷ Eren Cüneyt, Vecih Uzunoğlu, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2014, s. 67.

²⁸ Celâleddin Muhammed b. Abdîrrahman Kazvîni, *et-Telhîs fî ulûmi’l-belâğa*, Daru’l-Fikri’l-Arabî, s. 40-41.

²⁹ Kazvîni, *a.g.e.*, s. 27.

gibi.³⁰ Burada muhataba bir şey öğretmek amacı güdülmemektedir. Sözü söyleyen kişi, bu durumu kendisinin de bildiğini muhatabına hissettirmek ister.

1.2.1.1. Haber Cümlesinin Çeşitleri

Bir haber cümlesi kurulduğunda, muhatabın bilgi ve zihin durumuna bakılır. Söylenecek söz hakkında zihninde şüphe olan kişi ile şüphesi olmayan, sözü kabul edecek veya etmeyecek kişiye karşı kullanılacak ifade tarzı farklıdır. Belâgat kitaplarında bu durum “*muktezâ-yı zâhir*” olarak adlandırılır. Muktezâ-yı zâhir, sözün zâhirî duruma göre söylenmesidir. Muhâtabın, bu kabul durumuna göre haber, ibtidâî, talebi ve inkârî olmak üzere üç şekilde gelebilir.³¹

1.2.1.1.1. İbtidâî Haber

Sözü dinleyen şahıs, kendisine bildirilen haberle ilgili herhangi bir bilgiye sahip değilse ve herhangi bir itiraz belirtisi yoksa bu tür habere “ibtidâî haber” denir. Bu durumda herhangi bir te’kide gerek yoktur.³²

Örnek:

الإِيمَانُ بِضْعٌ وَسَبْعُونَ شُعْبَةً، وَالْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِنَ الْإِيمَانِ.

“İman yetmiş küsur kısımdır ve hayâ imandan bir bölümdür.”³³

Bu cümlede, hiçbir te’kid ve pekiştirme edatı kullanılmadığı için ibtidâî haber cümlesine örneklik teşkil eder. Çünkü muhatabın bu cümle konusunda bilgisi yoktur. Şüphesi veya itirazı da söz konusu değildir. Dolayısı ile ibtidâî haber cümlesidir.

1.2.1.1.2. Talebî Haber

Muhatap sözün doğruluğu hakkında tereddüt ve şüphe duyarsa, hükmü kuvvetlendirmek ve pekiştirmek için, onun tereddüd ve kuşkusunu giderecek şekilde tek bir edatla sözü te’kid etmek gerekir. Böyle bir habere talebî haber denir.³⁴

Örnek :

³⁰ Ali Bulut, *Belâgat-ü Müyessera*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2016, s. 51.

³¹ Ali Bulut, *Belâgat-ü Müyessera*, s. 53.

³² Kazvînî, *Telhîs*, s. 41-42.

³³ Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (v.261), *el-Câmiu's-sahîh*, Çağrı Yayıncılık. İstanbul 1992, İman, 12; (Thk: Fuad Abdülbâki), *Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî*, Beyrut, T.y.

³⁴ Kazvînî, *Telhîs*, s. 41-42.

إِنِّي رَأَيْتُ الْجَنَّةَ، فَتَنَاوَلْتُ مِنْهَا عُنُقُودًا.

“Ben cenneti gördüm ve ondan bir salkım üzüm koparmak için el uzattım.”³⁵

Bu örnekte muhatabı ikna etmek, hükmü kuvvetlendirmek ve muhatabın zihninde pekiştirmek için “إِن” (muhakkak) te’kid lafzı kullanılmıştır. Bu sebeple bu örnek talebî haber cümlesine örnek teşkil eder.

1.2.1.1.3. İnkârî Haber

Muhatap, kendisine söylenen sözü inkar ediyorsa, inkar derecesine göre haber muhataba, birden fazla te’kid edatı kullanılarak bildirilir. Bu şekilde pek çok te’kid içeren habere inkârî haber denir.³⁶

Örnek :

إِنِّي قَدْ خَبَأْتُ لَكَ خَبِيرًا...

“Muhakkak ben senin için zihnimde bir şey gizledim. (Söyle bakalım nedir?)”³⁷

Bu örnekte Hz. Peygamber (s.a.v.), İbn-i Sayyâd adlı kahin ile konuşmaktadır. Muhatabın bu sözlerle karşı normalden fazla tereddüdü olması sebebi ile “إِن” edatı ile birlikte sözü daha te’kitli söylemek için lamü’t-te’kid ve “قَدْ” edatı kullanılmıştır. Bu sebeple bu lafız inkârî habere örnek olarak verilebilir.

1.2.2. İnşâî Üslûp

İnşâ, sözlükte “ıcat etmek, yaratmak, ortaya koymak” mânalarına gelir. “Doğrudur” veya “yanlıştır” gibi hükümler verilemeyen cümleler inşâ cümlesi adını alır. Örneğin, اَدْخُلْ يَا أَحْمَدُ “Ey Ahmed gir!” cümlesi bir inşâ cümlesidir.³⁸ Görüldüğü gibi bu ifade hakkında doğru veya yanlış hükümleri verilememektedir.

³⁵ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu‘fî, *el-Câmiu’s-sahîh*, Çağrı Yayıncılık, İstanbul, 1412/1992, Cuma, 113; (Thk: Muhammed Züheyr b. Nasır en-Nasır), Dâru Tavku’n-Necât, 1422.

³⁶ Kazvînî, *Telhîs*, s. 42.

³⁷ Müslim, Fiten, 19. Bu lafız, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve kâhin ibn-i Sayyâd arasında geçen konuşmadan bir bölümdür.

³⁸ Kazvînî, *İzah*, 24.

İnşâ, talep bildirip bildirmemesi açısından, “talebî” ve “gayr-i talebi” olarak ikiye ayrılır. Talebî inşâ bir şeyin olmasını veya olmamasını başkasından talep etmektir. Gayr-i talebî inşâ ise bir istek bildirmeyen inşâdır.³⁹

1.2.2.1. Talebî İnşâ

Talebî inşâ, istek anında, meydana gelmemiş olan bir şeyin olmasını veya olmamasını başkasından talep eden sözdür. Talep, o söz söylendikten sonra gerçekleşir. Bu tür inşâ, emir, nehiy, istifhâm, temennî ve nidâ olarak beş bölümde ele alınır.⁴⁰

1.2.2.1.1. Emir

Üstün, kendinden daha aşağıda bulunandan, bir işi yapmasını istemesidir. Üst’ün asttan, büyüğün küçükten, kuvvetlinin zayıftan, bir şeyi yapmasını, zorlayıcı bir tarzda istemesidir.⁴¹ “Emr-i hazır”, “Emr-i gâip”, “Emir mânâsına gelen isim fiiller” ve “Emir anlamında kullanılan masdarlar”, Arapça’da emir için kullanılan dört sîgadır.⁴² Âlimlerin çoğu, emir sîgalarının öncelikle, fiilin yapılmasının kesin ve bağlayıcı şekilde talep ettiğini ifade eder. Bunun dışındaki bir manayı verebilmek için bir karinenin olması şarttır.⁴³

1.2.2.1.1.1. Emr-i Hazır

Emir karşımızdaki muhataba veriliyorsa buna emr-i hazır denir.⁴⁴

Örnek 1:

اٰتٰتُ اُحْدُ، فَاِتَمَّا عَلَيَّكَ نَبِيٌّ، وَصِدِّيقٌ، وَشَهِيدَانِ.

“Ey Uhud sakın ol! Muhakkak ki üzerinde bir peygamber, bir siddîk ve iki şehit var.”⁴⁵

Örnek 2:

اِرْجِعْ فَصَلِّ فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ.

³⁹ Kazvînî, *Telhis*, 151.

⁴⁰ Kazvînî, *Telhis*, 151-174.

⁴¹ Kazvînî, *Îzâh*, s. 116.

⁴² Ebû Ya’kûb b. Ebî Bekr Muhammed b. Ali es-Sekkâkî, “*Miftâhu’l-ulûm*”, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, (İkinci Bsk.), Beyrut, 1407/1987, s. 543.

⁴³ Kazvînî, *Îzâh*, s. 116.

⁴⁴ M. Meral Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Sarf*, MÜİF. Yayınları, İstanbul, 1995, s. 152.

⁴⁵ Buhârî, *Menâkıb*, 33.

“Geri dön ve namaz kıl! Çünkü sen namaz kılmadın.”⁴⁶

Birinci örnekte emr-i hazır kullanılmış ve faili açık isimdir. İkinci örnekte ise emr-i hazır kullanılmış, faili ise müstetir zamirdir.⁴⁷

1.2.2.1.1.2. Emr-i Gâib

Emri karşımızda olmayana veriyorsak buna “emr-i gâib” denir.⁴⁸

Örnek :

فَمَنْ كَانَ أَخُوهُ تَحْتَ يَدِهِ، فَلْيُطْعِمْهُ مِمَّا يَأْكُلُ، وَلْيَلْبِسْهُ مِمَّا يَلْبَسُ.

“Kimin emri altında bir Müslüman kardeşi varsa, ona yediğinden yedirsin, giydiğinden giydirsin.”⁴⁹

Bu örnekte emir lamü'l-emr ve muzarî fiil şeklinde, emr-i gâib sîgasında gelmiştir.⁵⁰

1.2.2.1.1.3. Emir Mânasına İsim Fiiller

Arapçada bazı isimler vardır ki fiil manası ifade ederler. Fakat fiil gibi tasrif edilmezler. Bu isimlere “isim fiil” adı verilir.⁵¹

Örnek :

مَهْ يَا عَائِشَةُ، فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفُحْشَ وَالْفَحْشَ.

“Sakin ol ey Aişe! Allah çirkin söz ve çirkin davranışı sevmez.”⁵²

Bu örnekte “sakin ol” anlamına gelen “مَهْ” isim fiili emir sigasında kullanılmıştır.

⁴⁶ Buhâri, İsti'zân, 18.

⁴⁷ Halil Ebû Üde, *Binâü'l-cümle fi'l-hadisi'n-nebeviyyi's-şerîf fi's-sahihayn*, Dâru'l-Beşîr, Ammân, 1990, s.443-445.

⁴⁸ M. Meral Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Sarf*, s.152.

⁴⁹ Buhârî, İman, 20.

⁵⁰ Halil Ebû Üde, *a.g.e.*, s.448-449.

⁵¹ Meral Çörtü, *a.g.e.*, s. 398.

⁵² Müslim, Âdab, 14. Hz. Aişe'nin Yahudilerin farklı şekilde selam vermelerini anlayıp onlara hakaret içeren sözler söylemesi üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.), ona bu uyarıda bulunmuştur.

1.2.2.1.1.4. Emir Mânasına Masdarlar

Örnek :

فَيَقَالُ: إِنَّهُمْ قَدْ بَدَّلُوا بَعْدَكَ فَأَقُولُ سَحَقًا سَحَقًا...

“Onlar senden sonra hallerini değiştirdiler denilecek. Ben de bunun üzerine uzak olsunlar uzak olsunlar! Diyeceğim.”⁵³

Bu örnekte görüldüğü üzere masdar halinde bulunan “سَحَقًا” kelimesi “uzak olsunlar” şeklinde emir anlamında kullanılmıştır.

1.2.2.1.2. Nehiy

Nehiy, makamca üst konumda olan birisinin, muhatabından bir işi yapmamasını istemesidir. Muzari fiilin başına, nehyeden ve cezmeden “لا” harfi getirilerek yapılır. Şayet muzari fiil muhatap sîgasında ise “nehy-i hazır” diye adlandırılır. “لا تَفْعَلْ;Yapma” cümlesi buna örnektir. Şayet muzari fiil, gaib sîgasında ise “nehy-i gaib” diye isimlendirilir. “لا يَكْتُبْ ; Yazmasın” örneğindeki gibi.⁵⁴

Örnek 1:

لَا تَلْبَسُوا الْحَرِيرَ وَلَا الدِّيْبَاجَ، وَلَا تَشْرَبُوا فِي آيَةِ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ، وَلَا تَأْكُلُوا فِي صَحَافِهَا، فَإِنَّهَا هُمْ فِي الدُّنْيَا وَ لَنَا فِي الْآخِرَةِ.

“İpek ve dîbac giymeyin; altın ve gümüş kaplardan içmeyin, altın ve gümüş tabaklarda yemek yemeyin. Çünkü bunlar Dünya’da kafirler içindir, Ahirette ise bizim içindir.”⁵⁵

Örnek 2:

لَا يَمْنَعُ جَارٌ جَارَهُ أَنْ يَغُرَّرَ حَشَبَهُ فِي جِدَارِهِ.

“Sizden biriniz komşusunu duvarının üzerine tahta koymaktan men etmesin.”⁵⁶

Birinci örnekte nehy-i hâzır, ikinci örnekte ise nehy-i gâib sîgaları kullanılmıştır.

⁵³ Müslim, Taharet, 12.

⁵⁴ Kazvîni, *Îzâh*, s. 117.

⁵⁵ Müslim, Libâs, 2.

⁵⁶ Buhârî, Mezâlim, 21.

1.2.2.1.3. İstifham

İstifham, önceden bilinmeyen bir mevzu veya tanınmayan bir şey hakkında soru sorarak bilgi istemektir.⁵⁷ Arapça’da bu istek, “أ- من- متي- هل- أ- كم- إيان- إئي- ما- من- متي- هل- أ-” gibi istifham edatları yardımıyla yapılır.⁵⁸

Örnek 1:

أَنَّ سَائِلًا سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الصَّلَاةِ فِي الثَّوْبِ الْوَاحِدِ؟ فَقَالَ أَوْلَكُلَّكُمْ ثَوْبَانِ؟

Bir adam Hz. Peygamber (s.a.v.)’e bir elbise ile namaz kılmak hakkında soru sordu. Hz. Peygamber (s.a.v.): *Her birinizin iki elbisesi mi var?* dedi.⁵⁹

Örnek 2:

أَيُّنَ السَّائِلِ؟ فَقَالَ: أَنَا، قَالَ: خُذْهَا، فَتَصَدَّقْ بِهِ.

“Allah Rasûlü (s.a.v.): ‘Soruyu soran nerede?’ buyurdu. Adam: ‘Benim’ dedi. Efendimiz (s.a.v.): ‘Bunu al ve sadaka olarak dağıt’ buyurdu.”⁶⁰

Örnek 3:

عَنْ أَبِي ذَرٍّ، قَالَ: قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ: كَيْفَ أَنْتَ إِذَا كَانَتْ عَلَيْكَ أَمْرَاءُ يُؤَخِّرُونَ الصَّلَاةَ عَنْ وَقْتِهَا؟

“Ebû Zerr (r.a.)’ten rivayetle; Hz. Peygamber (s.a.v) bana: ‘*Namazı (vaktinde kılmayıp da) geciktiren yöneticiler başınıza geçtiğinde ne halde olacaksın?*’ diye sordu.”⁶¹

İstifham edatlarının hepsi ile hadis örnekleri mevcuttur. Ayrıntılı bilgi için Halil Ebû Üde’nin *Binâü’l-cümle fi’l-hadîsi’s-şerîf* adlı kitabına müracaat edilebilir.⁶²

1.2.2.1.4. Temennî

“Temennî”, meydana gelmesi çok uzak bir ihtimal olan, güzel birşeyin arzu edilmesidir.⁶³ Arapça’da “ليت” (Keşke) kelimesi asıl olarak temenni anlamı ifade

⁵⁷ Sekkâkî, *a.g.e.*, s. 303.

⁵⁸ Kazvînî, *Telhîs*, s. 153; *Îzâh*, s. 108.

⁵⁹ Müslim, *Salât*, 52.

⁶⁰ Buhârî, *Savm*, 30.

⁶¹ Müslim, *Mesâcid*, 41.

⁶² Halil Ebû Üde, *a.g.e.*, s. 411-441.

eder. Bununla birlikte, لو - لو - هل kelimelerinin de, temennî anlamında kullanıldığını görmekteyiz.⁶⁴ Bunları ayrı ayrı örneklendirelim.

Örnek 1:

لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يَمُرَّ الرَّجُلُ بِقَبْرِ الرَّجُلِ فَيَقُولُ: يَا لَيْتَنِي مَكَانَهُ.

“Kıyamet, bir adam diğer bir adamın kabrine uğrayıp da ‘keşke bu kabir de yatan ben osaydım’ deyinceye kadar kopmaz.”⁶⁵

Aslında tereccî (umma) edatı olan “لعل” (Belki) bazen asli mânasının dışına çıkarak “ليت” (Keşke) edatı yerine kullanılır. Mesela, “لَعَلِّي أَحْضُرُ هُنَا فَأَرَاكَ” (Belki oraya gelirim de seni görürüm) cümlesi bu kullanıma örnektir. Zira söz konusu eylemin gerçekleşmesi uzak ihtimal olduğundan tereccî edatı cümleye temennî anlamı katmaktadır ve mana “Keşke oraya gelsem de seni ziyaret etsem.” şeklinde olmaktadır.

Örnek 2:

لَعَلَّهُ تَنْفَعَهُ شَفَاعَتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ...

“Belki kıyamet günü şefaati ona fayda eder...”⁶⁶

Hız. Peygamber (s.a.v.), amcasının hatırlatılmasına binaen bu sözü söylüyor. Bu durumun gerçekleşmesinin uzak olması sebebi ile tereccî edatı temenni anlamı katabilir. Bu durumda hadise “Keşke kıyamet günü şefaati ona fayda etse...” anlamı verilebilir.

Şart edatlarından biri olan “لو”, bazen bir karine dolayısı ile temenni anlamı kazanarak “ليت” edatı yerine kullanılabilir. “لو” Edatı bu anlamda Kur’an’da kullanılmıştır.

Örnek 3:

⁶³ Kazvîni, *Îzâh*, s. 108.

⁶⁴ Kazvîni, *Îzâh*, s. 108.

⁶⁵ Müslim, Fiten, 18.

⁶⁶ Müslim, İman, 90.

لَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَتَبَرَّأُ مِنْهُمْ كَمَا تَبَرَّأْنَا *“Keşke dünyaya bir dönüşümüz olsaydı da onların şimdi bizden uzaklaştıkları gibi, biz de onlardan uzaklaşsaydık!”*⁶⁷ Bu söz, ahirette, cennet ve cehennemliklerin belli olduğu anda söylenildiği için, talep edilen şey artık imkansızdır. Bu sebeple “لو” edatı şart anlamından çıkarak temenni anlamı kazanmıştır.⁶⁸

Örnek 4:

Bu edat, buna benzer bir şekilde hadis-i şerifte de kullanılmıştır:

إِنَّ اللَّهَ يَقُولُ لِأَهْلِ النَّارِ عَذَابًا لَوْ أَنَّ لَكَ مَا فِي الْأَرْضِ مِنْ شَيْءٍ كُنْتَ تَفْتَدِي بِهِ؟ قَالَ نَعَمْ...

*“Allah Teâlâ cehennem ehlinde en az azap gören birine: ‘Şayet yeryüzünde bulunan her şey senin olsa onları kurtuluş fidyesi olarak verir miydin?’ diye sorar. Adam da: ‘Evet’ der.”*⁶⁹

Bu durumun imkansız olması sebebi ile “لو” edatı şart anlamından çıkarak temenni anlamı kazanmıştır. Böyle olunca anlam şu şekilde olacaktır:

“Keşke yeryüzünde bulunan her şey senin olsa da onları kurtuluş fidyesi olarak vermek ister miydin?”

“هل” normal şartlarda istifham edatıdır. Fakat bazı durumlarda temenni anlamı da kazanabilir. Aşağıdaki hadise de bu şekilde temenni anlamı vermek mümkündür.

Örnek 5:

فَهَلْ أَنْتُمْ تَارِكُوا لِي صَاحِبِي.

*“Arkadaşımı bana bırakır mısınız?”*⁷⁰

Hiz. Peygamber (s.a.v.) bu sözü Hiz. Ebu Bekir (r.a.) için söylemiştir. Hiz. Ömer (r.a.) ve Hiz. Ebu Bekir (r.a.) bir sebeple tartışmışlardı. Hiz. Ebu Bekir (r.a.), hatalı olduğunu anlayıp Hiz. Ömer (r.a.)’den af dilemiş fakat O bu özrü kabul

⁶⁷ Bakara, 2/167.

⁶⁸ Süleyman Gür, “Kâzî Beyzâvî Tefsirinde Belâgat İlmi ve Uygulanışı”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilimdalı, (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2014, s. 100.

⁶⁹ Buhârî, Enbiyâ, 1.

⁷⁰ Buhârî Menâkıb, 33.

etmemiştir. Hz. Ebu Bekir, durumu Hz. Peygamber (s.a.v.)’e anlattığında Efendimiz (s.a.v.)’in yüzü öfkeden renkten renge girmiş ve Hz. Ebu Bekir (r.a.)’in faziletini bildirme sadedinde şunları söylemiştir:

“Allah Teâlâ, beni size peygamber olarak gönderdi. Size İslâm’ı tebliğ ettiğim zaman hepiniz bana, ‘Sen yalancısın’ dediniz. Ebû Bekir ise, ‘Doğru söyledin’ dedi ve bana canıyla, malıyla yardımcı oldu.” Ardından da yukarıdaki sözü ilave etti.

Bu hadisin söyleniş sebebi dikkate alındığında temenni anlamı da içerdiği anlaşılmaktadır. Bu durumda anlam “ Keşke arkadaşımı bana bıraksanız.” şeklinde olabilir.

1.2.2.1.5. Nida

“Nidâ” sözlükte ses, ünlemek, çağırmak ve bağırarak anlamlarına gelmektedir.⁷¹ Belâgatta ise, konuşan kimsenin, muhatabından kendisine yönelmesini istemesidir. Bunun için bazı özel harfler kullanılır. Bu harfler “أَدْعُو” “çağırıyorum” anlamında hazfedilmiş bir fiilin yerine getirilmiştir.⁷² Yakın nida harfleri ve uzak nida harfleri şeklinde ikiye ayrılmaktadır. “أ; hemze” ve “أ;ey” yakın nida harfleri olarak kabul edilirken, “ي;â”, “آ; â”, “آ;ây”, “أ;eyâ”, “ه;heyâ” ve “و;vâ” uzak nida harfleri arasında sayılır. Fakat nidâ harflerinin bu manada kullanımı görecelidir. Meselâ münâdâ uzak olmasına rağmen, kalbî yakınlığı, akıldan hiç çıkmaması sebebi ile yakın nida harfiyle çağırılabilir. Bunun tam aksine yakın olan bir münâdâyâ küçümsemek maksadı ile uzak nida harfi ile seslenilebilir.⁷³

Örnek 1:

أَيُّ عَبَّاسٍ، نَادِ أَصْحَابَ السُّمُرَةِ.

“Ey Abbas, Semûre ashabına seslen!”⁷⁴

Örnek 2:

يَا بِلَالُ قُمْ فَتَدِ بِالصَّلَاةِ.

⁷¹ İbn Manzûr, *Lisânu 'l-Arab*, C. XV, s.368.

⁷² Sekkâkî, *Miftahu 'l-ulûm*, s. 323.

⁷³ Kazvînî, *Telhîs*, s. 172-173.

⁷⁴ Müslim, *Cihâd*, 28.

“Ey Bilal, kalk ve namaza çağır!”⁷⁵

1.2.2.2. Gayr-i Talebî İnşâ

Bazı inşâ ifadeleri ise talep ifade etmez. Bunlara gayr-i talebî inşâ ifadeleri denir. Gayr-i talebi inşânın başlıcaları, medih (övgü) ve zem (yergi) sözleri, yemin lafızları, taaccüb lafızları ile başlayan ifadeler, bazı mukârabeye filleri ve tereccî (umma) fiilleri ile başlayan sözlerdir.⁷⁶

1.2.2.2.1. Yemin Lafızları

Yemin lafızları haber cümlesini te’kid için gelir. Bu nedenle yemin lafızları gayr-i talebi inşaya dahildir.⁷⁷

Örnek 1:

وَاللّٰهُ لَا اَحْمِلُكُمْ، وَمَا عِنْدِيْ مَا اَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ.

“Allah’a yemin olsun ki sizi (bir bineğe) bindiremiyorum, yanımda sizi bindirecek bir binek yok.”⁷⁸

Örnek 2:

لَقَدْ هَمَمْتُ اَنْ اَمُرَّ رَجُلًا يُصَلِّيَ بِالنَّاسِ...

“Yemin ederim ki bir adama namaz kıldırmasını emredebim...”⁷⁹

1.2.2.2.2. Taaccüb Fiilleri İle Başlayan İfadeler

Örnek :

فَيُصْبِحُ النَّاسُ يَتَبَايَعُونَ لَا يَكَادُ أَحَدٌ يُؤَدِّي الْأَمَانَةَ حَتَّى يُقَالَ: إِنَّ فِي بَنِي فُلَانٍ رَجُلًا أَمِينًا، حَتَّى يُقَالَ لِلرَّجُلِ: مَا أَجَلَدُهُ مَا

أُظَرِفَهُ مَا أَعْقَلَهُ وَمَا فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ حَبَّةٍ مِنْ خَزْدَلٍ مِنْ إِيْمَانٍ.

“... Şu vaziyette halk birbiriyle alışveriş etmek ve medeni münasebette bulunmak için (müşkil) bir sabaha ulaşmış olur. Nerede ise hiç kimse emaneti eda etme imkanı bulamaz. Nihayet fûlan oğulları içinde emin bir kimse vardır, denilir. Ve yine nihayet birisinin lehine : O, ne kahraman, ne zerafetli bir zattır, o ne akıllı ve ne

⁷⁵ Buhârî, Ezan, 1.

⁷⁶ Ali Bulut, *Belâgat-i Müyessera*, s. 61-62.

⁷⁷ Ali Bulut, *Belâgat-i Müyessera*, s. 62.

⁷⁸ Müslim, İman, 3.

⁷⁹ Müslim, Mesacid, 42.

tedbirlidir diye şehadet olunur. Halbuki hakkında bu övgüler yapılan o şahsın kalbinde hardal tanesi kadar iman eseri yoktur.”⁸⁰

1.2.2.2.3. Bazı Mukârabeye Fiilleri (كاد)

Örnek :

أَصْدَقُ كَلِمَةٍ قَالَهَا شَاعِرٌ كَلِمَةُ لَبِيدٍ: أَلَا كُلُّ شَيْءٍ مَا خَلَا اللَّهَ بَاطِلٌ وَكَادَ أُمَيَّةُ بْنُ أَبِي الصَّلْتِ أَنْ يُسَلِّمَ.

“Şairlerin söylediği en doğru söz Lebid’in şu sözüdür: Biliniz ki Allah’tan başka her şey boş ve batıldır. Ümeyye b. Salt neredeyse Müslüman olayazdı.”⁸¹

1.2.2.2.4. Tereccî (Umma) Fiilleri (عسى) İle Başlayan Sözler

Örnek :

إِنِّي خَرَجْتُ لِأَخْبِرْكُمْ بِلَيْلَةِ الْقَدْرِ، وَإِنَّهُ تَلَاخَى فُلَانٌ وَفُلَانٌ، فَرَفَعْتُ، وَعَسَى أَنْ يَكُونَ خَيْرًا لَّكُمْ، التَّمَسُّوْهَا فِي السَّنَةِ وَالسَّنَةِ

وَالْحَمْدُ

“Kadir gecesini size haber vermek için çıkmıştım, falan ve falan birbiriyle kavga ettiler (onun malumatı benden) kaldırıldı. Böyle olması sizin için belki daha hayırlıdır. Sizler onu (yirmiden sonraki) dokuzuncu, yedinci, beşinci gecelerde arayınız.”⁸²

1.2.2.2.5. Övgü (Medh) ve Yergi (Zem) Sözleri

Gayri talebi inşânın beşinci maddesi olan medh ve zem konusu araştırmamız ile doğrudan alakalı bir mevzudur. Bu sebeple çalışmamızın ikinci bölümünde bu konu geniş bir şekilde ele alınacaktır.

⁸⁰ Müslim, İman, 64.

⁸¹ Müslim, Şiir, 1.

⁸² Buhârî, İman, 35.

İKİNCİ BÖLÜM

TEKLÎFÎ EMİR VE YASAKLARDAKİ ÖVGÜ (MEDH) VE YERĞİ (ZEM) ÜSLÛBU

Genel olarak “Şâriin mükelleflerin fiillerine ilişkin hitabı” olarak tanımlanan⁸³ “*hüküm*”, mükellefin yükümlülüklerini belirleyen hükümler anlamında “*teklîfî*”; bir şeyin bir şeye sebep, şart veya mânî kılınması anlamında “*vaz’î*” hükümler olmak üzere ikiye ayrılır.⁸⁴

Çalışmamız, övgü ve yergi içerikli hadislerin teklîfî hükümler açısından incelenmesini konu edindiği için vaz’î hükümler konusuna girmedik. Konuya girmeden önce burada, genel olarak, hükmün taksimi ile ilgili bilgiler verdikten sonra, “Teklif”, “Teklîfî hüküm ne demektir?” konularını açıklayarak daha sonra, övgü ve yergi içerikli hadislerin teklîfî hükümler açısından durumunu inceleyeceğiz.

2.1. HÜKMÜN TAKSİMİ İLE İLGİLİ YAKLAŞIMLAR

Hüküm, sözlükte “ilim, derin anlayış, siyasî hakimiyet, yargı kararı” anlamlarının yanında “iyileştirmek amacıyla men etmek, karar vermek ve adaletle yargılamak” anlamlarına da gelmektedir.⁸⁵

Şafiî usülcüleri hükmü “*Allah’ın taleb, tahyir ve vaz bakımından mükellefin fiillerine ilişkin hitabıdır*”⁸⁶ şeklinde tarif ederken Hanefî usülcüler “*İktiza, tahyir veya vaz’ bakımından mükellefin fiillerine ilişkin Allah’ın hitabının eseridir*”⁸⁷ şeklinde tarif etmiştir.

Hüküm, “Teklifî” ve “Vaz’î” olmak üzere ikiye ayrılır.⁸⁸

Usülcüler, “*Teklif*” kavramını, genel olarak, “*Yapılmasında veya terk edilmesinde külfet ve meşakkat bulunan şeyi mecbur etmek*” şeklinde

⁸³ Molla Hüsrev, *Mir’âtü’l-usûl şerhu mirkâtî’l-vusûl*, İstanbul, 1321, s. 273; Gazâlî, *Mustasfâ min ilmi’l-usûl*, Beyrut 2008, C. I, s. 81.

⁸⁴ Geniş bilgi için bkz. Recep Çetintaş, *İlk Beş Asır Fıkıh Usulü Literatüründe Teklîfî Hüküm Terminolojisi*, Fecr yayınları, Ankara 2015, s. 26-43.

⁸⁵ İbn Manzûr, *a.g.e.*, C. XII, s.140-146.

⁸⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî, *İrşâdü’l-fuhûl ilâ tahkiki ilmi’l-usûl*, Daru’l-Kitabi’l-İlmiyye, Beyrut, 1999, s. 16.

⁸⁷ Molla Hüsrev, *a.g.e.*, s. 273.

⁸⁸ Molla Hüsrev, *a.g.e.*, s. 12-13, Bkz.

tanımlamışlardır.⁸⁹ Bu tanıma göre, vücûb ve hürmetin teklîfi hükümlerden olduğu konusunda görüş birliği vardır. Fakat bu genel tanım, nedb, ibâha ve kerâhenin teklîfi hükümlerden sayılıp sayılmayacağı konusunda ihtilafa sebep olmuştur.

Usûlcülerin geneli, ibâhada, kişilerin bir şeyi yapmak ve yapmamak konusunda muhayyer bırakıldıkları için, külfet ve meşakkat olmadığını düşünmüşlerdir. Bu sebeple ibâhayı teklîfi hükümler içerisine dahil etmemişlerdir. Mendub ve mekruhta da aynı durum söz konusudur. Zira her ne kadar mendubun yapılması, mekruhun terkedilmesi istense de, mendubun terkedilmesi, mekruhun ise yapılmasına ceza terettüb etmemektedir. Bu sebeple mübaha benzemektedir.

Ebû İshak el-İsferâyînî (ö.418/1027), bu görüşü benimsemeyen usûl alimlerinin başını çekmektedir. Ona göre mübah, mendub ve mekruha itikad etmek vaciptir. Vacibin de teklîfi hükümlerden sayıldığında şüphe yoktur. Bu sebeple bu üçü de teklîfi hükümlerden sayılmalıdır.⁹⁰ El- İsfereyînî, bu görüşünde yalnız değildir. İbn Kudâme (ö. 643/ 1245), Tûfî (ö. 716/1316), İbn Müflih (ö. 763/ 1362), İbn Akîl (ö. 769/ 1367), İbn Kadî el-Cebel (ö. 771/ 1370), Merdâvî (ö. 885/ 1480), İbnü'n-Neccâr (ö. 972/ 1565) gibi usûlcüler de mübah, mendub ve mekruhu teklîfi hükümler arasında saymaktadır.

Bu usûlcülerden Merdâvî, “Mendûb, teklif kapsamına dahildir dersek – ki delil bakımından en doğrusu budur – mekruh da aynı şekilde teklîfi hükümler içerisine girmektedir. Çünkü mendub ve mekruh aynı seviyededir. Birbirinin mukabilidir.” demektedir.⁹¹

İbnü'n-Neccâr ise, alimlerin mekruh ile mendubun mukabil olduğu görüşünü benimsediklerini, mendubun ise en doğru görüşe göre teklif edildiğini ve memurun bih olduğunu, dolayısı ile mekruhun da memurun bih olduğunu söyler.⁹²

Tezimizin konusu olan övgü ve yergi üslûbu içeren hadisler, vücûb ve hürmet bildirdiği gibi kimi zaman nedb ve kerahet ifade etmektedir. Nedb ve kerahet

⁸⁹ Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el-Bakillânî Ebû Bekr Muhammed b. Et-Tayyib (ö. 403/1012), *et-Takrîb ve'l-irşâd*, (Thk: Abdülhamid b. Ali), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1998, C. I, s. 239.

⁹⁰ Ebû'l-Hasen (Ebû'l-Kâsım) Seyfüddîn Alî b. Muhammed b. Sâlim es-Sa'lebî el-Âmidî, *el- İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, (nşr. İbrahim el-Acûz) Beyrut 2005, C. I, s. 105-109.

⁹¹ Ebû'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Süleymân b. Ahmed Merdâvî, *et-Tahbîr şerhu't-tahrîr fî usûli'l-fikh*, (nşr. Abdurrahman b. Abdillâh el-Cübreyn), Riyad 2000, C. III, s. 1007.

⁹² Takuyyiddin İbnü'n-Neccâr el-Fütûhî, *Şerhu el-kevkebû'l-münîr*, (nşr. Muhammed Zuhaylî, Nezih Hammad), Dimeşk 1980, C. I, s. 414-415.

ifadelerinin teklîfî hükümler içerisine dahil edilip edilmeme hususunda ihtilaf etmiş olan alimler arasında, bunları teklîfî hükümler içerisine dahil eden el-İsferâyînî ve O'nu takip eden ulemanın görüşünü, daha kapsamlı olduğu için tercih ettik. Buna göre, övgü ve yergi içerikli hadisler, her ne kadar muhatabı, bir fiili yapma konusunda mecbur etmemiş, muhayyer bırakmışsa da, dolaylı olarak “övülen şeyi yapın, yerilen şeyi terk edin” anlamı içerdiği için teklîfî hükümler içerisinde mütalaa edilmelidir.

2.2. TEKLÎF ve TEKLÎFÎ HÜKÜM NE DEMEKTİR?

Arapça “كَلَفَ” kökünden türemiş “كَلْفٌ” fiilinin mastarı olan teklif kelimesi, sözlükte “*bir şeye aşırı meyilli olmak, bir işi zorluğuna rağmen üstlenmek*”, “*birine yapılması zor bir işi yüklemek*” olarak tarif edilmektedir.⁹³ Terim olarak ise “*muhataba emirler ve nehiyeler yöneltmek*” olarak tanımlanmıştır.⁹⁴ Daha açık bir ifade ile teklif, “*Allah (c.c.)’ın, kendisinde külfet ve meşakkat bulunan bir şey ile kulu ilzam etmesidir.*”⁹⁵

Bakıllânî’nin (ö.403/113) ifade ettiğine göre İslâm hukukçuları teklifi şu üç anlamda kullanmışlardır:

1- Teklif, “bir eylemin yapılmasını veya o eylemden kaçınılmasını istemektir.” Burada yapılması veya kaçınılması istenen şeylerin kapsamına tevhid, nübüvvet, beş vakit namaz vb. genel farizalar girer. Akıl bâliğ olan herkes fert fert bu konularla mükellef olup, başkalarının bu görevleri yapmasıyla ötekilerden sâkıt olacak teklifler değildir. Ancak cenaze namazı kılmak, cihad vb. bazı teklifler vardır ki bunlar bireysel olmayıp toplum fertlerinden bazılarının yerine getirmesiyle diğerlerinden sâkıt olur. Bu teklif tanımı ya da izahı aynı zamanda Bâkılânî’nin benimsediği tanımdır.⁹⁶

2- Teklif, “kulun mükellef ve muhatap olmasıdır.” Bu tanımın temeli, bir yanılma ya da uyku sebebi ile bir vacibi edâ edememiş kimselerin bu vacibi hatırlayınca ya da uyanınca kaza etmelerinin gerektiği şeklindeki hüküm ile sarhoşun

⁹³ Ebü’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât elfâzî’l-Kur’an*, Dâru’l-Kalem, Dimeşk, 1997, “klf” md., s.721-722.

⁹⁴ Bağdâdî, ebû Mansur Abdülkâhir b. Tâhir (ö. 429/137), *Usûlu’d-dîn*, Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 3. Bs., Beyrut, 1981, s. 207.

⁹⁵ Cüveynî, İmamü’l-Hameyn Abdülmelik b. Abdillâh, (ö. 478/1085), *et-Telhis fî usûli’l-Fıkıh*, Thk: Abdullâh en-Niyâbî-Şebbîr Ahmed el-Omerî, Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, Beyrut, 1996, C. I, s.134.

⁹⁶ Bâkılânî, *et-Takrîb*, C. I, s.239.

boşamasının (hukuken) geçerli sayılması, bir cinayet işlemesi halinde tazminle sorumlu olması vb. hükümlerin yorumuna dayanır.⁹⁷

3- Üçüncü de çocuk, köle ve hastaların mükellef ve muhatap olması anlamındaki tekliftir. Bunun anlamı şudur: Bu kişiler üzerlerine vacip olmayan bazı görevleri yapmış olmaları halinde üzerlerine vacip olanı yapmış kabul edilirler. Bir başka ifade ile bu kimseler gerekmediği halde (vacip olmadığı) bazı görevleri yapmaları durumunda bu görevlerle mükellef ve muhatap olurlar. Örneğin, namaz kılmak ve oruç tutmaktan muaf olan bir hasta bunları eda etmesi durumunda üzerindeki vucubiyet sâkıt olur. Mükellef sözü edilen vazifeleri yerine getirmediği müddetçe sorumlu değildir. Fakat bu vazifeyi yerine getirirse teklife muhatap olmakta ve sorumluluktan kurtulmaktadır.⁹⁸

Zekiyyüddin Şâban İslam Hukuk İlminin esasları isimli eserinde bu konuda şu bilgileri verir:

Usûlcülere göre “Teklîfî hüküm”: Şârî’in, mükelleften bir fiili yapmasını veya yapmamasını istemesi yahut onu yapıp yapmama arasında serbest bırakmasıdır.

Şayet şârî fiilin yapılmasını kesin ve bağlayıcı tarzda istiyorsa buna “îcâb”; kesin ve bağlayıcı tarzda istemiyorsa buna “nedb” denir.

Şârî, fiilin yapılmamasını kesin ve bağlayıcı şekilde istiyorsa buna “tahrîm”; kesin ve bağlayıcı şekilde istemiyorsa buna “kerâhe” denir.

Şârî, mükellefi, fiili yapıp yapmama konusunda serbest bırakıyorsa yani mükellefin yapması ile yapmamasını eşit tutmuşsa buna da “ibâha” denir.⁹⁹

2.2.1. Teklîfî Hükümlerin Çeşitleri

“Bir eylemin yapılmasını veya yapılmamasını istemek” manasına olan “Teklîfî hükümler”, talebin müsbet - menfî oluşu ve bağlayıcı olup olmaması açısından beş neviye ayrılır. Bunlar şu şekilde sıralanmaktadır:

a- İcâb

b- Nedb

⁹⁷ Bâkılânî, *a.g.e.*, C. I, s.240.

⁹⁸ Bâkılânî, *a.g.e.*, C. I, s.240; Ayrıca Bkz. Ali İhsan Pala, *İslam Hukuk Metodolojisinde Emir ve Yasakların Yorumu*, Fecr Yayınları, Ankara 2009, s. 72-74.

⁹⁹ Zekiyyüddîn Şâbân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, (Terc: İbrahim Kâfi Dönmez), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2006, s. 227; Ayrıca bkz.: Muhammed Ebû Zehra, *İslam Hukuk Metodolojisi*, (Terc. Abdülkadir Şener) Fecr Yayınevi, Ankara 1997, s. 39.

- c- Tahrîm
- d- Kerâhe
- e- İbâha¹⁰⁰

Teklîfî hükümler, talebin genel olup olmaması açısından ise ikiye ayrılmaktadır:

a- Azîmet: Sözlük anlamı, bir şeye kesin olarak yönelmek ve niyetlenmektir. Terim olarak ise “Allah Teâlâ’nın, mükelleflerin tümü için her durumda bağlayıcı genel bir kanun olmak üzere ilkten koyduğu hükümler” demektir.¹⁰¹

b- Ruhsat: Sözlük anlamı kolaylıktır. Terim olarak, “Allah’ın, kulların özürleri sebebi ile ve onların ihtiyaçlarına binaen koyduğu (geçici) hükümler” anlamına gelir.¹⁰²

2.3. EMRİN MAHİYETİ

Emir (emr) kelimesinin sözlükte iki farklı anlamı bulunmaktadır. Bu anlamlardan ilki “Hal, durum, iş, olay, konum”dur.¹⁰³ Bu anlama gelen emrin çoğulu “umûr” dur. Kur’ân-ı Kerîm’de geçtiği yüz elliden fazla âyette¹⁰⁴ bu mânaya gelmektedir. İkincisi ise “bir işin yapılmasını istemek” anlamında nehyin zıddı olarak kullanılır.¹⁰⁵ Kelime bu anlamda da Kur’an’da geçmektedir.¹⁰⁶

Emrin fıkıh usûlündeki tarifi ise şöyledir:

Yetki sahibinin, bir fiilin kesin olarak yapılmasını istediği buyruktur. “*Namaz kıl, oruç tut, zekat ver, iyilik yap*” gibi. O fiilin yapılmasını isteyene âmir, kendisinden işin yapılması istenene memur veya mükellef, istenilen işe de me’mûrun bih denir.¹⁰⁷

¹⁰⁰ Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Usûl*, İstanbul 1989, C. I, 110, Bâkılânî, a.g.e., C. I, s. 299-300, Ayrıca bkz: Fahrettin Atar, *Fıkıh Usûlü*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı yayınları, İstanbul 1996, s. 114-115; Zekiyyüddîn Şâbân, a.g.e., s. 235.

¹⁰¹ Zekiyyüddîn Şâbân, a.g.e., s. 255, Ayrıca bkz: Muhammed Ebû Zehra, a.g.e., 56-58.

¹⁰² Muhammed Ebû Zehra, *İslam Hukuku Metodolojisi*, s. 56-58; Zekiyyüddîn Şâbân, a.g.e., s. 255.

¹⁰³ Râgıb, *Müfredât*, s. 88.

¹⁰⁴ Fuâd Abdülbâki, *el-Mu'cemü'l-Müfrehes li elfâzı'l-Kur'ani'l-Kerim*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1990, “emr” md., s. 76-79.

¹⁰⁵ Râgıb, *Müfredât*, s. 88.

¹⁰⁶ Bkz. A'râf, 7/77, 150; Zâriyât, 51/44; Talâk, 65/8.

¹⁰⁷ Fahrettin Atar, *Fıkıh Usûlü*, MÜİF. Yayınları, İstanbul, 1996, s. 177.

2.3.1. Emir Siygaları:

Arapça’da özel emir sîgaları (kipleri) kullanılarak bir işin yapılması istenir. Ancak yapıları ve kullanılışları sebebi ile bazı kelime, cümle ve ifadeler de emir manası ifade ederler. Buna göre emir sîgalarını iki kısma ayırabiliriz. Bazı fıkıh usulü kitaplarında bu taksim şu şekilde yapılmıştır:

2.3.1.1. Hakiki (Sarih) Emir Sîgaları:

Bir işin yapılması, emir kipleri ile isteniyorsa ona hakiki (sarih) emir denir. Emr-i hazır ve emr-i gâib siygaları hakiki emir siygalarıdır.

*“Genişliği (zenginliği) olan, genişliğinden nafaka versin”*¹⁰⁸, *“Namazı kılın, zekatı verin”*¹⁰⁹, *“Sizden her kim Ramazan Ayında hazır bulunursa o ayı oruç tutsun”*¹¹⁰ ayetlerindeki emir siygaları hakiki emir siygalarıdır.

2.3.1.2. Mecazî (Gayr-i Sarih) Emir Sîgaları:

Kimi zaman bir işin yapılması hakiki emir sîgaları ile değil de haber cümleleriyle veya başka üsluplarla istenir. Hakiki emir kalıplarının dışındaki sîga ve üsluplarla bir işin yapılması istenirse ona da mecazi (gayr-i sarih) emir denir. Özellikle Kur’an ve sünnette bulunan haber kipleriyle mecazen emir kastedilir.

*“Boşanmış kadınlar, kendi kendilerine üç adet müddeti beklerler”*¹¹¹ ayetinde “beklerler” kelimesi “beklesinler” manasını ifade etmektedir.

*“Hakim gazaplı iken hüküm vermez”*¹¹² hadisinde “hüküm vermez” kelimesi, “hüküm vermesin” anlamını ifade etmektedir.¹¹³

2.4. NEHYİN MAHİYETİ

Nehiy, sözlükte “engellemek, alıkoymak, mani olmak, bir noktaya gelip durmak, ulaşmak, yeterli olmak,” gibi anlamlara gelmektedir.¹¹⁴ Türevleri ile birlikte Kur’an-ı Kerim’de elli altı yerde geçmektedir.¹¹⁵ Terim anlamı ise “Yetki sahibinin,

¹⁰⁸ Talâk, 65/7.

¹⁰⁹ Bakara, 2/43.

¹¹⁰ Bakara, 2/185.

¹¹¹ Bakara, 2/228.

¹¹² Buhari, Ahkâm, 13.

¹¹³ Fahrettin Atar, *Fıkıh Usûlü*, s. 177-178; Ayrıca bkz: Zekiyyüddîn Şâbân, *a.g.e.*, s. 327.

¹¹⁴ İbn Manzûr, *a.g.e.*, C. XV, s. 345-346.

¹¹⁵ Bu ayelerden bazıları, Nâziât, 79/40, Haşr, 59/7, Âl-i İmrân, 7/20, Hacc, 22/41; Bkz. Fuad Abdülbâki, *Mu’cemü’l müfehres*, s. 721-722.

bir fiilin yapılmamasını kesin olarak istemesi için konmuş bir lafızdır.” “Faiz yeme, zulüm yapma, zina yapma, iftira etme” gibi. Nehyedene nâhî, nehyedilen şeye menhiyyun anı, nehyedilen şahsa menhî denir.¹¹⁶

2.4.1. Nehiy Sîgaları

Nehiy siygaları ikiye ayrılır. Bu ayrım şu şekilde izah edilir:

2.4.1.1. Hakiki (Sarih) Nehiy Sîgaları:

Nehy-i hâzır ve nehy-i gâib sîgaları, hakiki (sarih) nehy sîgalarıdır. Bu sîgalarla bir işin yapılmaması istenirse ona hakiki nehy denir. “Zinaya yaklaşmayın”¹¹⁷ gibi.

2.4.1.2. Mecâzî (Gayr-i Sarih) Nehiy Sîgaları:

Hakiki nehy sîgalarının dışındaki bazı sîga kelime, cümle ve üsluplar ile de bir işin yapılmaması istenir. Bu şekilde bir işin yapılmamasını istemeye mecâzî nehy denir. Bir şeyin helal olmadığını, haram olduğunu belirtmek bir şeyin kötü olduğunu ifade etmek, bir fiil yapıldığı zaman ona ceza verileceğini zikretmek gibi.

Mesela, “De ki: Rabbim ancak çirkin fiillerin açık olanını da açık olmayanını da haram kıldı”¹¹⁸ ayetinde çirkin şeylerden insanların uzak durması istenmiştir.¹¹⁹

Yukarıda zikredilen gayr-i sarih emir ve gayr-i sarih nehy tanımları ve örneklerinden de anlaşılacağı üzere emir ve nehy sadece bu sîgalar ile yapılmamaktadır. Bir şeyin iyi ve güzel olduğunu ifade etmek o şeyin yapılmasının da iyi ve güzel olduğunu ifade etmektedir. Dolayısı ile o şeyin yapılması teşvik edilerek bir manada “Bu güzel fiili yap” mesajı verilmektedir. Aynı şekilde bir şeyin kötü ve çirkin olduğunun zikredilmesi “o şeyden uzak dur, yapma” mesajı içermektedir.

Övme ve yerme üslûbunda da bu şekilde fiil ve huyların güzellikleri övülmekte ve çirkinlikleri yerilmektedir. Bu övgü ve yergi ile de “O şeyi yap veya o şeyden uzak dur/yapma” mesajı verilmektedir. Bu kısa mütalaadan sonra medh ve zem konusu hakkında bilgi vermeye geçiyoruz.

¹¹⁶ Fahrettin Atar, *Fıkıh Usûlü*, s.182-183.

¹¹⁷ İsrâ, 17/ 32.

¹¹⁸ A'râf, 7/33.

¹¹⁹ Fahrettin Atar, *Fıkıh Usûlü*, s. 183; Ayrıca Bkz: Zekiyyüddîn Şâbân, *a.g.e.*, s. 338.

2.5. “MEDH” VE “ZEM” ÜSLÛBU

2.5.1. “Övgü” (Medhin) Lügat ve Terim Mânâsı

Medhin Lügat Mânâsı:

“Medih” (مَدَح ، مَدَحٌ ، مَدَحًا) “zemm”in zıddı olup, güzellikleri güzel bir sözle nitelemek, övmek, methetmek, senâ etmek, bir şeyden veya birinden hoşnut olmak, ondan râzı olduğunu dile getirmek, kusur ve ayıplardan uzak tutmak, tezkiye etmek, kıymetini yüceltmek, takdis etmek¹²⁰ gibi mânâlara gelir.

“Midhu” (الْمِدْحُ) mastar; (الْمِدْحَةُ) “Mithat” isimdir ve çoğulu (مَدَحٌ) “midah”tır. Medhin (الْمَدِيحُ) çoğulu, (الْمَدَائِحُ - الْأَمَادِيحُ) ‘medâih’ ve ‘emâdih’ tir. Övene, ‘mâdih’ (مَادِحٌ) bu işi meslek edinene, ‘meddâh’ (مَدَّاحٌ), övülene de Memduh’ (مَمْدُوحٌ) denir.

Medhin Terim Mânâsı: “Güzel bir şey üzerine, dille kasıtlı olarak yapılan övgü ve senâdır.”¹²¹ Diğer bir ifadeyle, bir kimsenin hoşâ giden bir meziyetini zikrederek itibarını artırmaktır.

Medih, bir şeyi güzel bir vasfı sebebi ile övme anlamında ahlâkî bir terimdir. Zıddı “Zem” dir.¹²²

Edebi anlamda medih veya medhiye, takdir ve şükran duygularını dile getirmek ya da maddi bir menfaat elde etmek amacıyla daha çok fertlerle ilgili olmakla birlikte, kabile, toplum, millet, ülke, vatan, şehir vb.nin güzel sıfat, meziyet ve erdemlerinin anlatılmasıdır.¹²³ Medih, ister şahsa âit faziletlerden olsun isterse ona verilen hibelerden dolayı olsun mutlak bir şekilde bir kimsenin güzel hasletini dille övmektir.¹²⁴

Netice itibariyle medih, bir kimsede vehbî veya kesbî olarak bulunan meziyet ve erdemleri sözlü veya yazılı olarak izhar etmek suretiyle onu övmek, medh ü senâ etmek, nazara vermek ve toplum nezdindeki itibarını artırmaktır, denilebilir.

¹²⁰ İbn Manzûr, *a.g.e.*, “Mdh” md. C. XIII, s.50.

¹²¹ Ali Cürçânî, *et-Ta’rifât*, Dâru’l-Kitâbi’l-İlmiyye, Beyrut, 1983, s. 207.

¹²² Mustafa Çağrı, “Medih”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2003, C. XXVIII, s. 304.

¹²³ İsmail Durmuş, “Methiye”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2003, C. XXIX, s. 406.

¹²⁴ Ebu’l-Bekâ, *el-Külliyât mu’cem fi’l-mustalahât*, Müessesetü’r-risâle, Beyrut, T.y. “Mdh” md. s. 857.

2.5.2. “ Yergi” (Zemmin) Lügat ve Terim Mânâsı

Zem, medhin zıddı olup yermek, kötülemek, hicvetmek, taşlamak, yuhalamak, eleştirmek, kınamak, beddua etmek gibi anlamlara gelir.¹²⁵ Zemmin lügat anlamları, türevleri ve kullanım şekilleri şöyledir:

(نَقِيضُ الْمَدْحِ) Medhin zıddıdır. (الْوُؤْمُ فِي الْإِسَاءَةِ) Kötülüğü kınamak, (إِسْتَنْكَفَ) küçük görmek, tenezzül etmemek, (إِسْتَهَانَ) küçümsemek, hor görmektir. (ذَمٌّ) Kınamak, ayıplamak, (ذَمٌّ) çok kınamak, yerin dibine geçirmektir. (أَذَمَّ) Ayıplanacak iş yapmak, (تَذَامَّ) birbirlerini kınamak, eleştirmek, (ذَمٌّ) ayıplama, yerme, eleştirme, (ذِمَّةٌ) koruma, muhafaza, anlaşma ve güvence, (ذَمْتُهُ فَهُوَ ذَمِيمٌ) onu yerdim, o yerilmiştir, (رَجُلٌ مَذْمُومٌ) çok ayıplanmış adam, (شَيْءٌ مُذَمَّمٌ), yıplanacak şey gibi manalarına gelir.¹²⁶ Zemmin hissî mânâsı, az olmak ve geri kalmaktır. (يَبْرُ ذِمَّةً) Suyu az kuyu. (أَذَمَتْ رُكَّابُ الْقَوْمِ إِذْمَامًا) Yolcular bezgin düştü, kafilenden çok geri kaldı. (أَذُمُّ الْمَكَانِ) Yer çoraktır, bereketi yoktur. Fıtrat olarak iğrenç zem kapsamına girer.¹²⁷

Zemmin terim mânâsı ise, birinin itibarının sarsıldığını, gözden düştüğünü söz veya fiille haber vermektir.¹²⁸ Zem, bir eşyayı veya bir şahsı kusurlarından dolayı ayıplama, kınama, eksikliklerini sözlü veya yazılı olarak sayıp dökme sûretiyle kötülemektir.

Zemden amaç, bir kişinin şahsiyetine dil uzatarak onu rencide etmek, onurunu kırmak, toplum içinde rezil etmek değildir. Zemden maksat tam tersine hoşagitmeyen davranışlarından dolayı o kişiyi uyarmak ve toplum içerisinde rezil olmamasını sağlamak olmalıdır. Nitekim Rasulullah (s.a.v.), ashabı içinde hoşuna gitmeyen bir duruma şahit olduğu zaman, kusurlu olan şahsın ismini zikretmeden uyarırdı. “Bazılarına ne oluyor ki şöyle şöyle yapıyorlar”¹²⁹ şeklinde genel bir uyarı yapar ve o şahsın onurunu kırmazdı. Yani kusur işleyene değil, kusura düşmanlık ederdi.

¹²⁵ İbn Manzûr, *a.g.e.*, ZMM md. C. V, s.57-61.

¹²⁶ İbrahim b. Said el-Cevherî, *es-Sihâh tâcû'l-lüğa*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1987, Babu'l-Mim, “Zmm” md., C. V, s. 1925-1926.

¹²⁷ Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Ali El-Hamevi el-Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-munîr*, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, “Zmm” md., C. I, s. 210.

¹²⁸ Muhammed Ali, *Mevsû'atu Keşşâfî istilahâtî'l-fünûn ve'l-ulûm*, (Thk. Ali Dahrûc, Takdim, Refîku'l-Acem), 1. Baskı, Mektebetu Lübnan, Beyrut, 1996, C. I, s.826.

¹²⁹ Buharî, İ'tisam, 5.

2.5.3. Nahiv ve Belâgat İlmine Göre “Medih” (Övgü) ve “Zem” (Yergi)

Arapça’da övgü için ni’me (نِعْمَ) ve habbezâ (حَبَّذَا) ; yergi için bi’s (يُسْ) , sâe (سَاءَ) ve lâ habbezâ (لَا حَبَّذَا) fiilleri kullanılır. Bu fiillerle ifade edilen üslûplara işaret eden bir nas varsa, delâleti sarîh olduğu için karineye ihtiyaç duyulmaz. Eğer yoksa karîne olmadan medhe veya zemme delâlet etmez.¹³⁰

Birinci bölüm için اَدُمُّ و اَهْجُو methediyorum, hoş buluyorum; اَسْتَحْسِنُ yeriyorum ve hicvediyorum gibi lafızlar bulunur. Lafızlardan daha ziyade delile ihtiyaç duyulan ikinci bölümde ise, nefîy, istifhâm, teaccup, teşbih ve ismi tafdîl gibi üslûplar kullanılır. Bu üslûpların kendilerine âit özel mânâları olmakla birlikte medhe veya zemme de delâlet ederler. Övmek için *“Bu, insan olamaz! Olsa olsa pek kıymetli bir melek olabilir!”*¹³¹ denilir. Bir insana “melek gibi” denildiğinde o kişi meleklerle benzer güzel hasletler taşıdığı için övülmektedir. Tam tersine “şeytan gibi” denildiğinde de şeytana yakışan kötü hasletlere sahip olduğu için kişi yerilmektedir.

2.5.4. Medh ve Zem Kipinin Unsurları

Arapçada övmek (medh) için (نِعْمَ), yeme (zem) için (يُسْ) câmid fiilleri kullanılır. Umumiyetle bu fiillerden sonra merfû iki isim bulunur:

Ömer iyi çocuktur!

نِعْمَ الْوَلَدُ عُمَرُ!

Yalan söylemek kötü huydur!

يُسْ الْخُلُقُ الْكَذِبُ!

Birinci cümledeki (نِعْمَ) câmid fiildir ve mazidir. (الْوَلَدُ) cümleinin failidir, merfûdur. (عُمَرُ) mahsustur, (الْمَخْصُوصُ) dur, o da merfûdur.

İkinci cümlede (يُسْ) câmid fiildir ve mazidir. (الْخُلُقُ) cümleinin failidir, merfûdur. (الْكَذِبُ) mahsustur, o da merfûdur.¹³²

¹³⁰ Abbas Hasen, *en-Nahvu’l-vâfi*, Daru’l-Meârif, Kahire, t.y. , C. III, s. 367.

¹³¹ Yusuf, 12/31.

¹³² M. Meral Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, MÜİF. Yayınları, İstanbul, 1998, s. 130.

Görüldüğü üzere övme ve yerme cümleleri, normal şartlarda, fiil, fail ve mahsus olmak üzere üç unsurdan oluşmaktadır.

2.5.5. “Ni’me” (نِعْمَ) ve “Bi’senin” (بِئْسَ) Kullanımı

Ni’me (نِعْمَ) ve Bi’sen (بِئْسَ) fiilleri iki şekilde kullanılır. Birinci kullanımında diğer fiiller gibi muzâri, emir, ismi fâil (نَيْسَ - يَنْسُ - يَنْسُ) (نَيْسَ - يَنْسُ - يَنْسُ) ve benzeri çekimleri yapılır.¹³³ Bu durumdaki fiiller, nimetten veya nikmetten haber verir. Örnek:

وَجُودٌ يَوْمَئِذٍ نَاعِمَةٌ

“O gün bir takım yüzler vardır, mutludurlar.”¹³⁴

وَأَطْعَمُ الْبَائِسَ الْفَقِيرَ

“Yoksula ve fakire yedirin.”¹³⁵ Ayetlerinde ism-i fâil olarak kullanılmıştır.

إِنَّ لَكُمْ أَنْ تَنْعَمُوا فَلَا تَبْأَسُوا أَبَدًا

“Hep nimet ve mutluluk içinde olacak, hiç keder ve sıkıntı çekmeyeceksiniz.”¹³⁶ Hadisinde ise, ‘ni’me’ ve ‘bi’sen’in çekimi yapılmış ve muzâri kipiyle kullanılmıştır.¹³⁷

İkinci kullanımda ise, ni’me ve bi’sen fiilleri övme veya yerme sebebini belirtmez genel bir ifade arz eder.¹³⁸ Örneğin: نِعْمَ الرَّجُلُ أَبُو بَكْرٍ Ebûbekir ne iyi adamdır! بِئْسَ الرَّجُلُ وَلِيدُ Velîd ne kötü adamdır! Bu örneklerdeki fiiller câmid olup çekimleri yapılmaz.¹³⁹

¹³³ Abbas Hasen, a.g.e., C. III, s.367.

¹³⁴ Gâşiye, 88/8.

¹³⁵ Hac, 22/28.

¹³⁶ Müslim, Cennet, 22.

¹³⁷ Abdulhâlik Udayme, *Dirâsâtun li uslûbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Hadis, Kahire, T.y., C. III, s.359; Sâmerrâî, Fâdıl Sâlih, *Meâni'n-Nahv*, Dâru'l-Fikr, Amman, 2000, C. IV, s. 296.

¹³⁹ Ali b. Muhammed b. Îsâ el-Eşmûnî, *Şerhu'l-Eşmûnî alâ elfiyeti ibn-i Mâlik*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998, Sâmerrâî, Fâdıl Sâlih, *Meâni'n-nahv*, Dâru'l-Fikr, Amman, 2000, C. IV, s. 296.

2.5.6. “Sâe’nin” (سَاءَ) Kullanımı

Sâe (سَاءَ) fiili, mübâlağa yoluyla zemmi ifade eden câmid bir fiildir.¹⁴⁰ Bu fiilin kullanımı hem mânâ hem de hüküm açısından (يُسْ) bi’s’e gibidir.¹⁴¹ Örneğin:

سَاءَ حَطَبُ النَّارِ أَبُو لَهَبٍ

Cehennem odunu, Ebu Leheb ne kötüdür! Sâe (سَاءَ) Mazi fiil ve câmiddir, zem ifâde eder. Hatab حَطَبُ Fâil ve muzaftır. Nâr النار Muzafun ileyhtir. Ebû ابو Zemme mahsus ve muzaftır. Leheb لهب Muzafun ileyhtir.

Örnek 1:

وَلَا تَقْرُبُوا الزَّيْنَىٰ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَ سَاءَ سَبِيلًا

“Zinaya da yaklaşmayın, çünkü o pek çirkindir ve kötü bir yoldur!”¹⁴²

Örnek 2:

وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا وَ سَاءَ مَطَرُ الْمُنْذَرِينَ

“Ve üzerlerine öyle bir yağmur yağdırdık ki, (uyarılanların) o yağmuru ne kötü bir yağmurdu!”¹⁴³

Örnek 3:

يُسْ الشَّرَابُ وَ سَاءَتْ مُرْتَقًا

“O ne kötü bir içecek ve ne kötü bir dayanma yeridir!”¹⁴⁴

2.5.7. “Habbezâ’nın” (حَبَّذَا) Kullanımı

Habbezâ (حَبَّذَا) nın, aslı habebe (حَبَب) olup, çok sevimli oldu¹⁴⁵ mânâsında habbebe (حَبَب) ile fâil konumundaki zâ (ذَا) ism-i işâretinden mürekkebi bir fiildir.¹⁴⁶

¹⁴⁰ Cemil Ahmed Zafer, *en-Nahvu’l-Kur’ânî*, Mektebetu’l-Melik, Mekke, 1998, s. 570.

¹⁴¹ Sâmerrâî, Fâdıl Sâlih, *Meâni’n-nahv*, C. IV, s. 296.

¹⁴² İsrâ, 17/30.

¹⁴³ Şuarâ, 26/173.

¹⁴⁴ Kehf, 18/29.

¹⁴⁵ Zebîdî, Seyyid Muhammed Mürteza Hüseyinî (1306/1889), *Tâcu’l-arûs min cevheri’l-kâmûs*, et-Türâsu’l-Arabî, Kuveyt, 2004, “Hbb” md., C. II, s.217.

Habbezâ'nın başına (لآ) “Lâ” eklenerek (لآ حَبَّذَا) yerme kalıbı yapılır. İrâbı şöyledir: (لآ) Lâ: Sukûn üzerine mebni olup nefy harfidir. İrapta mahalli yoktur. (حَبَّ) Habbe: Fetha üzerine mebni olup câmid mazi fiildir. (ذَا) Zâ: Ref mahallinde sükûn üzerine mebni olan ismi işaretir. Örnek:

وَإِنْ تَرَدَّدْتَ دَمًا فُكُلًا " لآ حَبَّذَا " / " ذَا " وَ مِثْلُ نَعَمٍ " حَبَّذَا

“Habbezâ” ni’me gibidir. “Zâ” fâildir. Zemmederek cevap vermek istersen; “Lâ habbezâ” de.¹⁴⁷

Örnek:

حَبَّذَا الْأَجْتِهَادِ وَ لآ حَبَّذَا السَّرَفَةِ.

“Çalışmak ne iyi, hırsızlık yapmak ne kötüdür!” Habbe (حَبَّ) mâzi fiildir, övgü bildirir. Lâ لآ nefiy harfîyle yergi ifade eder. Zâ (ذَا) ismi işâret ve fâildir. İctihâd الْأَجْتِهَادِ medhin, e’s-serigatü السَّرَفَةُ de zemmin mahsusudur. Aynı zamanda muahhar mübtedâdır. Haberi ise fiil cümlesidir.¹⁴⁸

2.5.8. “Medh” ve “Zem” Kipinin Yapılış Yöntemleri

Övme ve yerme kipi özel ve genel olmak üzere iki şekilde yapılır. Özel yapılış şeklinde, “cemule”, “hasune” ve “habuse” حَبُّ - حَسَنٌ - جَمُلٌ gibi fiiller, فُعْلٌ fa’ule veznine çevrilir. Genel yapılış şeklinde ise, ni’me ve bi’s’e fiilleri çekilmeden câmid olarak kullanılır.¹⁴⁹ Medih ve zem kipinin özel ve genel olmak üzere iki şekli vardır. Özel Medih ve Zem:

Yargı ifâde eden “alime”, “cehile” ve “fehime” عَلِمَ - جَهِلَ - فَهِمَ gibi her sülâsi fiil, medih veya zem kasdıyla “alume”, “cehule” ve “fehume” عَلِمَ - جَهِلَ - فَهِمَ gibi “fa’ule فُعْلٌ” veznine girdiğinde övgü veya yergi mânâsını verir.¹⁵⁰ İster bu vezin asıl olsun isterse bu maksatla ona çevrilmiş olsun fark etmez, her iki durumda da medih

¹⁴⁶ Abbas Hasen, *en-Nahvu’l-vâfi*, C. III, s. 380.

¹⁴⁷ İbn Akîl, *Şerhu ibn Akîl alâ elfiyeti ibn Mâlik*, Dâru’t-Turâs, Kahire, 1980, C. III, s.169.

¹⁴⁸ Çörtü, *Nahiv*, s. 131-132.

¹⁴⁹ Çörtü, *Nahiv*, s. 130-132.

¹⁵⁰ Mustafa b. Muhammed Selim el-Galâyîni, *Câmi’u’d-durûs*, Mektebu’l-Asriyye, 28. Baskı, Beyrut, 1993, s. 85.

veya zem hissettirmese bile kendisine has yargı anlamı vardır. Bir daha vezin değiştirmeye gerek yoktur.¹⁵¹

“Fa’ule” (فُعْل) veznine giren fiil, kendi asıl mânâsıyla birlikte medih, zem ve teaccub ifade eder.

Örnek 1:

جَمَلِ النَّجَاحِ بُلُوغُ لَأَمَلٍ.

“Emele (arzuya) ulaşmak güzel bir başarıdır!”¹⁵²

Örnek 2:

وَ حَسَنَ أَلْكَ رَفِيقًا.

“Onlar ne güzel arkadaşlardır!”¹⁵³

Örnek 3:

فَذَلِكَ مَثَلٌ مَنْ فَعَّاهُ فِي دِينِ اللَّهِ وَ نَفَعَهُ مَا بَعَثَنِي اللَّهُ بِهِ فَعَلِمَ وَ عَلَّمَ.

“İşte bunun misâli, Allah'ın dininde anlayışlı olup (bilgili olup) Alla'hın benimle gönderdiği hidayet ve ilim kendisine fayda veren, onu hem öğrenen hem de öğreten kimse gibidir.”¹⁵⁴

Bu hadisteki “fakuhe” فَعَّاهُ fiiliyle, dinini öğrenen ve öğreten kimse methedilmiştir.

خَبَثٌ عَدُوُّ اللَّهِ الْكَافِرُ Allah düşmanı kâfir, ne kötü düşmandır! Cümlesindeki “habuse” خَبَثٌ fiiliyle de Allah ile kulları arasına giren kimse yerilmiştir.¹⁵⁵ Aynı fiile şu hadis örnek olabilir:

لَا يَقُولَنَّ أَحَدُكُمْ خَبَثٌ نَفْسِي وَلَكِنْ لِيُقَالَنَّ لَنَفْسِي

¹⁵¹ Abbas Hasen, *en-Nahvu 'l-vâfi*, C. III, s. 384.

¹⁵² Çörtü, *Nahiv*, s.132.

¹⁵³ Nisa, 4/69.

¹⁵⁴ Buhari, İlim 20; Müslim, Fezail, 15.

¹⁵⁵ Çörtü, *Nahiv*, s.132.

“Hiç biriniz nefsim pis oldu demesin. Fakat nefsim yaramazlaştı, arsızlaştı! desin.”¹⁵⁶

Genel Medih ve Zem: Bu kip için kullanılan ni'me ve bi'se fiilleri câmid olarak kalır ve beş şekilde tezâhür eder.

Birincisi: Önce fiil, sonra fâil, daha sonra da medih ve zemme mahsus gelir.

Örnek 1:

نَعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ.

“Süleyman ne güzel bir kuldu! Doğrusu o, daima Allah'a yönelirdi.”¹⁵⁷

Örnek 2:

نَعْمَ الرَّجُلُ عَبْدُ اللَّهِ لَوْ كَانَ يُصَلِّي مِنْ اللَّيْلِ

“Abdullah (b. Ömer) ne iyi adamdır! (kuldur) Bir de geceleyin (teheccüt) namazı kılsa!”¹⁵⁸

İkincisi: Mahsûs, fiil ve fâilin önüne geçebilir.

Örnek :

الْحَيَانَةُ بِغَسِّ الْخُلُقِ.

“Hâinlik, ne kötü ahlâktır!”

Üçüncüsü: Önce fiil gelir ve fâil zamirle gizlenir. Ardından fâili açıklayan temyiz gelir.

Örnek 1:

نَعْمَ قَائِدًا: خَالِدٌ. Ne iyi komutandır! “Halid”.

Örnek 2:

نَعْمَ رَجُلًا: عُمَرُ. Ne iyi adamdır! “Ömer”.

¹⁵⁶ Buhari, Edeb, 100; Müslim, Elfaz, 17.

¹⁵⁷ Sâd, 38/30.

¹⁵⁸ Buhârî, Teheccüd, 2, 21, Fezâilü's-sahâbe, 19, Ta'bîr 25, 36; Müslim, Fezâilü's-sahâbe 139, 140.

Dördüncüsü:

Önce mahsus sonra fiil daha sonra temyiz gelir.

Örnek 1:

حَدِيحَةُ نَعْمَتْ إِمْرَأَةً Hatice, ne iyi kadındır!

Örnek 2:

عَمْرُ نَعْمَ رَجُلًا Ömer ne iyi adamdır!

Beşincisi: Cümlede mahsusa delâlet eden bir şey bulunursa, mahsusun hazfedilmesi câizdir. Örnek:

زَارَنَا أَمِيرٌ عَظِيمٌ وَ نِعْمَ الزَّائِرُ.

“Bizi kudretli bir emir ziyaret etti. O ne iyi bir ziyaretçidir.”

Yukarıdaki (نِعْمَ الزَّائِرُ) cümlesinin mahsusu olan (الْأَمِيرُ) hazfedilmiştir. Bu cümlenin aslı (نِعْمَ الزَّائِرُ الْأَمِيرُ) şeklinde idi.¹⁵⁹

2.5.9. Övgü (Medh) ve Yergi (Zem) İçin Kullanılan Bazı Edebî Sanatlar

Belagatçılar, övgü ve yergi için birçok sanat kullanırlar. Belâgatın “bedi” (muhasinâti ma’neviyye) bölümü içerisinde yer alan, konumuzla ilgili olan bazı sanatlar şunlardır:

2.5.9.1. İtnâb

İtnâb, gereksiz söz kullanmaya (haşve) ve sözü gereksiz uzatmaya (tatvîl) kaçmaksızın, kastedilen şeyi muhatabın zihnine iyice yerleştirmek için, sözün değişik ifade tarzlarıyla ayrıntılı bir şekilde sunulması, lafzın mânâdan fazla olması demektir. Bu sanat övgü veya yergilerde kullanılır.¹⁶⁰

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِّنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِكُمْ

وَأَنْفُسِكُمْ دَلِّكُمْ خَيْرَ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

¹⁵⁹ Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, s. 133-134.

¹⁶⁰ Kazvînî, *el-İzâh*, s. 151.

Medhe örnek: “Ey iman edenler! Sizi acı bir azaptan kurtaracak ticareti size göstereyim mi? Allah'a ve Resûlüne inanır, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihad edersiniz. Eğer bilerseniz, bu sizin için daha hayırlıdır.”¹⁶¹ Buradaki ikinci ayet itnâb sanatı içermektedir. Kârlı ticaret açıklanarak övülmüştür.

وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَلَّةً أُمُّهُ وَهْنًا عَلَى وَهْنٍ وَفَصَّالَهُ فِي عَامَيْنِ أَنْ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِلَيَّ الْمَصِيرُ

Zemme örnek: “Biz insana, ana-babasına iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Çünkü anası onu nice sıkıntılara katlanarak taşımıştır. Sütten ayrılması da iki yıl içinde olur. (İşte bunun için) önce bana, sonra da ana-babana şükret diye tavsiyede bulunmuşuzdur. Dönüş ancak banadır.”¹⁶² Ayetteki “Çünkü anası onu nice sıkıntılara katlanarak taşımıştır.” cümlesi itnâba örnektir. Bununla insanın duyarsızlığı açıklanmakta ve yerilmektedir.

2.5.9.2. İdmâc

Sözlükte “Dümûc” dürmek, ipi bükmek, iç içe geçirmek ve bir şeyi bir şeye derç etmek, yerleştirmek, içinde gizlemek manalarında kullanılır. Bir bedî ıstılahı olarak, bir lafzın, biri kasdedilmiş diğerine işaret edilmiş iki mana ihtiva etmesidir. Herhangi bir amaç için söylenen sözün başka bir gaye içermesidir.¹⁶³

Bu tanıma göre idmâc övgü içinde övgü, yergi içinde yergi, yani katmerli övgü ve katmerli yergi anlamı taşımaktadır.

Örnek:

“سَرَقَ الْعِيدَ كَأَنَّ الْعِيدَ أَمْوَالُ الْيَتَامَى” (Bayramı çaldı; sanki bayram yetim malıdır).

Bu şiir, Şevval Hilalini gördüğünü iddia ettiğinde, bu iddiası kadı tarafından kabul edilmeyen bir şair tarafından söylenmiştir. Şair burada kadıyı hem hırsızlık hem de yetim malı yemekle kınamaktadır.¹⁶⁴

¹⁶¹ Saff, 61/10-11.

¹⁶² Lokman, 31/14.

¹⁶³ Ahmed Matlûb, *Mu'cemü'l-mustalahâtî'l-belâğîyye ve tetavvuruhe*, Beyrut, 1996, s. 52.

¹⁶⁴ İsmail Durmuş, “İdmâc”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XXI, s. 476.

2.5.9.3. İstibtâ

Bir şeyi bir vasıfla methettikten sonra başka bir vasıfla tekrar övmektir. Lafzın, biri açık bir şekilde ifade edilmiş diğerine ise işaret edilmiş gibi iki mana içermesidir.¹⁶⁵

Örnek:

Mütenebbî, Seyfûddeve el-Hamdânî hakkındaki şu mısraı söylemiştir:

”نَهَبْتُ مِنَ الْأَعْمَارِ مَا لَوْ حَوَيْتَهُ لَهَبْتُ الدُّنْيَا بِأَنَّكَ خَالِدٌ“

“Sen nice ömürler yağmaladın ki (düşman canı aldın ki) eğer o ömürleri kendinde toplasaydın, dünya senin ölümsüz olmandan dolayı tebrik edilirdi.”¹⁶⁶

Şair, Seyfûddeve’yi ilk önce düşmanlarına karşı galip gelmesi ve kahramanlığı ile övmüş, ardından kendisinin varlığı ile dünyanın övüleceği derecede kıymetli bir kişi olduğunu söyleyerek ikinci bir övgü daha yapmıştır.

2.5.9.4. Tescîl

“Tescîl”i itnâbın bir türü olarak kabul eden Belâgat alimleri, bu sanatı “Medih veya zem ifâde etmek için sözü uzatmak ve mübalâğa yapmaktır” şeklinde tarif ederler.¹⁶⁷ Yergi içeren tescîle bir örnek:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ ضَرْبٌ مِثْلُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ إِنَّ الدِّينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوْ اجْتَمَعُوا لَهُ وَإِنْ يَسْلُبْهُمُ الذُّبَابُ شَيْئًا لَا يَسْتَنْقِذُوهُ مِنْهُ ضَعُفَ الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ

“Sizin Allah’tan başka yalvardığınız bütün sahte tanrılar güç birliği yapsalar da, bir sinek bile yaratamazlar. Hatta sinek onlardan bir şey kapsa, onu dahi kurtarıp geri alamazlar. İsteyen de, kendinden istenilen de, kaçan da kovalayan da ne kadar güçsüz!”¹⁶⁸ Allah Teâlâ bu ayet-i kerimede müşriklerin tapmakta oldukları sahte ilahların aciziyetini gözler önüne sererek, hem bu ilahları hem de onlara tapanları zemmetmiştir.

¹⁶⁵ Matlûb, a.g.e., s.63.

¹⁶⁶ Kazvîni, el-izâh, C. II, s.526.

¹⁶⁷ Yahya b. Hamza b. Ali b. İbrahim el-Alevî, et-Tirâz li esrâri’l-belâğa, el-Mektebetü’l-Unsuriyye, Beyrut, 1423, C. III, s. 94.

¹⁶⁸ Hac, 22/73.

Övgü içeren tescîle ise inananların özelliklerini anlatan Mü'minûn suresinin ilk on bir ayeti örnek verilebilir.¹⁶⁹

2.5.9.5. Tefrîk

Tefrîk, aynı türden iki şey arasındaki farklılığı ortaya koymak, hükmü farklı olan iki şeyi ayırmaktır.¹⁷⁰

Örnek:

Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulmaktadır:

وَمَا يَسْتَوِي الْبَحْرَانِ هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ سَائِغٌ شَرَابُهُ وَهَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَمِنْ كُلٍّ تَأْكُلُونَ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُونَ حَبِيَّةً تَبْسُوتُهَا وَتَرَى الْفُلُكَ فِيهِ مَوَاحِرَ لِيَتَّبِعُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

“İki denizin suyu bir olmaz: şu tatlı, içimi âfiyetli, boğazdan kayıverir, o ise tuzlu, acıdır.”¹⁷¹ Bu ayette ikisinin de deniz olması cihetinden aynı olduğundan bir arada zikredilmiş daha sonra da özellikleri cihetinden birbirinden ayrılmıştır. Yani biri tatlı diğerrinin de acı olduğu belirtilmekle tefrik sanatı icra edilmiştir.¹⁷²

2.5.9.6. Tefvît

Tefvît, bedî' ilminde anlama güzellik katan sanatlardan olup, mütekellimin medih, zem, inkar, ikrar, emir, nehiy vb. değişik mevzulardan değişik manaları genel olarak eşit vezinlerde ayrı ayrı cümlelerde zikretmesidir.¹⁷³

Örnek:

الرَّحْمَنُ عَلَّمَ الْقُرْآنَ خَلَقَ الْإِنْسَانَ عَلَّمَهُ الْبَيَانَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ

“Rahmân, Kur'an'ı öğretti. İnsanı yarattı. Ona beyanı (düşünüp ifade etmeyi) öğretti. Güneş ve ay bir hesaba göre hareket etmektedir. Otlar ve ağaçlar (Allah'a) boyun eğler.”¹⁷⁴

¹⁶⁹ el-Alevî, *et-Tırâz*, C. III, s. 94.

¹⁷⁰ Bedevi Ahmed Tabâne, *Mu'cemü'l-belâğati'l-Arabiyye*, Dâru'l-Minare, Daru'r-Rifâî, Cidde, 1988, s.493.

¹⁷¹ Fâtır, 35/12.

¹⁷² A. Cüneyt Eren-M.Vecih Uzunoğlu, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2014, s. 231.

¹⁷³ Abdülganî b. Tâlib b. Hammâde el-Meydânî, *el-Belâğatü'l-Arabiyye usûsüha ve ulûmüha ve fûnûnuha*, Dâru'l-Kalem-ed-Dâru's-Şâmiyye, Dimeşk, 1996, C. II, s. 529.

¹⁷⁴ Rahman, 55/1-6.

Bu ayetlerde farklı konular, eşit ölçü ve vezinde fakat ayrı ayrı ayetlerde bildirilmiştir.

2.5.9.7. Tercîh

Tercîh, bir sözü hem olumlu hem de olumsuz manaya gelecek şekilde söyleyip, övgü mü yergi mi olduğunu muhataba bırakmaktır.¹⁷⁵

Örnek:

Beşşâr b. Bürd (ö. 167/784)'ün şaşı olan Amr el-A'ver'le ilgili şu beyti söyler:

“Amr bana bir kaftan dikti, keşke iki gözü de aynı olsa

Öyle bir şiir söyledim ki, övgü mü yergi mi olduğu bilinmez.”¹⁷⁶

“İki gözü de aynı olsa” ifadesi kör olan göz için mi yoksa sağlam olan göz için mi belirtilmemiştir. Bu sebeple övgü mü yoksa yergi mi yapıldığı belli değildir.

2.5.9.8. İttirâd

İttirâd, bedi' tabielerinden olup mütekellimin veya memdûhun övülmeye layık olan ecdadının isimlerini, doğum sıralarına göre üstten aşağıya doğru saymasına denir.¹⁷⁷

Örnek 1:

Ayet-i kerimede şöyle buyrulur:

وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ آبَائِي إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ مَا كَانَ لَنَا أَنْ نُشْرِكَ بِاللَّهِ مِنْ شَيْءٍ ذَلِكَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ عَلَيْنَا وَعَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ

Yusuf (a.s.): “Atalarım İbrâhim, İshak ve Yâkub'un dinine tabi oldum.”¹⁷⁸
Yusuf (a.s.) normalde babasından başlayıp dedesine doğru sayması gerekirken, bunun tam tersini yapıyor. Böylece itirâd sanatıyla dine vurgu yapmış ve onu övmüş oluyor.

¹⁷⁵ Ali Bulut, *Belâgat-i Müyessera*, s. 217.

¹⁷⁶ Ali Bulut, *Belâgat-i Müyessera*, s. 217.

¹⁷⁷ A. Cüneyt Eren-M. Vecih Uzunoğlu, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, s. 137.

¹⁷⁸ Yusuf, 12/38.

Örnek 2:

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur.

الْكَرِيمُ ابْنُ الْكَرِيمِ ابْنُ الْكَرِيمِ يُوسُفُ بْنُ يَعْقُوبَ بْنِ إِسْحَاقَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ

“Kerim oğlu, kerim oğlu, kerim oğlu, kerim; Yusuf b. Ya’kub b. İshâk b. İbrâhim’dir.”¹⁷⁹

Efendimiz (s.a.v.), peygamber olan dedelerini sayarak bu sanatı kullanmıştır.

2.5.9.9. İstiâre

“İstiâre”, sözlükte “Birinden iğreti bir şey isteyip almak, ödünç almak” anlamına gelmektedir. İstilahta ise “Bir lafzın benzerlik alakası ile ve asıl manasının kastedilmesine engel bir karine sebebi ile gerçek manasının dışında kullanılmasıdır.”¹⁸⁰

İstiare teşbihe benzemektedir. Fakat müşebbehün bih ya da müşebbehten birisi söylenmez. Bu şekilde teşbihten ayrılır.

Örnek:

رَأَيْتُ أَسَدًا يُقَاتِلُ فِي الْحَرْبِ

“Harpte savaşıyan bir aslan gördüm” cümlesi aslında “Harpte, aslan gibi cesur bir adam gördüm.” demektir. Bu teşbih cümlesinden müşebbeh “adam”, edat ve vech-i şebah olan “... gibi cesur” lafızları hazfedilmiş, sadece müşebbehün bih “aslan” kelimesi kalmıştır. Dolayısı ile istiâreye dönüşmüştür. Bu cümlede “aslan” kelimesi asıl anlamında kullanılamaz. Çünkü aslan harpte savaşmaz. Bu da, gerçek anlamında kullanılmasına engel bir karinedir.¹⁸¹

2.5.9.10. İ’tirâz

İ’tirâz, anlam bakımından birbiriyle ilgisi olan iki cümlelerin arasına bir amaç doğrultusunda bir veya daha fazla ara cümle getirmektir.¹⁸² İ’tirâz cümlesinin gelme gayelerinden biri de övme veya yermedir.

¹⁷⁹ Buhâri, Kitâbu’l-Enbiya, 19.

¹⁸⁰ el- Meydânî, a.g.e., C. II, s. 229.

¹⁸¹ Ali Bulut, *Belâgat-i Müyessera*, s. 158.

¹⁸² A. Cüneyt Eren-M. Vecih Uzunoğlu, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, s. 134.

Örnek:

“Riyazü’s-Sâlihîn, ah bilsen, faydalı bir kitaptır.”¹⁸³

Cümle içerisinde “ah bilsen” i’tiraz cümlesi, ifadeye “bilemeyeceğin kadar faydalı bir kitaptır” anlamı katmaktadır.

2.5.9.11. Zemme Benzeyen Bir Şeyle Medhi Pekiştirmek

Yerecekmiş gibi gözükp övgüyü pekiştirmektir. Maksat övgüdür. Mübalağa gayesi ile bu yola başvurulur. Doğrudan övgü yerine bu üslûba başvurulması sözün muhatap üzerindeki tesirini artırır.

Zemme benzeyen bir şeyle medhi pekiştirme iki şekilde yapılır:

Birinci şekil:

Önce muhataptan bir kusur kaldırılır, bu da yergi ifade eden lafzın başına olumsuzluk edatı veya olumsuzluk anlamı ifade eden bir soru edatı getirilmesi ile olur. Peşinden bir istisna getirilir ki muhatap bir kusurunun söyleneceğini sanır. Ancak yine muhatap methedilir.

Örnek:

لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لُعَاوًا وَلَا تَأْتِيْمًا. إِلَّا قِيَالًا سَلَامًا سَلَامًا.

“Orada ne boş bir laf işitirler, ne de günaha sokan bir söz. Sadece “selam”, “selam” sözünü işitirler.”¹⁸⁴

Burada önce cennet ehlinin orada ne boş bir laf ne de günaha sokacak biz söz işitmeyecekleri zikredilerek oraya girecekler övülmüş, peşinden de ancak vb. anlamlara gelen istisna edatı ile sanki olumsuz bir durum ifade edilecekmiş gibi bir intibâ uyanırken, bunun yerine, tek işitecekleri ve söyleyecekleri sözün selam olacağı zikredilerek cennet ehli yine övülmüştür.

¹⁸³ Ali Bulut, *Belâgat-i Müyessera*, s.121.

¹⁸⁴ Vâkıa, 56/25-26.

İkinci şekil:

İlk önce kişi bir vasıfla övülür, daha sonra bir istisna edatı getirilir. Muhatap, şimdi bir kusur söylenecek diye beklerken yine başka bir vasıfla kişi övülür. “İngilizce bilir ama Arapça’sı daha iyidir.” gibi.

Örnek :

هُمْ قُرَّسَانُ الْكَلَامِ إِلَّا أَحَمَّ سَادَّةُ الْجَاهِدِ.

“Onlar söz ustalarıdır. Ancak aynı zamanda lider ve şerefli kimselerdir.”

Burada medhedilen kişiler önce “onlar söz ustalarıdır” denilerek övülüyor. Peşinden de istisna edatı getirilerek sanki bir kusur zikredilecekmış gibi bir beklenti ortaya çıkıyor. Ancak bu kimselerin aynı zamanda lider ve şerefli kimseler oldukları söylenerek tekrar övülüyor.¹⁸⁵

Allah Rasûlü (s.a.v.)’in şu sözü de konumuzla alakalı bir örnektir:

أَنَا أَفْصَحُ الْعَرَبِ، بَيْنَ أَيْ مِنْ قُرَيْشٍ وَ نَشَأْتُ فِي بَنِي سَعْدِ بْنِ بَكْرِ *“Ben Arapların en fasihiyim, zira Kureyş kabilesine mensubum ve Sa’d b. Bekr oğulları içerisinde büyüdüm”*¹⁸⁶ hadisinde Hz. Peygamber (s.a.v.), “Ben Arapların en fasihiyim” ifadesinden sonra “zîra” şeklinde tercüme ettiğimiz “بَيْنَ أَيْ” istisna edatını zikrederek sanki övgünün ardından bir yergi gelecekmiş zannını uyandırmış fakat arkasından “Kureyş kabilesindenim ve Sa’d b. Bekr oğulları içerisinde büyüdüm” buyurarak, zemme benzeyen bir şey ile övgüsünü pekiştirmiştir.¹⁸⁷

2.5.9.12. Medhe Benzeyen Bir Şeyle Zemmi Pekiştirmek

Övecekmiş gibi gözükp yergiyi pekiştirmektir. Kişi önce yerilir, peşinden bir istisna edatı getirilir. Dinleyici, kişinin iyi bir yönünün övüleceğini beklerken başka bir olumsuz tarafı daha zikredilerek yergi pekiştirilir.

Böyle bir üslup manaya güzellik kattığı gibi gönüllerde de daha fazla etki meydana getirir. Çünkü kişi önce övülür, peşinden de daha fazla etki meydana

¹⁸⁵ Ali Bulut, *Belagat-i Müyessera*, s. 208-213.

¹⁸⁶ İbn Sinan Ebû Muhammed Abdullâh b. Muhammed b. Saîd el-Hafâcî, *Sirru'l-fesâha*, Dâru'l-kutubi'l-‘ilmiyye, Beyrut, s.59.

¹⁸⁷ Ali Bulut, *Belâgat-i Müyessera*, s. 213.

getirir. Muhatap kişinin iyi bir tarafının söyleneceğini beklerken yine yergi devam eder.¹⁸⁸

Ziya Paşa'nın Girit'te gösterdiği başarısızlık üzerine Ali Paşa hakkında yazdığı şu beyit överek yermenin zarif bir örneğidir:

Vermedi donanmada şan-ı donanmaya hanel.

İngiliz devletine olsa sezadır amiral.

Övgüye benzeyen bu yerme, iki şekilde yapılır.

Birinci şekil:

Önce muhataptan bir övgü kaldırılır, bu da övgü ifade eden bir lafzın başına olumsuzluk edatı veya olumsuzluk anlamı ifade eden bir soru edatı getirilmesi ile olur. Peşinden bir istisnâ getirilir ki muhatap bir iyi yönünün söylebileceğini sanır. Ancak yine muhatap başka bir vasıfla zemmedilir.¹⁸⁹

Örnek:

فَلَا صَدَقَ وَلَا صَلَّى وَلَكِنْ كَذَبَ وَ تَوَلَّى.

“Ne inandı ne de namaz kıldı. Fakat yalanladı ve yüz çevirdi.”¹⁹⁰

İkinci şekil:

İlk önce kişi bir kusurla yerilir, daha sonra bir istisnâ edatı getirilir. Muhatap, şimdi bir iyi yönü söylenecek diye beklerken yine başka bir vasıfla kişi yerilir.

Örnek:

فُلَانٌ فَاسِقٌ إِلَّا أَنَّهُ جَاهِلٌ.

“Falan fâsıktır, ancak aynı zamanda cahildir de.”¹⁹¹

¹⁸⁸ Ali Bulut, *Belâgat-i Müyessera*, s. 214.

¹⁸⁹ Ali Bulut, *a.g.e.*, 214-215.

¹⁹⁰ Kıyamet, 75/ 31-32.

¹⁹¹ Ali Bulut, *a.g.e.*, s. 216.

2.5.10. Övgüye ve Yergiye Delâlet Eden Lafızların Dışındaki Diğer Bazı Hususlar

Gramercilere göre medih ve zemm sadece bazı lafzî kalıplarla yapılırken, belâgatçılara göre övgü ve yergi manası içeren her söz medihtir. Bu anlayışa göre gramercilerin, övgü ve yergi için çizdikleri sınırlar ortadan kalkmaktadır. Övgü ve yergi manası içeren bazı yöntemler şöyledir:

2.5.10.1. Mübâlağa İçin Lafzın Tekrar Edilmesi

Mübâlağa, bir vasıf, davranış veya durumu, meydana gelmesi zor, hatta mümkün değil seviyesine çıkararak ifade etmektir. Şiirde de medih, hiciv, tasvir vb. temalarda bu üslûp vazgeçilmez bir unsurdur.¹⁹²

Tekrîr ise, manzum veya mensûr bir eserde, mânâyı kuvvetlendirmek, uyarı, acı ve üzüntünün büyüklüğünü ifade etmek ve zihin tazelemek maksatları ile bir şeyi iki veya daha fazla tekrar etmektir.¹⁹³

Peygamber Efendimiz (s.a.v.), yanında dünyadan bahseden ashabına :

أَلَا تَسْمَعُونَ أَلَا تَسْمَعُونَ إِنَّ الْبِدَادَةَ مِنَ الْإِيمَانِ إِنَّ الْبِدَادَةَ مِنَ الْإِيمَانِ

“Siz işitmiyor musunuz? İşitmiyor musunuz? Sade yaşamak imandandır, sade yaşamak imandandır!”¹⁹⁴ buyurmuştur. Görüldüğü üzere Hz. Peygamber (s.a.v.), orada bulunanları uyarı sadedinde sözlerini tekrar etmektedir. Bu şekilde sade yaşamayı överken, dünyaya aşırı meyletmeyi yermektedir. Bu övgü ve yergisi ile dolaylı olarak sade yaşamayı tavsiye ederken dünyaya aşırı meyletmekten sakındırmaktadır.

2.5.10.2. Mübâlağa İçin Te’kîd Yapılması

Te’kîd, tâbî olduğu kelime veya cümleinin manasını kuvvetlendiren, pekiştiren, manasındaki kapalılığı gideren sözel öğeler anlamında nahiv ve belâgat terimidir.¹⁹⁵ Belâgat âlimlerine göre te’kidin amaçlarından biri söze abartı ve azamet katmaktır.¹⁹⁶ Bu şekilde muhataba karşı övgü veya yergide bulunulabilmektedir.

¹⁹² Ali Bulut, *a.g.e.*, s. 202.

¹⁹³ Ali Bulut, *a.g.e.*, s. 116.

¹⁹⁴ Ebû Davûd, Süleymân b. el-Eş‘as b. İshâk es-Sicistânî, *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, Teraccül, 2; (Thk: Muhammed Muhyi’-d-Dîn Abdü’l-Hamîd), el-Mektebetü’l-Asriyye, Beyrut, T.y.

¹⁹⁵ Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, s. 386.

¹⁹⁶ İsmail Durmuş, “Tekit”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XL, s. 365-366.

Mübalağa yapma sebeplerinden birisi de muhatabın şüphesini gidermektir. Cürcânî'ye (ö. 471/1078-79) göre, kendisiyle iftihar eden birinin, kendisini şüphelere karşı savunması gerekir. Yâhut başkasını öven bir kişinin, övdüğü şahsı muhataplarının nazarında tüm şüphelerden uzak tutması, koruması ve kollaması gerekir.¹⁹⁷ Te'kîd de bu sebeple yapılır.

Belâgatta tekit vasıtaları çoktur. إِنَّ “İnne”, lâmu'l-ibtida, yemin harfleri, فَذ “gad”, tenbih harfleri أَلَا ve أَمَّا “ela ve ema”, te'kîd nunları, zâid harfler, أَمَّا “emma”, tekrar, fasıl zamiri bunlar arasında sayılabilir.¹⁹⁸

Örnek:

إِنَّ لِكُلِّ أُمَّةٍ أَمِينًا. وَإِنَّ أَمِينَنَا، أَيُّهَا الْأُمَّةُ أَبُو عُبَيْدَةَ بْنُ الْجَرَّاحِ

“Şüphesiz her ümmetin emîni vardır. Bu ümmetin emîni ise Ebû Ubeyde b. Cerrah'tır.”¹⁹⁹

Hiz. Peygamber (s.a.v.) bu hadislerinde Ebu Ubeyde b. Cerrah (r.a.)'ı güvenilirlik özelliği sebebi ile övmektedir. Cümleye te'kid bildiren “إِنَّ” edatı ile başladığı için bu övgü pekiştirilmiştir. Bu övgü ile aynı zamanda “güvenilirlik” vasfı özendirilmekte ve Ebû Ubeyde b. Cerrah (r.a.) gibi güvenilir olamak tavsiye edilmektedir.

2.5.10.3. Mübâlağa İçin Hasr Üslûbunun Kullanılması

Sözlükte bir şeyi kendisine tahsis etmek demektir.²⁰⁰ Terim olarak, bir ifade içinde bir kelime veya kelime grubuna özel bir yolla tahsis edilmesi ve sadece onu belirtmesini ifade eder.²⁰¹

Örnek 1:

وَقُلْنَ خَاشِعَاتٍ لِلَّهِ مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ.

¹⁹⁷ Ebû Bekir Abdülkâhir el-Cürcânî, *Delâilu'l-i'câz*, Matbaatü'l-Medenî, Kahire, 1992, C. I, s.134.

¹⁹⁸ Ali Bulut, *a.g.e.*, s. 56-60.

¹⁹⁹ Müslim, *Fedâilü's-sahabe*, 7.

²⁰⁰ İbn Manzûr, *a.g.e.*, C.V, s. 97.

²⁰¹ Ali Bulut, *Belâgat-i Müyessera*, s. 82.

“Kadınlar onu görünce hayran kaldılar, onun güzelliğine dalıp gittiklerinden, farkında olmadan kendi ellerini kestiler ve: “Hâşâ! Allah için bu, bir insan olamaz! Bu sadece yüce bir melek! Başka bir şey olamaz!” dediler.”²⁰²

Bu ayette Hz. Yusuf (a.s.) için “melek gibi” denilip meleğe benzetme yapılmamış “bu sadece yüce bir melek” denilerek insanî özellikleri bir tarafa koyup tamamen melek olduğuna vurgu yapılmış ve hasır sanatı kullanılarak övgü yapılmıştır.

Örnek 2:

Ebû Katâde (r.a.)’ın avladığı vahşi bir eşiği yiyen bir grup sahabe bunu yemenin doğru olup olmadığını Efendimiz (s.a.v.)’e sorduklarında Hz. Peygamber (s.a.v.) şu cevabı vermiştir:

إِنَّمَا هِيَ طُعْمَةٌ أَطْعَمَكُمُوهَا اللَّهُ

“Bu yiyecek ancak Allah’ın size bahşettiği bir yiyecektir”²⁰³ buyurarak hasır üslubunu kullanmış ve bu yiyeceğin sıradan bir yiyecek değil Allah’ın bahşettiği bir yiyecek olduğunu vurgulamış bu şekilde bu yiyeceği överek onun yenilebilir olduğunu bildirmiştir.

2.5.10.4. Teşbîh, Temsîl ve Tasvîr Yapılması

Teşbih, aralarında bir veya birden fazla vasıfta benzerlik bulunan iki şeyin birini diğere benzettir.²⁰⁴ Bu üslûplarla hem medh hem de zem yapılabilir.

Örnek 1:

إِنَّ الْمُؤْمِنَ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا

“Mü’minin, mü’mine bağlılığı, taşları birbirine kenetli, birbirine kuvvet veren yalçın bina gibidir.”²⁰⁵

Bu hadiste, Müslümanların aralarındaki dayanışma, bağlılık sağlam bir binaya benzetilerek teşbih yapılmış ve bu teşbihle övgüde bulunulmuştur. Bu övgü

²⁰² Yusuf, 12/31.

²⁰³ Müslim, Hac, 8.

²⁰⁴ Ali Bulut, *Belâgat-i Müyessera*, s. 128.

²⁰⁵ Buhârî, Salât, 88.

ile dolaylı olarak mü'minlere dayanışma içerisinde olmaları gerektiği mesajı verilmektedir.

Örnek 2:

إِنَّ الَّذِي لَيْسَ فِي جَوْفِهِ شَيْءٌ مِنَ الْقُرْآنِ كَالْبَيْتِ الْحَرَبِ

“Kalbinde Kur'an'dan bir şey bulunmayan kişi harabe ev gibidir.”²⁰⁶

Bu hadiste, Kur'an'dan hiçbir şey bilmeyen kişi harap bir eve benzetilerek teşbih yapılmış ve bu teşbihle yergi üslûbu kullanılarak mü'minlere, Kur'an konusundaki bilgilerini artırmalarını ve harap bir ev gibi olmamaları tavsiye edilmiştir.

Temsîl, benzetme, aralarında alaka bulunan iki şeyi (bir veya daha fazla manada birleşmesi sebebi ile) birbirine benzetmektir.²⁰⁷

Örnek 3:

حَتَامُهُ مِسْكٌ وَ فِي ذَلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ.

(Cennetliklere ikram edilen) “Hitamı misktir, içildiğinde sonu mis gibi kokar. İşte yarışacaklarsa insanlar, bu cennet devletine konmak için yarışsınlar!”²⁰⁸ Kur'an cennet nimetlerinin güzelliğini insanların zihninde belirgin hale getirmek için bu tür tasvirler yapmaktadır. Cennetteki içecekler de ağza hem tat hem de güzel koku verecek miske benzetilmiştir. Zîrâ insanlara göre güzelliğin son noktası misktir.²⁰⁹

Örnek 4:

مَثَلُ الْمُؤْمِنِينَ فِي تَوَادُّهِمْ، وَتَرَاحُمِهِمْ، وَتَعَاطُفِهِمْ مَثَلُ الْجَسَدِ إِذَا اشْتَكَى مِنْهُ عُضْوٌ تَدَاعَى لَهُ سَائِرُ الْجَسَدِ بِالسَّهْرِ وَالْحُمَى

²⁰⁶ Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre, *Sünen*, Çağrı Yayıncılık, İstanbul 1992, *Fezâilü'l-Kur'an*, 18; (Thk: Ahmed Muhammed Şakir ve Fuad Abdülbâki), Mektebetü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır, 1395.

²⁰⁷ el-Meydânî, *el-Belâgatü'l-Arabiyye*, C. II, s. 161.

²⁰⁸ Mutaffîfîn 83/26.

²⁰⁹ Cürçânî, *Delâilü'l-i'câz*, C. I, s. 433.

“Mü'minler, birbirlerine olan sevgi, acıma ve şefkatlerinde bir vücut gibidirler. Vücudun bir organı rahatsızlansa diğerleri de uykusuzluk ve ateşle ona katılırlar.”²¹⁰

Mü'minler, hastalandığında hem ateşlenen hem de uykusuz kalan insan vücuduna benzetilmiştir. Bu şekilde temsîlî bir benzetme yapılmıştır.

Sözlükte “bir şeyi bir yana doğru eğmek, o şeye yönelmek, bir şeyi kesmek” anlamlarındaki savr kökünden türeyen tasvîr “bir şeye biçim vermek, resmini yapmak, bir şeyi ince ayrıntılarıyla anlatmak” demektir. Terim olarak tasvir “roman, hikâye ve diğer edebî türlerde olayların geçtiği yerleri, kişileri ve eşyayı öteki nesnelerden ayırıp bütün özellikleriyle ifade etme diye açıklanabilir.”²¹¹

Örnek 5:

أَذْلِكَ خَيْرٌ نُّزُلًا أَمْ شَجَرَةُ الزُّقُومِ. إِنَّا جَعَلْنَاهَا فِتْنَةً لِلظَّالِمِينَ. إِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِي أَصْلِ الْجَحِيمِ. طَلْعُهَا كَأَنَّهُ رُؤُوسُ الشَّيَاطِينِ.

“Sonuç olarak böylesi bir mutluluk mu iyidir, yoksa zakkum ağacı mı? Biz onu zalimler için bir dert ve azap yaptık. O öyle bir ağaçtır ki cehennemin ta dibinden çıkar. Meyveleri sanki şeytanların başları gibidir.”²¹²

Burada zakkum ağacı, insanlar tarafından gözle görülmeyen, dolayısı ile bilmedikleri şeytanın başlarına benzetilmiş ve insanların daha iyi kavrayabilmeleri için adeta zihinlerde resmi çizilmiştir.

Bu bilgilerden anlaşılıyor ki, medh ve zem üslubu sadece belirli kelimeler kullanılarak yapılmamaktadır. İtnâb, idmâc, istibta’a, tescil, tefrik, tefvît, tevcih, istidrâk, itrâd, istiâre, i’tiraz, mübâlağa, tekrîr, te’kîd, hasr, nekra, teşbih, temsîl, tasvîr gibi edebî sanatlarla da medih ve zem yapılabilmektedir.

2.5.11. “Medh” Ve “Zem” Cümlesinin Kısımları

Medh ve zem cümleleri, medh ve zem fiilleri ile kurulup kurulmama açısından, kıyâsî ve siyâkî olmak üzere iki kısma ayrılır:

²¹⁰ Müslim, Birr, 17.

²¹¹ Hüseyin Elmalı, “Tasvîr”, TDV İslam Ansiklopedisi (DİA), C. XL, s.135.

²¹² Saffât, 37/62-65.

2.5.11.1. Kıyasî Medh ve Zem

2.5.11.1.1. Kıyasî Medh

Şayet medh, “ni’me”(نِعْمَ) ve “habbeza” (حَبَّذَا) gibi açık medh fiilleri ile yapılırsa buna kıyâsî medh denir.²¹³ Kıyâsî medihte “ni’me”(نِعْمَ) ve “habbeza” (حَبَّذَا) gibi açık lafızlar kullanılır ki bunların medhe delâleti açıktır.²¹⁴

Örnek 1:

نِعْمَ الْأُدْمُ الْخُلُ، نِعْمَ الْأُدْمُ الْخُلُ.

“Sirke ne güzel katıktır, Sirke ne güzel katıktır.”²¹⁵

Örnek 2:

نِعْمَ النِّسَاءُ نِسَاءُ الْأَنْصَارِ، لَمْ يَنْتَعِهِنَّ الْحَيَاءُ أَنْ يَتَفَقَّهْنَ فِي الدِّينِ.

“Ensar kadınları ne iyi kadınlardır. Zira utanma duygusu onları ilim öğrenmekten alıkoymaz.”²¹⁶

İki örnekte de “ni’me”(نِعْمَ) medih fiilinin açık bir şekilde kullanıldığını görüyoruz. Bu sebeple ikisi de kıyasî medhe örnektir.

2.5.11.1.2. Kıyasî Zem

Zem, açık zem fiilleri olan لَا حَبَّذَا، سَاءَ، بِيْسَ (bi’s, sê’e ve lâ habbezâ) ile yapılırsa buna “kıyasî zem” denilir.²¹⁷

Örnek 1:

بِئْسَمَا لِلرَّجُلِ أَنْ يَقُولَ نَسِيتُ سُورَةَ كَيْتٍ وَكَئِيتٍ، أَوْ نَسِيتُ آيَةَ كَيْتٍ وَكَئِيتٍ، بَلْ هُوَ نَسِيٌّ.

“Şu sureyi veya ayeti unuttum demesi bir adam için ne kötüdür. Bilakis o ona unutturulmuştur.”²¹⁸

²¹³ Maa’n Tefvik, *el-Medhu ve’z-zemmu fi l’-Kur’âni l’-Kerîm*, s. 26’dan nakleden Osman Ertuğrul, Kur’an-ı Kerim’de medh ve zem üslupları, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslami Bilimler (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2013, s.59.

²¹⁴ Meral Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, s. 130.

²¹⁵ Müslim, Eşribe, 30.

²¹⁶ Buhârî, İlim, 50.

²¹⁷ Maa’n Tefvik, *a.g.e.*, s. 26’dan nakleden Osman Ertuğrul, *a.g.e.*, s. 121-123.

Örnek 2:

مَا سَاءَ عَمَلُ قَوْمٍ قَطُّ، إِلَّا زَخَرُوا مَسَاجِدَهُمْ.

“Mescidlerini süsleyen kavmin yaptığı iş ne kötüdür.”²¹⁹

İlk örnekte açık zem fiili olan يَسْمُو (bi'sema), ikinci örnekte ise سَاءَ (sâe) kullanılmıştır. Bu sebeple kıyâsî zemme örneklik teşkil etmektedir.

2.5.11.2. Siyâkî Medh ve Zem

2.5.11.2.1. Siyâkî Medh

Siyâkî medhte ise belli bir lafız yoktur. İbarenin medhe delâleti sözün gelişinden anlaşılır.²²⁰ Çalışmamızda, hadislerde siyâkî medhin kıyâsî medihten daha yaygın olduğu sonucuna ulaştık.

Siyâkî medh, sözün gelişinden anlaşılan bazı terkiplerle yapılan övgülerdir. Bu çeşit medihlerin en meşhur yöntemleri şunlardır: Güzel sıfatların zikredilmesi, isimlerin hazfedilmesi, güzel temsiller verilmesi, ism-i tafdil, ism-i mevsûl, nida harfi, tezkiye, tekrîm, teşbîh üslûpları ve bazı kavramlar.

Örnek 1:

خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ.

“Sizin en hayırlınız Kur'an'ı öğrenen ve öğretenlerinizdir.”²²¹

Örnek 2:

مَثَلُ أُمَّتِي مَثَلُ الْمَطَرِ لَا يُدْرَى أَوَّلُهُ خَيْرٌ أَمْ آخِرُهُ.

“Ümmetimin misali yağmur gibidir ki, evveli mi daha hayırlı veya sonu mu daha hayırlıdır, bilinmez.”²²²

²¹⁸ Müslim, Salatü'l-müsafirîn, 3.

²¹⁹ İbn Mace, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, *Sünen-i İbn-i Mâce*, Thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, T.y. Mesacid, 2; Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

²²⁰ Maa'n Tevfik, *a.g.e.*, s. 26'dan nakleden Osman Ertuğrul, *a.g.e.*, s.59.

²²¹ Buhârî, *Fedâilü'l-Kur'an*, 21.

²²² Tirmîzî, *Emsâl*, 6.

Her iki örnek de övgü ve yergi lafızları kullanılmadan yapılmışlardır. Birinci örnekte “sizin en hayırlılarınız” anlamındaki خَيْرُكُمْ (Hayruküm) ism-i tafdîli kullanılarak Kur’an’ı öğrenen ve öğretenler övülürken ikinci örnekte Hz. Peygamber (s.a.v.), ümmetini yağmura benzeterek teşbih yapmıştır. Çöl ikliminde yağmurun ne derece önemli bir rahmet olduğu düşünüldüğünde bu teşbihin övgü maksatlı yapıldığı açıktır. Fakat medih fiili olan ni’me ve habbezâ kullanılmadığı için siyâkî medih kısmına dâhil olmaktadır.

2.5.11.2.2. Siyâkî Zem

Zem fiillerinin dışında bazı yergi ifadeleri ile yapılan yergi üslubuna siyâkî yergi (zemm) denilmektedir.²²³ Siyâkî övgüde (medh) olduğu gibi teşbih, temsil, ism-i tafdîl ve bazı yergi içeren lafızlarla yapılmaktadır.

Örnek 1:

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır:

أَبْعَضُ الْحَلَالِ إِلَى اللَّهِ الطَّلَاقُ

“Allah’ın en çok gazaplandığı helal boşanmaktır.”²²⁴

Örnek 2:

إِنَّ اللَّهَ يَكْرَهُ نَكْمًا: قِيلَ وَقَالَ، وَكَثُرَ السُّؤَالُ، وَإِضَاعَةُ الْمَالِ

“Allah, sizin şu davranışlarınızı kerih görür: Dedi kodu yapmak, çok soru sormak ve malı zayî etmek.”²²⁵

Görüldüğü üzere iki örnekte de açık zem ifadesi olan يَكْرَهُ veya سَاءَ lafızları kullanılmamıştır. Fakat “en çok gazaplandığı” şeklinde tercüme ettiğimiz “أَبْعَضُ” lafzı ve “kerih görür” şeklinde tercüme ettiğimiz “يَكْرَهُ” fiili kullanılmıştır. Bu şekilde, boşanma, dedi kodu yapma, çok soru sormak ve malı ziyan etmek yerilmiştir. Bu şekilde yapılan yergiler siyâkî zemme örneklik teşkil etmektedir.

²²³ Maa’n Tefkik, a.g.e., s. 26’dan nakleden Naklen Osman Ertuğrul, a.g.e., s. 121-123.

²²⁴ Ebû Davud, Talak, 4.

²²⁵ Müslim, Hudûd, 5.

2.6. TEKLÎFÎ EMİR VE YASAKLARDAKİ ÖVGÜ (MEDH) ÜSLÛBUNUN KUR'AN-I KERİM'DE KULLANILIŞINA DAİR BAZI ÖRNEKLER

2.6.1. Kur'an'da Medh Lafızları ile Verilen Örnekler

Kur'an-ı Kerim'de kullanılan medih lafızları ile ilgili kelimeler şunlardır: (Ni'me, hub, radiye, ism-i tafdîl kalıpları, mesel ve teşbih, bazı vasıflar ile medih yapılmıştır.)

2.6.1.1. نِعْمَ ve حَبَّذَا Medh Lafızlarının Kullanılışı ile Övgü Yapılması

Ni'me (نِعْمَ) ve türevlerinden olan (نِعْمًا) lafzı Kur'an-ı Kerim'de on sekiz farklı yerde geçmektedir.²²⁶ Bunlardan bazı örnekler görelim.

Örnek 1:

نِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ : “Böyle amel edenlerin mükâfatı ne güzeldir!”²²⁷

Bu ayetten önceki, Âl-i İmrân Suresinin 134 ve 135. Ayetlerinde, İslam'ı takva boyutunda yaşayan bir insanın özellikleri sayılmaktadır. Bu özellikler kısaca “öfkeyi yenmek, cömert olmak, insanların hatalarını affetmek ve hatada ısrar etmemek” olarak sayılabilir. Bundan sonra ise bu ahlâkî niteliklere sahip olan kişiler “Böyle amel edenlerin mükâfatı ne güzeldir!” buyurularak övülmüştür. Bu övgü içerisinde dolaylı olarak, “sizler de cömert olun, öfkenizi kontrol edin, insanları affedin, hatalarınızı görüp o hatalarınızda ısrar etmeyin” mesajları verilerek, dolaylı anlatımla teklîfî bir hüküm vaz' edildiği anlaşılmaktadır.

Örnek 2:

Kur'an-ı Kerim'de Eyyüb ve Süleyman (a.s.) hakkında “نِعْمَ الْعَبْدُ” (ne güzel kul) övgüsünde bulunmaktadır. Bu ayetler şöyledir:

وَوَهَبْنَا لِدَاوُدَ سُلَيْمَانَ نِعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَابٌ : “Biz Davud'a Süleyman'ı verdik. Süleyman ne

güzel bir kuldu! Doğrusu o, daima Allah'a yönelirdi.”²²⁸

²²⁶ Bu ayetlerden bazıları: Âl-i İmrân, 3/136; Enfâl, 8/40; Ra'd, 13/24; Nahl, 16/30; Kehf, 18/31; Hac, 22/78; Ankebût, 29/58; Sâffât, 37/75; Bkz. Fuad Abdülbâkî, *Mu'cemü'l-müfrehes li elfâzi'l-Kur'an*, “ni'me” md., s. 709.

²²⁷ Âl-i İmrân 3/136.

إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا نِعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ : “Gerçekten biz Eyyub’u sabırlı (bir kul) bulmuştuk. O, ne iyi kuldu! Daima Allah’a yönelirdi.”²²⁹

Bu ayetlerde iki peygamberin ortak özelliği olan “Allah’a yönelme” konusuna vurgu yapılmaktadır ve bu sebeple “ne güzel kuldu!” övgüsünde bulunmaktadır. Bu övgü ile mü’minlere dolaylı olarak “siz de bu kullarım gibi olun ve Bana yönelin” mesajı verilmektedir.

Medih lafızlarından olan “حَبْدًا” (habbeza)’nın Kur’an-ı Kerim’de kullanılmadığını gördük.

2.6.1.2. حُب (Hub), “Sevgi” Kavramının Kullanılışı ile Övgü Yapılması

Allah Teâlâ, Kur’an-ı Kerîm’de, “Muhsinleri²³⁰, tevbe edenleri²³¹, temizlenenleri²³², müttakîleri²³³, sabredenleri²³⁴, tevekkül edenleri²³⁵, adaletli olanları²³⁶, Allah yolunda kenetlenmiş bir yapı gibi saf bağlayarak savaşımları²³⁷” sevdiğini ifade etmektedir.

Örnek 1:

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ : “Allah tevbe edenleri sever.”²³⁸

Örnek 2:

وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ : “Allah sabredenleri sever.”²³⁹

Örnek 3:

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ : “Allah âdil olanları sever.”²⁴⁰

Allah Teâlâ, tevbe eden, sabreden, adil olan kullarını bu şekilde methetmektedir. Bu medhin arka planında “siz de bu övdüğüm kullarımın hasletleri ile bezenin ki Allah, sizi de sevsin” tavsiyesi vardır.

²²⁸ Sâd, 38/30.

²²⁹ Sâd, 38/44.

²³⁰ Mâide, 5/13.

²³¹ Bakara, 2/222.

²³² Tevbe, 9/108.

²³³ Tevbe, 9/7-109.

²³⁴ Âl-i İmrân, 3/146.

²³⁵ Âl-i İmrân, 3/159.

²³⁶ Mâide, 5/42; Hucurât, 49/9.

²³⁷ Saff, 61/4.

²³⁸ Bakara, 2/222.

²³⁹ Âl-i İmrân, 3/146.

²⁴⁰ Mâide, 5/42.

2.6.1.3. رَضِيَ “Radiye” (Razı Oldu) Fiilinin Kullanılarak Övgü Yapılması

Rütbece yüksekte olan birisinin, kendinden rütbece düşük birine, ondan razı olduğunu söylemesi bir övgü ifadesidir. Kur’an’ın bazı ayetlerinde Allah Teâlâ razı olduğu kullarından bahsetmektedir. Razı olduğu kullarının özelliklerini bildirerek bu özellikleri taşıyan kullarını övmektedir.

Örnek 1:

قَالَ اللَّهُ هَذَا يَوْمُ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

*“Allah şöyle buyuracaktır: Bu, doğrulara, doğruluklarının fayda vereceği gündür. Onlara, içinde ebedî kalacakları, zemininden ırmaklar akan cennetler vardır. Allah onlardan razı olmuştur, onlar da O’ndan razı olmuşlardır. İşte büyük kurtuluş ve kazanç budur.”*²⁴¹

Örnek 2:

وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

*“(İslâm dinine girme hususunda) öne geçen ilk muhacirler ve ensar ile onlara güzellikle tabi olanlar var ya, işte Allah onlardan razı olmuştur, onlar da Allah’tan razı olmuşlardır. Allah onlara, içinde ebedî kalacakları, zemininden ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. İşte bu büyük kurtuluştur.”*²⁴²

Birinci ayette, Allah’ın doğruluk üzere olan kullarından, ikinci ayette ise muhacir, ensar ve onlara tabi olanlardan razı olduğu bildirilmiştir ve bu kullar övülmüştür. Bu övgü ile dolaylı olarak “siz de doğruluk üzere olun, ensar ve muhacire güzellikle tabi olun ki Allah sizden razı olsun” mesajı verilmektedir.

2.6.1.4. Kur’an’da Bazı Şahıslardan Övgü İle Bahsedilmesi

Örnek 1:

Kur’an-ı Kerim’de Hz. Nuh (a.s.) hakkında şöyle buyurulmuştur:

ذُرِّيَّةً مِنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ إِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا

²⁴¹ Mâide, 5/119.

²⁴² Tevbe, 9/100.

*“Ey kendilerini Nûh ile birlikte (gemide) taşıdığımız kimselerin çocukları! Gerçek şu ki, o çok şükreden bir kuldu.”*²⁴³

Örnek 2:

Hiz. İbrahim (a.s.) hakkında ise şöyle denilmektedir:

إِنَّ إِبْرَاهِيمَ كَانَ أُمَّةً قَانِتًا لِلَّهِ حَنِيفًا وَلَمْ يَكُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ شَاكِرًا لِّأَنْعَمِهِ اجْتَبَاهُ وَهَدَاهُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ
وَأَتَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ

*“Şüphesiz İbrahim, Allah’a itaat eden, Hakk’a yönelen bir önder idi. Allah’a ortak koşanlardan değildi. O’nun nimetlerine şükreden bir önderdi. Allah, onu seçmiş ve doğru yola iletmişti. Ona dünyada iyilik verdik. Şüphesiz o, ahirette de salihlerdendir.”*²⁴⁴

Örnek 3:

Kur’an-ı Kerim’de Ashâb-ı kehf hakkında şöyle denilmektedir:

نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَأَهُم بِالْحَقِّ إِنَّهُمْ فِتْنَةٌ آمَنُوا بِرَبِّهِمْ وَرِزْنَاَهُمْ هُدًى

*“Biz sana onların haberlerini gerçek olarak anlatıyoruz: Şüphesiz onlar Rablerine inanmış birkaç genç yiğitti. Biz de onların hidayetlerini artırmıştık.”*²⁴⁵

Örnek 4:

Hiz. Meryem hakkında şöyle denilmektedir:

وَإِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفَاكِ عَلَى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ

*“Hani melekler, “Ey Meryem! Allah, seni seçti. Seni tertemiz yaptı ve seni dünya kadınlarına üstün kıldı.”*²⁴⁶

Bu ayetlerde görüldüğü üzere, Allah Teâlâ, Hiz. Nuh (a.s.)’ı şükretme özelliği ile, Hiz. İbrahim (a.s.)’ı Hakk’a yönelmesi, muvahhid olması, şükretmesi ile, Ashâb-ı Kehf’i imanlarında sebât eden gençler olmaları ile, Hiz. Meryem (a.s.)’ı ise Allah tarafından seçilmiş ve tertemiz yapılmış olması ile övmektedir. Bu övgü ile dolaylı olarak “Siz de bu kullarım gibi, çok şükreden, hakka yönelen, iman üzere yaşayan, kullar olun” mesajı verilmektedir.

²⁴³ İsrâ, 17/3.

²⁴⁴ Nahl, 16/120-122.

²⁴⁵ Kehf, 18/13.

²⁴⁶ Âl-i İmrân, 3/42.

2.6.1.5. İsm-i Tafdîl İle Övgü Yapılması

Kur'an-ı Kerim'de ism-i tafdîl kalıbı kullanılarak övgü yapılmaktadır. Buna örnek olarak şu ayetleri sıralayabiliriz:

Örnek 1:

وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ إِنَّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ

“Allah’a çağıran, salih amel işleyen ve “Kuşkusuz ben müslümanlardanım” diyenden daha güzel sözlü kimdir?”²⁴⁷

Örnek 2:

الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ أَعْظَمُ دَرَجَةً عِنْدَ اللَّهِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ

“İman edip hicret eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad eden kimselerin mertebeleri, Allah katında daha üstündür. İşte onlar, başarıya erenlerin ta kendileridir.”²⁴⁸

Bu ayetlerde “أَحْسَنُ” (daha güzel) ve “أَعْظَمُ” (daha üstün) anlamlarındaki ism-i tafdîl kalıpları kullanılarak, Allah’a davet eden, “Ben müslümanlardanım” diyen Allah yolunda hicret edip mal ve canları ile cihad eden mü’minler övülmüştür. Bu övgü ile, diğer Müslümanlara da bu hasletlerle donanmaları tavsiye edilmiştir.

2.6.1.6. Mesel ve Teşbih Kullanılarak Övgü Yapılması

Kur'an-ı Kerim'de geçen bazı mesel ve teşbihler övgü içeriklidir. Bunlara örnek olarak şu ayetleri verebiliriz:

Örnek 1:

مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلٍ فِي كُلِّ سَنَابِلَةٍ مِئَةُ حَبَّةٍ وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

“Allah yolunda mallarını harcayanların örneği, yedi başak bitiren bir dane gibidir ki, her başakta yüz dane vardır. Allah dilediğine kat kat fazlasını verir. Allah'ın lütfu geniştir, O herşeyi bilir.”²⁴⁹

²⁴⁷ Fussilet, 41/33.

²⁴⁸ Tevbe, 9/20.

²⁴⁹ Bakara, 2/261.

Örnek 2:

وَمَثَلِ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَتَثْبِيتًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ فَآتَتْ أُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ فَإِن لَّمْ يُصِيبْهَا وَابِلٌ فَطُلَّ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

“Allah’ın rızasını kazanmak arzusuyla ve kalben mutmain olarak mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yüksekçe bir yerdeki güzel bir bahçenin durumu gibidir ki, bol yağmur alınca iki kat ürün verir. Bol yağmur almasa bile ona çiseleme yeter. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görendir.”²⁵⁰

Birinci örnek’te malını Allah yolunda infak edenlerin yapmış olduğu bu iyiliği her başağında yüz dane bulunan yedi başak bitiren bir tohum tanesine benzetilmiş, ikinci örnekte ise bol yağmur alınca iki kat, yağmur almasa bile bol ürün veren güzel bir bahçeye benzetmiştir. Bu şekilde mallarını Allah yolunda infak edenler övülmüş ve “bu ecre nail olmak istiyorsanız siz de mallarınızı sırf Allah rızasını gözeterek O’nun yolunda infak edin” mesajı verilmiştir.

2.6.1.7. Bazı Vasıflar Kullanılarak Övgü Yapılması

Kur’an-ı Kerîm’de أُوْلُواْ الْاَبْصَارِ (Akıl sahipleri)²⁵¹, أُوْلُواْ الْاَبْصَارِ (Basiretli)²⁵², الْمُقَرَّبُونَ (Yaklaştırılmışlar)²⁵³, الْأَبْرَارَ (İyiler)²⁵⁴, أَصْحَابُ الْجَنَّةِ (Cennetlikler)²⁵⁵ gibi vasıflar zikredilerek, bazı kişiler övülmektedir. Bu ayetlerden birkaçı şöyledir:

Örnek 1:

الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْأَوَّلُونَ

“Sözü dinleyip de onun en güzeline uyanlar var ya, işte onlar Allah’ın hidayete erdirdiği kimselerdir. İşte onlar akıl sahiplerinin ta kendileridir.”²⁵⁶

Örnek 2:

وَأَذْكُرْ عِبَادَنَا إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ أُولِي الْأَيْدِي وَالْأَبْصَارِ

²⁵⁰ Bakar, 2/265.

²⁵¹ Bkz. Bakara, 2/179-197-269; Âl-i İmrân, 3/7; Mâide 4/100.

²⁵² Bkz. Âl-i İmrân, 3/13; Haşr 59/2.

²⁵³ Bkz. Nisâ, 4/172; Muttaffifin, 83/21.

²⁵⁴ Bkz. Âl-i İmrân, 3/193-198; İnsân, 76/5.

²⁵⁵ Bkz. Ârâf, 7/42-44; Yunus, 10/26.

²⁵⁶ Zümer, 39/18.

“(Ey Muhammed!) Güçlü ve basiretli kullarımız İbrahim’i, İshak’ı ve Yakub’u da an.”²⁵⁷

Örnek 3:

أُولَئِكَ الْمُقَرَّبُونَ وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ

“(İman ve amelde) öne geçenler ise (Ahirette de) öne geçenlerdir. İşte onlar (Allah’a) yaklaştırılmış kimselerdir.”²⁵⁸

Bu ayetlerde bazı kullar, “Akıl sahibi, basiretli ve Allah’a yaklaştırılmış” olmakla övülmektedir. Aynı zamanda mü’minler, bu kullar gibi olmaya teşvik edilmektedir.

2.7. TEKLÎFÎ EMİR VE YASAKLARDAKİ YERGİ (ZEM) ÜSLÛBUNUN KUR’AN-I KERİM’DE KULLANILIŞINA DAİR BAZI ÖRNEKLER

2.7.1. Kur’an’da Zem Lafızları ile Verilen Örnekler

Kur’an-ı Kerim’de zem lafızları ile ilgili kelimeler şunlardır: (bi’s, sâe, hub, radiye, ism-i tafdıl kalıpları, mesel ve teşbih, bazı vasıflar ile zem yapılmıştır.)

2.7.1.1. سَاءَ, بُئِسَ, Zem Fiilleri ile Yapılan Yergiler

بُئِسَ (Ne kötü), Yergi fiili Kur’an’da kırk farklı yerde, سَاءَ (Ne kötü) yergi fiili yirmi üç yerde²⁵⁹ geçmektedir. لَا حَبَدَا (Ne kötü) fiili ise Kur’an’da geçmemektedir.

Konu ile ilgili bazı örnekler şöyledir:

Örnek 1:

وَلَيْسَ مَا شَرُّوا بِهِ أَنْفُسَهُمْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ

“Kendilerini karşılığında sattıkları şey ne kötüdür! Keşke bilselerdi!”²⁶⁰

Örnek 2:

²⁵⁷ Sâd, 38/45.

²⁵⁸ Vâkıa, 56/11.

²⁵⁹ Bu ayetlerden bazısı şunlardır: Bakara, 2/102; Âl-i İmrân, 3/12-151-162-187-197; Mâide, 5/62; Enfâl, 8/16; Tevbe, 9/73; Nisâ, 4/22-38; Mâide, 5/66; Enâm, 6/31; Ârâf, 7/177; Bkz, Fuad Abdülbâkî, a.g.e., s.113-114, 367-368.

²⁶⁰ Bakara, 2/102.

وَتَرَى كَثِيرًا مِنْهُمْ يُسَارِعُونَ فِي الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَأَكْلِهِمُ السُّحْتَ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ

“Onlardan çoğunun günahıta, düşmanlıkta, haram yemede birbirleriyle yarıştıklarını görürsün. Yapmakta oldukları şey ne kötüdür!”²⁶¹

Örnek 3:

وَالَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَنْ يَكُنِ الشَّيْطَانُ لَهُ قَرِينًا فَسَاءَ قَرِينًا

“Bunlar, mallarını insanlara gösteriş için harcayan, Allah’a ve ahiret gününe de inanmayan kimselerdir. Şeytan kimin arkadaşı olursa, o ne kötü arkadaştır.”²⁶²

Örnek 4:

سَاءَ مَثَلًا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِنَا وَأَنْفُسَهُمْ كَانُوا يَظْلِمُونَ

“Âyetlerimizi yalan sayan ve ancak kendilerine zulmeden bir kavmin durumu ne kötüdür!”²⁶³

Birinci örnekte gösterdiğimiz ayette büyü yapanlar, ikinci örnekte ise düşmanlık ve haram yemede yarışanlar يَبْسُ (Ne kötü) zem fiili ile yerilmektedir. Bu yergi ile dolaylı olarak “siz de bunlar gibi olmayın” mesajı verilmiştir.

Üçüncü örnekte, mallarını insanlara gösteriş için harcayanlar, Allah’a ve ahiret gününe inanmayanlar, dördüncü ayette ise Allah’ın ayetlerine inanmayanlar سَاءَ (Ne kötü) zem fiili ile yerilmektedir. Bu yergi ile dolaylı olarak “bu kötü huylulara benzemeyin” emri verilmektedir.

2.7.1.2. حُب (Hub), “Sevgi” Kavramının Kullanılışı ile Yergi Yapılması

Allah Teâlâ, Kur’an’da “israf edenleri”²⁶⁴, haddi aşanları²⁶⁵, büyüklük taslayanları²⁶⁶, şımaranları²⁶⁷, bozguncuları²⁶⁸, kafirleri²⁶⁹, kendini beğenip

²⁶¹ Mâide, 5/62.

²⁶² Nisâ, 4/38.

²⁶³ Ârâf, 7/177.

²⁶⁴ En’am, 6/141.

²⁶⁵ Ârâf, 7/55.

²⁶⁶ Nahl, 16/23.

²⁶⁷ Kasas, 28/76.

²⁶⁸ Kasas, 28/77.

²⁶⁹ Rum, 30/45.

övenleri²⁷⁰, zalimleri²⁷¹, hainleri²⁷², zalimleri²⁷³” sevmediğini “لَا يُحِبُّ” (Sevmez) fiili ile bildirmektedir.

Bununla ilgili bazı örnekleri şöyle sıralayabiliriz:

Örnek 1:

وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ

“...Fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez.”²⁷⁴

Örnek 2:

لَا جَزَاءَ لَِّ اللَّهُ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْتَكْبِرِينَ

“Şüphesiz O, onların gizlediklerini de, açığa vurduklarını da bilir. O, büyüklük taslayanları hiç sevmez.”²⁷⁵

Örnek 3:

لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ

“Bu hazırlığı Allah’ın; iman edip salih amel işleyenleri kendi lütfundan mükâfatlandırması için yaparlar. Şüphesiz O, inkâr edenleri sevmez.”²⁷⁶

Örneklerde, israf edenleri, büyüklük taslayanları, inkar edenleri Allah’ın sevmediği bildirilmiş ve bunlar yerilmiştir. Bu yergi ile mü’minlere “sizler Allah’ın sevmediği bu kişiler gibi olmayın” mesajı verilmiştir.

2.7.1.3. Kur’an’da Bazı Şahıslardan Yergi İle Bahsedilmesi

Allah Teâlâ, Kur’an-ı Kerîm’de, Nemrud²⁷⁷, Firavun²⁷⁸, Karun²⁷⁹, Ebû Leheb²⁸⁰ v.b. bazı kişileri yermektedir. Bu yerme ile ilgili bazı örnekleri şöyle sıralayabiliriz:

²⁷⁰ Lokman, 31/18.

²⁷¹ Şûrâ, 42/40.

²⁷² Enfâl, 8/58.

²⁷³ Âl-i İmrân, 3/57.

²⁷⁴ En’am, 6/141.

²⁷⁵ Nahl, 16/23.

²⁷⁶ Rum, 30/45.

²⁷⁷ Bakara, 2/258.

Örnek 1:

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ أَنْ آتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّيَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ قَالَ أَنَا أُحْيِي وَأُمِيتُ قَالَ إِبْرَاهِيمُ فَإِنَّ اللَّهَ يَأْتِي بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ الَّذِي كَفَرَ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ

“Allah kendisine mülk (hükümdarlık ve zenginlik) verdiği için şımararak Rabbi hakkında İbrahim ile tartışmaya gireni (Nemrut’u) görmedin mi! İşte o zaman İbrahim: Rabbim hayat veren ve öldüren, demişti. O da: Hayat veren ve öldüren benim, demişti. İbrahim: Allah güneşi doğudan getirmektedir; haydi sen de onu batıdan getir, dedi. Bunun üzerine kâfir apışıp kaldı. Allah zalim kimseleri hidayete erdirmez.”²⁸¹

Örnek 2:

إِنَّ قَارُونَ كَانَ مِنْ قَوْمِ مُوسَى فَبَغَى عَلَيْهِمْ وَآتَيْنَاهُ مِنَ الْكُنُوزِ مَا إِنَّ مَفَاتِحَهُ لَتَنُوءَ بِالْعُصْبَةِ أُولَى الْقُوَّةِ إِذْ قَالَ لَهُ قَوْمُهُ لَا تَفْرَحْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ

“Şüphesiz Kârûn, Mûsâ’nın kavmindendi. Onlara karşı azgınlık etti. Biz ona, anahtarlarını (bile taşımak) güçlü bir topluluğa ağır gelecek hazineler verdik. Hani, kavmi kendisine şöyle demişti: “Böbürlenme! Çünkü Allah, böbürlenip şımaranları sevmez.”²⁸²

Birinci örnekte, ilahlık iddiasında bulunan Nemrud, ikinci örnekte ise mal varlığı ile böbürlenip şımaran Karun yerilmekte ve mü’minlere dolaylı olarak “Nemrud ve Karun gibi olmayın” mesajı verilmektedir.

2.7.1.4. İsm-i Tafdil İle Yergi Yapılması

İsm-i tafdîl bazı zamanlarda kötü bir şeyin derece bakımından üstün olduğunu ifade eder. Bu duruma örnek olarak şu ayetleri verebiliriz:

Örnek 1:

²⁷⁸ Nâziât, 79/21-25.

²⁷⁹ Kasas, 28/76.

²⁸⁰ Tebbet, 111/1-5.

²⁸¹ Bakara, 2/258.

²⁸² Kasas, 28/76.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِآيَاتِ رَبِّهِ فَأَعْرَضَ عَنْهَا وَنَسِيَ مَا قَدَّمَتْ يَدَاہُ إِنَّا جَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا وَإِنْ تَدْعُهُمْ إِلَى الْهُدَى فَلَنْ يَهْتَدُوا إِذًا أَبَدًا

“Kim, kendisine Rabbinin âyetleri hatırlatılıp da onlardan yüz çeviren ve elleriyle yaptığını unutandan daha zalimdir? Şüphesiz biz, onu anlamamaları için, kalplerine perdeler gerdik, kulaklarına da ağırlıklar koyduk. Sen onları hidayete çağırırsan da artık ebediyen hidayet bulamazlar.”²⁸³

Örnek 2:

الَّذِينَ يُخَشِّرُونَ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ إِلَىٰ جَهَنَّمَ أُولَٰئِكَ شَرٌّ مَّكَانًا وَأَضَلُّ سَبِيلًا

“Yüzüstü cehenneme sürüklenecek olanlar var ya; işte onlar konumları itibariyle daha kötü, tuttukları yol itibariyle daha sapkıntırlar.”²⁸⁴

Birinci örnekte, Allah’ın ayetlerine duyarsız kalıp yüz çevirenler, ikinci ayette ise cehennem ehli أَظْلَم , شَرٌّ , أَضَلُّ ism-i tafdîl lafızları kullanılarak yerilmiştir. Bu şekilde mü’minlere “daha zalim, şerli ve daha sapkın kişiler gibi olmayın” uyarısı yapılmıştır.

2.7.1.5. Mesel ve Teşbih Kullanılarak Yergi Yapılması

Kur’an-ı Kerîm’de teşbih ve temsil üslubu kullanılarak yergi de yapılmıştır. Bunlara örnek olarak şu ayetleri gösterebiliriz:

Örnek 1:

وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَٰئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَٰئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ

“Andolsun, biz cinler ve insanlardan birçoğunu cehennem için yaratmışsınız. Onların kalpleri vardır, onlarla kavramazlar; gözleri vardır, onlarla görmezler; kulakları vardır, onlarla işitmezler. İşte onlar hayvanlar gibidir; hatta daha da şaşkındırlar. İşte asıl gafiller onlardır.”²⁸⁵

²⁸³ Kehf, 18/57.

²⁸⁴ Furkan, 25/34.

²⁸⁵ Ârâf, 7/179.

Örnek 2:

مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرَةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا بِئْسَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الضَّالِّينَ

“Tevrat’la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerce kitap taşıyan merkebin durumu gibidir. Allah’ın âyetlerini yalanlamış olan kavmin durumu ne kötüdür! Allah, zalimler topluluğunu doğru yola iletmez.”²⁸⁶

Birinci örnekte, akılları, gözleri ve kulakları ile ibret almayanlar hayvanlara benzetilirken, ikinci örnekte Tevrat’ın hükümlerine uymayan Yahudiler kitap yüklü merkeplere benzetilmiş ve yerilmişlerdir. Bu yergi ile mü’minlere “bu iki zümre gibi olmayın” mesajı verilmektedir.

2.7.1.6. Bazı Vasıflar ve Lafızlar Kullanılarak Yergi Yapılması

Allah Teâlâ, Kur’an’da bazı kişi ve kavimleri مُسْرِف (Müsrif), جَاهِل (Cahil), لَا يَعْقِل (Akletmez) gibi vasıflarla yermektedir. Bu yergi ile dolaylı olarak mü’minlere “bu vasıftakilere benzemeyin” mesajı verilmektedir. Diğer taraftan bazı lafızlar da yergi ifade etmektedir. “وَيْلٌ” (Yazıklar olsun), “لَعْنٌ” (Lanetlenmiştir) lafızları bu anlamda örneklik teşkil etmektedir. Bu ifadelerle aynı şekilde “Siz de bu lafızlarla yerilmiş kişiler gibi olmayın” mesajı verilmektedir. Bu konu ile ilgili bazı örnekleri şöyle sıralayabiliriz:

Örnek 1:

وَيَا قَوْمِ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مَالًا إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَمَا أَنَا بِطَارِدِ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّهُمْ مُلَأُوا رَحْمَةً وَلِكِنِّي أَرَاكُمْ قَوْمًا يَجَاهِلُونَ

“Ey kavmim! Buna karşı ben sizden herhangi bir mal da istemiyorum. Benim mükâfatım ancak Allah’a âittir. Ben o iman edenleri (teklifinize uyararak) kovacak da değilim. Çünkü onlar Rablerine kavuşacaklardır. Fakat ben sizin bilgisizce davranan bir toplum olduğunuzu görüyorum.”²⁸⁷

²⁸⁶ Cuma, 62/5.

²⁸⁷ Hûd, 11/29.

Örnek 2:

أَتَأْتُونَ الذُّكْرَانَ مِنَ الْعَالَمِينَ وَتَذَرُونَ مَا خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ عَادُونَ

“Rabbinizin, sizin için yarattığı eşlerinizi bırakıyor da insanlar arasından erkeklere mi yanaşıyorsunuz? Siz gerçekten haddi aşan bir topluluksunuz.”²⁸⁸

Örnek 3:

وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ

“Ölçüp tarttıklarında ise noksan yapan hilekârlara yazıklar olsun.”²⁸⁹

Teklîfî emir ve yasaklardaki medh ve zem üslubunun Kur'an-ı Kerîm'de kullanılması ile ilgili konu başlıkları ve örnekler çoğaltılabilir. Biz bu çalışmamızda, bu üslûbun Kur'an'da da kullanılmış olduğunu ifade etmeye çalıştık. Vermiş olduğumuz örneklerin bu düşüncemizi desteklemeye yetecek ölçüde olduğu kanaatindeyiz.

²⁸⁸ Şuarâ, 26/165-166.

²⁸⁹ Mutaffîfîn, 83/1.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEKLÎFÎ EMİR VE YASAKLARDAKİ ÖVGÜ (MEDH), YERGİ (ZEM) ÜSLÛBUNUN HADİSLERDE VE SÜNNETTEKİ KULLANIMINA DAİR ÖRNEKLER

Bu bölümde, “Gece ibadeti, Kadınların Haccetmesi, Kurban kesmek, Allah yolunda savaşmak, Savaşta düşmandan kaçmamak ve emanete hıyanet etmemek, İyi şeylerden infak etmek, Çalışkan ve gayretli olmak, Allah yolunda infak etmek, İyilik ve hayırda yardımlaşma, Kibirlenmemek, Kötü sözlerden sakınmak ve yeminlere sadık kalmak, Temizliğe dikkat etmek” başlıklı on iki konu ele alınacaktır. Konular ele alınırken öncelikli olarak konu ile ilgili ayet verilecektir. Bundan maksadımız, konu ile ilgili teklîfî emir içeren ayet veya ayetlerin olduğunu belirtmek, ayrıca örnek olarak verdiğimiz hadislerin Kur’an ayetlerinde bir karşılığının bulunduğu, ayetler ve hadisler arasında bir bağlantının olduğu dikkat çekmektir.

3.1. TEKLÎFÎ EMİR VE YASAKLARDA KİYÂSÎ ÖVGÜNÜN (MEDH) KULLANILIŞINA ÖRNEKLER

Medh, “ni’me”(نِعْمَ) ve “habbeza” (حَبَّذَا) gibi açık medih fiilleri ile yapılırsa buna kıyâsî medih denir.²⁹⁰ Kıyâsî medhte “ni’me”(نِعْمَ) ve “habbeza” (حَبَّذَا) gibi açık lafızlar kullanılır ki bunların medhe delâleti açıktır.²⁹¹

3.1.1. Gece İbadeti

وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَّكَ عَسَىٰ أَن يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُودًا

“Gecenin bir kısmında uyanarak, sana mahsus bir nafile olmak üzere namaz kıl. (Böylece) Rabbinin, seni, övgüye değer bir makama göndereceğini umabilirsin.”²⁹²

Yatsı, vitir ve teravih namazları dışında geceyi ihya etmek, ibadet etmek için kılınan nafile namazlara teheccüd namazı denmektedir. Âyetin ilgili kısmına bakılarak teheccüd namazının Hz. Peygamber (s.a.v.)’e farz olduğu ileri sürüldüğü

²⁹⁰ Maa’n Tefvik, el-Medhu ve ‘z-Zemmu fi ‘l-Kur’âni ‘l-Kerîm, s. 26, Naklen Osman Ertuğrul, Kur’an-ı Kerim’de medh ve zem üslupları, Fatih Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslami Bilimler Yüksek Lisans Tezi, s.59.

²⁹¹ Meral Çörtü, Arapça Dilbilgisi Nahiv, s. 130.

²⁹² İsrâ, 17/79.

gibi bunun gerek Hz. Peygamber (s.a.v.)’e gerekse diğer müslümanlara nafile olduğu görüşünde olanlar da vardır. Teheccüd namazının sekiz, dört veya iki rek’at kılınabileceği yönünde görüşler bildirilmiştir.²⁹³ Ayette geçen *عَسَىٰ أَن يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُودًا* “(Böylece) Rabbinin, seni, övgüye değer bir makama göndereceğini umabilirsin.” ifadesindeki “عَسَىٰ” (umulur ki) fiili, tefsircilere göre, Allah kelamında kullanıldığı takdirde kesinlik ifade eder. Çünkü bu, Allah’ın va’didir ve Allah va’dinden dönmez.²⁹⁴

Bu ibadetin önemine vurgu sadedinde Hz. Peygamber (s.a.v.), Abdullah b. Ömer (r.a.) hakkında şu övgüde bulunmaktadır:

نَعِمَ الرَّجُلُ عَبْدُ اللَّهِ لَوْ كَانَ يُصَلِّي مِنَ اللَّيْلِ.

“Abdullah ne güzel adamdır şayet bir de gece namazı kılrsa.”²⁹⁵

Abdullah b. Ömer (r.a.) şöyle der:

“Rüya görenler görmüş oldukları rüyayı Hz. Peygamber (s.a.v.)’e anlatırlardı. Ben de bir rüya görüp Efendimiz (s.a.v.)’e anlatmayı istedim. Henüz çocuk sayılacak yaşıydım. Mescidde uyurken bir rüya gördüm. Rüyamda iki melek beni yakalayıp cehenneme götürdüler. Cehennem, kuyu duvarı gibi taşla örülmüştü ve iki de boynuzu vardı. Onun içinde tanıdık bazı kimseleri gördüm. ‘Eûzu billahi min’ennâr.’ (Ateşten Allah’a sığınırım) diyerek ateşten Allah’a sığındım. Bu sırada bizi üçüncü bir melek karşıladı ve bana: ‘Korkma!’ dedi. Ben rüyamı Hafsa’ya anlattım. O da Rasûlullah’a anlattı. Hz. Peygamber (s.a.v.): ‘Abdullah ne iyi bir adamdır, şayet bir de gece namazı kılrsa!’ buyurdu.”

Abdullah’ın oğlu Salim dedi ki: “Abdullah bundan sonra gecenin (çoğunu ibadetle geçirir ve) az bir kısmında uyurdu.”²⁹⁶

el-Mühelleb bu rivayet hakkında şunları söyler:

²⁹³ Komisyon, *Kur’an Yolu*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007, C. III, s. 512.

²⁹⁴ Muhammed Ali es-Sâbüni, *Saḫvetü’l-ṭ-ṭefâsir*, (Terc. Ve Thrc. Sadreddin Gümüş, Nedim Yılmaz), Ensar Neşriyat, İstanbul 1993, C. III, s. 401.

²⁹⁵ Müslim, *Fezâilü’s-Sahabe*, 31.

²⁹⁶ Buhârî, *Tabîr*, 35.

“Hz. Peygamber (s.a.v.), üçüncü meleğin ‘korkma sen bu azabı hak edecek bir şey yapmadın’ sözünden dolayı bu rüyayı gece namazı ile tabir etmiştir. (Allah daha iyi bilir.) Peygamber Efendimiz (s.a.v.) Abdullah’ın davranışlarını gözden geçirdiğinde farzları ihmal etmek gibi cehennem azabını gerektirecek bir şey görmemiştir. Geceleri mescidde uyuyarak geçirdiğini bildiği için bu şekilde tabiri uygun görmüştür. Zira Kur’an-ı Kerim’de gece namazı konusuna dikkat çekilmektedir.”²⁹⁷

Efendimiz (s.a.v.), genç yaşına rağmen dînî konulardaki gayretinden dolayı Abdullah b. Ömer (r.a.)’ı takdir etmektedir. Bunun yanında Kur’an’da dikkat çekilen gece namazına itina gösterirse daha da övgüye layık bir kul olacağına işaret etmektedir. Bu övgü üslubunun arkasında “gece ibadetine devam edersen daha iyi bir kul olursun, dolayısı ile gece ibadetine devam etmelisin” uyarısı vardır. Bu uyarı sadece Abdullah b. Ömer (r.a.) için değil ümmetin bütün fertleri için geçerlidir.

3.1.2. Kadınların Haccetmesi

فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَّقَامُ إِبْرَاهِيمَ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ

عَنِ الْعَالَمِينَ

“Yoluna gücü yetenlerin o evi haccetmesi, Allah’ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse bilmelidir ki, Allah bütün âlemlerden müstağnîdir.”²⁹⁸

Hacc ibadeti, Bakara Suresinde tafsilatlı bir şekilde anlatılmıştır.²⁹⁹ Bu ayette “Yoluna gücü yetenlerin o evi haccetmesi, Allah’ın insanlar üzerinde bir hakkıdır.” nassı ile haccın farz oluşu kesin bir şekilde tesbit edilmiştir. “Gücü yetmek” ten maksat hem mal hem de beden bu ibadete kudret sahibi olmaktır.³⁰⁰

عَنْ عَائِشَةَ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَأَلَهُ نِسَاؤُهُ عَنِ الْجِهَادِ فَقَالَ نَعَمْ الْجِهَادُ الْحَجُّ.

Mü’minlerin annesi Hz. Aişe (r.a.), Hz. Peygamber (s.a.v.)’den naklen der ki:

²⁹⁷ İbn Battâl, *Şerh-u sahîhi'l-Buhârî*, Thk., Ebu Temîm Yasir b. İbrahim, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 2003, C. III, s.111.

²⁹⁸ Âl-i İmrân, 3/97.

²⁹⁹ Bkz. Bakara 2/158, 189, 196, 200, 203.

³⁰⁰ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul 1979, C. II, s. 1149.

“Bir gün hanımları Hz. Peygamber (s.a.v.)’e (kadınların) cihadını sordular. O (s.a.v.) de: ‘Hac ne güzel cihaddır’ buyurdu.”³⁰¹

Bu hadis, kadınlara cihadın farz olmadığına ve kadınların “(Ey müminler!) Gerek hafif, gerek ağır olarak savaşa çıkın, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihad edin”³⁰² ayetindeki emre dahil olmadıklarına delalet eder. Hac kadınlar için cihaddan daha faziletlidir. Çünkü onlar düşmanla savaşmayı bilmedikleri gibi buna kalkışacak güçte de değildirler.³⁰³

Bu sebeplerle Peygamber Efendimiz (s.a.v.) kadınların hacc yapmasını medhetmiş ve dolaylı olarak “gücünüz yettiği takdirde hacc farızasını yerine getirin bu sayede cihad ecrini de kazanırsınız” mesajı vermiştir.

3.1.3. Kurban Kesmek

فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ

“Şimdi sen Rabbine kulluk et ve kurban kes.”³⁰⁴

Surenin ismi de olan “Kevser”, çok hayır manasına gelmektedir. “Çokluk” anlamındaki “الْكَوْثَرُ” kelimesinin mübalağalı halidir. Araplar, kıymeti, sayısı, önemi fazla olan şeye “kevser” derler. Bu sebeple surenin başında Peygamber Efendimiz’e hitaben “Ey Peygamber! Biz sana dünya ve ahirette çok ve devamlı hayır verdik.” buyurulmaktadır.³⁰⁵ Bu hayırlara mukabil olarak da Hz. Peygamber (s.a.v.)’in ve O’nun şahsında bütün müminlerin, sadece Allah’a yönelerek namaz kılması ve O’nun rızası için değerli mallarından kurban kesmesi emredilmiştir. Böylece kurban ibadeti sadece Allah’a hasredilerek, tevhid inancının yerleştirilmesi ve sosyal dayanışmanın sağlanması amaçlanmıştır.³⁰⁶

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur:

نَعَمْ الْأُضْحِيَّةُ الْجَدْعُ مِنَ الضَّأْنِ.

³⁰¹ Buhârî, Cihad, 61.

³⁰² Tevbe 9/41.

³⁰³ İbn Battâl, a.g.e., C. V, s.75.

³⁰⁴ Kevser, 108/2.

³⁰⁵ Muhammed Ali es- Sâbûnî, *Safvetü’t-tefâsir*, (Terc. Sadreddin Gümüş, Nedim Yılmaz), Ensar Neşriyat, İstanbul 1993, C. VII, s. 448.

³⁰⁶ *Kur’an Yolu*, C. V, 700-701.

“Genç yaştaki koyun ne güzel bir kurbandır.”³⁰⁷

Feyzü’l-Kadir’de, hadiste geçen الْحَذَّغ lafzı “henüz bir yaşını bitirip iki yaşına girmemiş” olarak açıklanmaktadır ve bu yaştaki bir koyunun genelde sevildiği ifade edilmektedir.³⁰⁸

Maddî anlamda sevilen şeylerden Allah yolunda kurban etmek Allah’a yaklaştırmaya vesile olacak güzel bir ameldir. Dolayısı ile övgüye layıktır. Bu hadiste hem kurban kesmek hem de kurbanı sevimli hayvanlardan seçmek medhedilmekte ve “kurban kesin ve kurbanı hoşlanacağınız hayvanlardan kesin” mesajı verilmektedir.

3.1.4. Allah Yolunda Savaşmak

انْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

“(Ey müminler!) Kolay da olsa zor da olsa sefere çıkın, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihad edin. Eğer bilerseniz, bu sizin için daha hayırlıdır.”³⁰⁹

Âyetteki “hafif” ve “sakil” kelimelerinin çoğullarından oluşan “hıfâfen ve sikâlen” ifadesi Arap dilinde birçok mânaya gelmektedir.³¹⁰ Ayete bu anlamların hepsi de verilebilir. Zengin-fakir, ‘az-çok, zor-kolay, silâhlı-silahsız, süvari-yaya, genç-ihtiyar, sağlıklı-hasta demeden’ gibi uzun bir tercüme yapılabilir.³¹¹

Konu ile ilgili bir başka ayet ise şöyledir:

“Hoşunuza gitmediği halde savaş size farz kılındı. Sizin için daha hayırlı olduğu halde bir şeyi sevmemeniz mümkündür. Sizin için daha kötü olduğu halde bir şeyi sevmeniz de mümkündür. Allah bilir, siz bilmezsiniz.”³¹²

Yukarıdaki ayetle paralel olarak bakacak olursak iki ayette, her ne kadar savaş, insanların hoşuna gitmese de gerek olduğu takdirde durumun şartları ne olursa olsun Allah yolunda cihada çıkılması emredilmektedir.

³⁰⁷ Tirmizi, Edahî, 7.

³⁰⁸ Yahya b. Muhammed Münavî, *Feyzü’l-kadir şerhu el-câmii’s-sağîr*, el-Mektebetü’t-Ticâriyye el-Kübrâ, Mısır, 1356, C. VI, s. 288.

³⁰⁹ Tevbe, 9/41.

³¹⁰ İbn Âşur, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, e’d-Dâru’t-Tûnusiyye li’n-neşr, Tunus, 1984, C. X, 206-207

³¹¹ Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, Dâru ibn-i Kesir, Dimeşk 1986, C. II, s. 414.

³¹² Bakara, 2/216.

Bu ayetler bağlamında her türlü zorluğa göğüs geren ve Allah yolunda cenk etmekten kaçınmayan, askeri komuta etmede maharet sahibi sahabeden birisi de Halid b. Velid'dir (r.a.). Efendimiz (s.a.v.) onun hakkında şöyle buyurur:

نَعِمَ عَبْدُ اللَّهِ خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ، سَيْفٌ مِنْ سُيُوفِ اللَّهِ.

“Halid b. Velid Allah'ın ne güzel bir kulu, Allah'ın kılıçlarından bir kılıçtır.”³¹³

İbn Hanbel'in *Müsned*'inde geçen bir rivayette “Allah'ın kafir ve münafıklara karşı çektiği bir kılıçtır” ziyadesi bulunmaktadır.³¹⁴

Bu meziyeti sebebi ile Hz. Peygamber (s.a.v.) kendisini “ne güzel kul” diye överken “Allah'ın kılıçlarından bir kılıç” teşbihi ile kahramanlığına işaret buyurmaktadır. Aynı zamanda bu övgü ile diğer Müslümanlara dolaylı olarak “siz de bu övgüye nail olmak için Halid b. Velid gibi olun” mesajını vermektedir.

3.1.5. Savaşta Düşmandan Kaçmamak ve Emanete Hıyanet Etmemek

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحْفًا فَلَا تُوَلُّوهُمْ الْأَذْبَارَ وَمَنْ يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرُهُ إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّزًا إِلَى فِتْنَةٍ

فَقَدْ بَاءَ بِغَضَبٍ مِّنَ اللَّهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ

“Ey müminler! Toplu halde kâfirlerle karşılaştığınız zaman onlara arkanızı dönmeyin. (Korkup kaçmayın).

Tekrar savaşmak için bir tarafa çekilme veya diğer bölüğe ulaşip mevzi tutma durumu dışında, kim öyle bir günde onlara arka çevirirse muhakkak ki o, Allah'ın gazabını hak etmiş olarak döner. Onun yeri de cehennemdir. Orası, varılacak ne kötü yerdir!”³¹⁵

H. Peygamber (s.a.v.) ahiret hayatını harab eden yedi büyük günahtan birisini “Kafirlerle yapılan savaşta bir Müslümanın arkasını dönüp kaçması” olarak bildirmiştir.³¹⁶ Bunun yanında Âl-i İmrân suresinin 155. Ayetinde, Uhud Savaşında savaş meydanını terkedenler kınanmış ve Allah'ın affından söz edilmiştir. Tevbe

³¹³ Buhârî, Megâzî, 46.

³¹⁴ Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *Müsned*, Çağrı yayınları, İstanbul, 1992, C. I, s. 216; (Thk: Şuayb Arnavut), Müessesetü'r-Risâle, 1421.

³¹⁵ Enfâl 8/15-16.

³¹⁶ Buhârî, Vesâyâ, 23.

Suresinin 25 ve 26. Ayetlerinde ise Huneyn Savaşındaki pusu esnasında kaçanlar kınanmış, bir kısmının affedildiği bildirilmiştir. Kur'an, taktik gereği düzenli bir şekilde bütün bir ordunun geri çekilmesini yasaklamamaktadır. Yasaklanan şey, ordunun içindeki neferlerin ferdi olarak, başına buyruk bir şekilde geri çekilmesidir. Bu hareket, kendi canının selametini düşünerek, orduyu tehlikeye atmak demektir. Savaş alanından bu şekilde kaçan kişi ancak kendi canını uğruna savaştığı idealden daha çok sevdiği için böyle yapar. Bu düşünce ile yapılan geri çekilme de büyük günahtır.³¹⁷

*“Bir peygambere, emanete hıyanet yaraşmaz. Kim emanete (devlet malına) hıyanet ederse, kıyamet günü, hainlik ettiği şeyin günahı boynuna asılı olarak gelir. Sonra herkese -asla haksızlığa uğratılmaksızın-kazandığı tastamam verilir.”*³¹⁸

“Ganimet mallarından bir şeyi gizlice alıp zimmetine geçirmek” anlamına gelen gulûl, emanete hıyanet etmektir. Devlet mallarının suistimali de bu hıyanet kapsamına girmektedir. Resulullah (s.a.v.), gulûlü büyük günahlardan saymıştır. Bir hadisinde kamu malından bir şeyi zimmetine geçiren kimsenin kıyamet gününde o malı sırtlanmış olarak Allah'ın huzuruna geleceğini, bütün mahşer halkının bu manzarayı göreceğini, daha hesaba çekilmeden ve cezası verilmeden önce halkın huzurunda rezil olacağını haber vermiş, bu konuda devlet görevlilerini sürekli olarak uyarmıştır.³¹⁹

Hiz. Peygamber (s.a.v.), savaşta düşmandan kaçmayan ve emanete hıyanet etmeyen iki kabileyi şu şekilde methetmektedir:

نَعْمَ الْحَيُّ الْأَسَدُ وَالْأَشْعَرُونَ، لَا يَفْرُونَ فِي الْقِتَالِ، وَلَا يَغْلُونَ، هُمْ مِِّي وَأَنَا مِنْهُمْ.

*“Esd ve Eş'arî kabileleri ne iyi kabilelerdir. Savaşta kaçmaz ve emanete hıyanet etmezler. Onlar bendendir ben de onlardanım.”*³²⁰

“Ni'me” medih fiili ile yapılan bu övgüde “siz de düşmandan kaçmayın ve devlet malını, haksız yere, zimmetinize geçirmeyin” mesajı vardır. Ayrıca “Onlar bendendir ben de onlardanım” ifadesi övgüyü pekiştirmektedir.

³¹⁷ Mevdûdî, *Tefhîmü 'l-Kur'an*, C. II, s. 159.

³¹⁸ Âl-i İmrân 3/161.

³¹⁹ İbn Mâce, Cihâd, 34; M. Hamdi Yazır, *a.g.e.*, C. II, s. 1218.

³²⁰ Tirmizi, Menâkıb, 143.

3.1.6. İyi Şeylerden İnfak Etmek

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِآجِدِيهِ إِلَّا
أَنْ تُعْمِضُوا فِيهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَمِيدٌ

“Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve rızık olarak yerden size çıkardıklarımızdan hayra harcayın. Size verilse, gözüünüzü yummadan alamayacağınız kötü malı, hayır diye vermeye kalkışmayın. Biliniz ki Allah zengindir, övgüye lâyıktır.”³²¹

Allah yolunda infak etmek ahiret için ekilen bir tohum mesabesindedir. Takdir edilmelidir ki tohum seçilirken dikkatli olunmalı ve en temizlerinden ve sağlıklılarından seçilmelidir. Bu sebeple önceki ayetlerde infak ve tasaddukun ne maksatla ve nasıl yapılması gerektiği açıklandıktan sonra verilenin kötü ürün ve mallardan değil iyilerinden olması emredilmiş ve zekat verilmesi gereken malların keyfiyeti açıklanmıştır. Fakat bu ayetin nafileleri de kapsayıp kapsamadığı konusunda ihtilaf vardır. Yani aşağılık ve haram şeylerden farz vergi yoktur ve verilmez. Lakin nafile sadaka verilebilir mi? Doğrusu haramdan, nafile sadaka da caiz değildir. Allah katında sevabı yoktur. Fakat, mendup olan iyisinden vermek olmakla birlikte, düşük kalitedeki maldan nafile sadaka caiz olabilir. “وَلَا تَيَمَّمُوا” (...hayır diye vermeye kalkmayın) nehyi farzlarda tahrim, nafilelerde keraheti ifade etmektedir.³²²

Peygamber Efendimiz (s.a.v.), güzel şeylerden infak etmeyi övme sadedinde şöyle buyurmaktadır:

نَعَمْ الْمَنِيحَةُ اللَّفْحَةُ الصَّفِيُّ مِنْحَةً، وَالشَّاهُ الصَّفِيُّ تَعْدُو بِإِنَاءٍ وَتَزُوحُ بِإِنَاءٍ.

“Gündüz ve gece kapları sütle dolduran, bol sütlü deve ve koyun infak etmek ne güzel sadakadır.”³²³

Buhârî’nin *Umdetü’l-kârî* şerhinde Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’in bu tür infakı methettiğini ve Efendimiz (s.a.v.)’in bir davranışı ancak faziletli olduğu için medheceği ifade edilmektedir.³²⁴

³²¹ Bakara, 2/267.

³²² M. Hamdi Yazır, a.g.e., C. II, s. 910-912.

³²³ Buhari, Eşribe, 12.

Peygamber Efendimiz (s.a.v.), insanlara faydası olan böyle bir infakı methederken, ümmetine, “infak ederken iyi ve güzel şeylerden infak ediniz” mesajını da vermektedir.

3.1.7. Çalışkan ve Gayretli Olmak

فَإِذَا فَرَغْتَ فَانصَبْ

“Boş kaldın mı hemen (başka) işe koyul.”³²⁵

Bu ayetle ilgili farklı yorumlar yapılmıştır. İbn Âşûr, âyeti herhangi bir ibadet veya özel iş ile sınırlandırmamaktadır. O’na göre bu ayet “Ehemiyyətli işlerinden birini bitirince hemen başka bir işe koyul ki böylece bütün zamanını önemli işlerle değerlendirmiş ol” şeklindeki anlaşılmalıdır.³²⁶ Bu yoruma göre âyette Resûlullah’a ve onun şahsında müslümanlara bütün vakitlerini hayırlı ve yararlı faaliyetlerle değerlendirmeleri tavsiye edilmektedir. Bu hayırlı işler, her türlü dinî faaliyet olabileceği gibi, çalışma, üretme, öğrenme-öğretme, yardımlaşma ve dayanışma gibi dünyevî faaliyetler de olabilir.

نِعْمَ مَا لِأَحَدِهِمْ يُحْسِنُ عِبَادَةَ رَبِّهِ وَيُنْصَحُ لِسَيِّدِهِ.

“Kişinin Rabbine ibadetini güzel yapması ve efendisine karşı samimi olması ne güzeldir.”³²⁷

Hadisi şerifteki “Efendisine karşı samimi olması” şeklinde tercüme ettiğimiz “وَيُنْصَحُ لِسَيِّدِهِ” lafzı *Fethü’l-Bârî*’de, verilen vazifenin hakkını tam manası ile yerine getirmek şeklinde açıklanmaktadır.³²⁸

Hiz. Peygamber (s.a.v.), hem Allah’a kulluğunu hem de vazifelerini eksiz yapan çalışkan gayretli kişileri نِعْمَ (ni’me) övgü fiili ile övmektedir. Bu övgü ile “Allah’a kulluk konusunda gayretli ve titiz davranın. Bunun yanında yapmakla

³²⁴ Bedrüddin Aynî, *Umdetü’l-kârî şerhu sahîhi’l-Buhârî*, Dâru İhyâi’t-Türâsî’l-Arabî, Beyrut, C. XIII, s.185.

³²⁵ İnşirah, 94/7.

³²⁶ Muhammed Tahir İbn Âşur, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, C. XXX, s. 416-417.

³²⁷ Buhârî, Itk, 16.

³²⁸ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Fethü’l-bârî şerhu sahihi’l-Buhârî*, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, 1379, C.V, s.175.

mükellef olduğunuz vazifeleri de yerine getirme konusunda gayretli olun. İki iş de birbirine engel değildir.” mesajı vermektedir.

3.1.8. Allah Yolunda İnfak Etmek

وَأَنْفِقُوا مِنْ مَّا رَزَقْنَاكُمْ مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِي أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ فَيَقُولَ رَبِّ لَوْلَا أَخَّرْتَنِي إِلَى أَجَلٍ قَرِيبٍ فَأَصَّدَّقَ وَأَكُن مِّنَ الصَّالِحِينَ

*“Herhangi birinize ölüm gelip de: Ey Rabb'im, beni yakın bir müddete kadar geciktirseydin de sadaka verip dursaydım, iyi adamlardan olsaydım, diyeceğinden evvel, size rızık olarak verdiğimiz şeylerden (Allah yolunda) harcayın.”*³²⁹

İnsanlar, bu dünyada bir şeye muhtaç olduklarında bunu, satın alırlar veya tanıdıklarından emanet olarak alabilirler ya da o tanıdıkları onlara bu şeyi karşılıksız verebilir. Bu ihtiyaç bu şekilde temin edilmiş olur. Fakat ahirette ihtiyaçlar bu şekilde temin edilemez. Orada kulun muhtaç olduğu geçer akçe dünya hayatında yaptığı hayırlar, Allah rızâsı için yapılan harcamalar, âhirette biçmek için dünya tarlasına ekilen tohumlardır. “Allah için harcama” şeklinde tercüme edilen infak “O’nun rızâsı dışında bir karşılık beklemeden harcamak” demektir. Bu ibadet maksadıyla ve usulüne uygun olarak yapılırsa zekât olur, sadaka olur, kurban olur; aile ve akrabaya yönelik olursa nafaka olur. Hâsılı burada infak geniş mânada kullanılmış, yalnızca savaşa gidenlere veya yoksullara yapılacak harcama ve yardım kastedilmemiştir. Dolayısı ile insanoğlu bu dünyada, infak gibi güzel amellerle ahiretin geçer akçesini kazanmışsa, ahiretin değerli nimetlerini bu akçelerle kazanabilir, ihtiyaçlarını temin edebilir. Aksi takdirde, ahirette dostluk ve şefaitle işlerini yürütemez, ihtiyaçlarını gideremez. Çünkü orada aracılık ve şefaât Allah’ın iznine bağlıdır, özel durumlara mahsustur ve ortada adalet terazisi (mîzân) vardır.³³⁰

Hiz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

وَإِنَّ هَذَا الْمَالَ خَضِيرَةٌ خُلُوهُ، فَنِعْمَ صَاحِبُ الْمُسْلِمِ مَا أُعْطِيَ مِنْهُ الْمُسْكِينُ وَالْيَتِيمَ وَابْنَ السَّبِيلِ - أَوْ كَمَا قَالَ النَّبِيُّ، (صلى

الله عليه وسلم) - وَإِنَّهُ مَن يَأْخُذْهُ بَعِيرٌ حَقَّهُ كَالَّذِي يَأْكُلُ وَلَا يَشْبَعُ، وَيَكُونُ شَهِيدًا عَلَيْهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.

³²⁹ Münâfikûn, 63/10.

³³⁰ Kur'an Yolu, C. I, s. 397.

“Şüphesiz ki, bu mal hoştur, tatlıdır. Ondan fakire, yetime ve yolcuya veren bu malın Müslüman sahibi ne iyi (insan)’dır. Bunu haketmeden alan, yediği halde doymayan kimse gibidir. O mal, kıyamet günü aleyhinde şahitlik yapacaktır.”³³¹

Bazıları bu hadisten yola çıkarak fakirliğin Müslüman için daha faziletli olduğu sonucuna varmıştır. Fakat bu yorum isabetli değildir. Mal, Allah’ın emirleri doğrultusunda kazanılmadığı ve yolunda infak edilmediği takdirde zararlıdır. Bu hadisten Müslümanın dar da kalmış kişilere infak edecek seviyede zengin olması gerektiği ifade edilmektedir.³³²

Hiçbir değerli malın geçerli olmadığı kıyamet gününde eli boş bir şekilde kalmamak için bu dünyada sahip olunan şeyler infak edilmelidir. Sahip olduğu zenginlikleri ihtiyaç sahipleri ile paylaşan Müslüman Peygamber Efendimiz (s.a.v.) tarafından “ en iyi insan” olarak methedilmektedir. Bu medhin arkasında “iyi bir Müslüman olmak için öncelikle Allah’ın razı olacağı yollardan mal edinin ve bu malı ihtiyaç sahipleri ile paylaşın” şeklinde bir teşvik de vardır. Konu ile ilgili bir diğer örnek ise şöyledir:

يَا عَمْرُو، نَعِمًا بِالْمَالِ الصَّالِحِ، لِلرَّجُلِ الصَّالِحِ

“Ey Amr! Salih mal, salih bir adam için ne güzeldir.”³³³

3.1.9. İyilik Ve Hayırda Yardımlaşma

وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى

“... İyi ve güzel olan şeylerde ve yolunuzu Allah’ın kitabıyla bulmada yardımlaşın...”³³⁴

İyilik ve hayırda yardımlaşma İslâm’ın en temel ahlâk ve hukuk ilkelerinden birisidir. Bu ayette, Müslümanların iyilik ve takva hususunda birbirlerine yardım etmeleri emredilirken, günah işlemek, intikam almak, düşmanlık gütmek, insan haklarının çiğnemek gibi amaçlara yönelik faaliyetlerde birbirlerine yardım etmemeleri öğütlenmiştir. Yardımlaşma ve dayanışma sosyal hayatın olmazsa

³³¹ Buhârî, Zekât, 47.

³³² İbn Battâl, a.g.e., C. III, s.487.

³³³ Ahmed b. Hanbel, C. XXIX, s.299.

³³⁴ Maide, 5/2.

olmazdır. Fakat bu yardımlaşma İslâmî değerler çerçevesinde olmalı, hukuk ve ahlak kurallarına aykırı olmamalıdır.³³⁵

Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyrur:

نَعِمَ الْعَبْدُ الْحَجَّامُ، يُذْهِبُ الدَّمَ، وَيُخَفِّفُ الصُّلْبَ، وَيَجْلُو عَنِ الْبَصَرِ.

“Haccam (hacamat yapan) ne iyi kuldur; (fazla) kanı giderir, beli hafifletir, gözü parlattır.”³³⁶

Hacamat günümüzde de kullanılan tedavi yöntemlerinden biridir. Hadis şerhlerinde Hz. Peygamber (s.a.v.)’in hacamatın delilik, cüzzam, baras, uyuşukluk, diş ağrısı, baş ağrısı ve göz kararması gibi baş bölgesindeki yedi rahatsızlığa şifa olduğunu söylediği bildirilmektedir. Ayrıca baş ağrısından şikayet edenlere de hacamat yaptırmalarını tavsiye ettiği ifade edilmektedir.³³⁷

İyilikte yardımlaşmak hiç şüphesiz insanların sıkıntılarını gidermek anlamına da gelmektedir. Bu manada hacamat yapan veya insanları tedavi eden herhangi bir hekim de iyilikte yardımlaşanlar sınıfına girmektedir. Bu sebeple Hz. Peygamber (s.a.v.), insanların bu tür sıkıntılarını gideren hacamatçıları övmekte ve “sizler de sıkıntılarını giderme hususunda insanlara yardım edin” mesajını vermektedir.

3.1.10. Kibirilenmemek, Tevâzû Sahibi Olmak

وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ

“Kibirilenerek halka surat asma ve yeryüzünde çalımli çalımli yürüme. Şüphe yok ki Allah, kibirilenip övünenlerin hiç birini sevmez.”³³⁸

Ayette geçen “تُصَعِّرُ” fiili kök itibari ile “صَعَّرَ” fiilinden gelmektedir. Bu da devenin dizinde bulunan bir hastalık sebebi ile yüzünü hep aynı yönde tutmaya zorlaması anlamı taşımaktadır. Deyim olarak ise, kibrinden ötürü başkalarını küçük gören ve tıpkı bu deve gibi yüzünü insanlardan çeviren kişinin tavrını ifade eder. Bir insan, gururla şişip başkalarının kendi üstünlüğünü kabul etmesini istediği zaman bu

³³⁵ Kur'an Yolu, C. II, s. 208.

³³⁶ Tirmizi, Tıb, 12.

³³⁷ Hamza Muhammed Kasım, Menârü'l-kârî şerhu muhtasari sahîhi'l-Buhârî, Mektebetü Dari'l-Beyân, Dimeşk, 1990, C. V, s.215.

³³⁸ Lokman, 31/18.

şekilde kasılarak ve kendini beğenerek yürür.³³⁹ Faziletli insana yakışan alçakgönüllü ve ağırbaşlı olmaktır. Zira bunun en güzel örneği Peygamber Efendimizdir. Kibirden nefret eden Allah Rasûlü (s.a.v.), kibrin ne kadar kötü bir huy olduğunu vurgulamak üzere, kalbinde zerre kadar kibir bulunanın cennete giremeyeceğini bildirmiştir.³⁴⁰ Ayrıca Furkan sûresinde, Allah'ın iyi kullarının başlıca özelliklerinden söz edilirken ilk olarak bu insanların tevazulu oluşuna yer verilmiştir.³⁴¹

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

نَعَمْ الرَّجُلُ خُرِّمَ الْأَسَدِيُّ لَوْلَا طُولُ جُمَّتِهِ وَإِسْبَالُ إِزَارِهِ.

*“Saçlarını uzatmasa ve elbisesini de yerde süremese Hureym el-Esedî ne iyi adamdır.”*³⁴²

Bilindiği üzere saçların uzun olmasında herhangi bir sakınca yoktur. Şu miktardan fazlası kesilmelidir” gibi bir ölçü de getirilmemiştir. Burada Hureym el-Esedî'nin uyarılmasının sebebi muhtemelen Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in bu sahabide, saçlarının uzun olamasından dolayı kendini beyenme ve kibirlenme alameti görmesidir. Zira elbisesini yerde sürümesi konusunda da uyarması buna işaret etmektedir.³⁴³

Nitekim *“Allah, büyüklük taslayarak elbisesinin eteklerini yerde sürüyen kimsenin kıyamet gününde yüzüne bakmaz.”*³⁴⁴ hadisinde de Peygamber Efendimiz (s.a.v.) kibir ve caka satmak maksadı ile elbisenin uzatılmasının kötülüğünü bildirmektedir.

Hiz. Peygamber (s.a.v.), “ni'me” medh fiili ile Hureym el-Esed (r.a.)'ı övmektedir. Fakat iki kusurunu da zikrederek “kibirlenerek, saç ve elbisesini uzatmaması gerektiğine,” işaret buyurmakta ve “mütevazi ol” mesajı vermektedir.

³³⁹ Ebu'l-Alâ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'an*, (Terc. Muhammed Han Kayanî, Yusuf Karaca, Nazife Şişman, İsmail Bosnalı, Ali Ünal, Hamdi Aktaş), İnsan Yayınları, İstanbul 1996, C. IV, s. 331.

³⁴⁰ Müslim, İmân, 147-149.

³⁴¹ Furkan, 25/63.

³⁴² Ebu Davud, Libas, 26.

³⁴³ Molla Ali b. Süleyman Muhammed Aliyyü'l-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtîh şerhu mişkâtî'l-mesâbih*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2002, C. VII, s. 2833.

³⁴⁴ Buhârî, Libâs 1, 5; Müslim, Libâs, 9.

3.1.11. Kötü Sözlerden Sakınmak ve Yeminlere Sadık Olmak

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْكُمْ وَأَنتُمْ مُّعْرِضُونَ

“Vaktiyle biz, İsrailoğullarından: Yalnızca Allah’a kulluk edeceksiniz, ana-babaya, yakın akrabaya, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz diye söz almış ve “İnsanlara güzel söz söyleyin, namazı kılın, zekâtı verin” diye de emretmiştik.”³⁴⁵

فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ

“O halde, pislikten, putlardan sakının; yalan sözden sakının.”³⁴⁶

وَاحْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

“Yeminlerinizi koruyun (onlara riayet edin). Allah size âyetlerini açıklıyor; umulur ki şükredersiniz!”³⁴⁷

Yukarıdaki ayetler doğrultusunda Peygamber Efendimiz (s.a.v.), Ezd Kabilesini şu şekilde methetmektedir:

نَعْمَ الْقَوْمُ الْأَزْدُ، طَيِّبَةُ أَفْوَاهُهُمْ، بَرَّةٌ أَيْمَانُهُمْ، نَقِيَّةٌ قُلُوبُهُمْ.

“Ezd Kabilesi ne güzel bir kabiledir. Ağızları temiz, yeminlerine sadık ve temiz kalplidirler.”³⁴⁸

Bu övgü ile aynı zamanda “sizler de güzel sözler söyleyin, kötü sözden uzak durun, yeminlerinize sadık olun ve temiz kalpli olun” mesajı verilmektedir.

3.1.12. Temizliğe Dikkat Etmek

لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا لَّمَسْجِدٍ أُسَسَّ عَلَى التَّقْوَى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ

“Onun içinde asla namaz kılma! İlk günden takvâ üzerine kurulan mescit (Kuba Mescidi) içinde namaz kılman elbette daha doğrudur. Onda temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da çok temizlenenleri sever.”³⁴⁹

³⁴⁵ Bakara, 2/83.

³⁴⁶ Hacc, 22/30.

³⁴⁷ Mâide, 5/89.

³⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, XIV, 264.

Ayeti kerimede Kuba Mescidinde bulunan mü'minler temizlik konusunda dikkatli davrandıkları için övülmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.) de temizlik konusunda hassas davrananları şu hadiste methetmektedir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: حَبِّدَا الْمُتَخَلِّلُونَ قِيلَ: وَمَا الْمُتَخَلِّلُونَ؟ قَالَ: فِي الْوُضُوءِ وَالطَّعَامِ.

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Hilalleleme yapanlar ne güzel insanlardır.” Denildi ki:

“Hilalleme yapmak nedir?” buyurdular ki:

“Abdestte ve yemekte.”³⁵⁰

Hadiste geçen “tahlil” kelimesi şerhlerde ağız, burnu ve ellerin arasını iyice yıkamak olarak açıklanmaktadır. Bunun yanında sevapları yazan meleklerin en hoşlanmadıkları şeyin, namaz kılan kişilerin ağız ve dişlerinde karşılaştıkları yemek artıkları olduğu bildirilmektedir.³⁵¹

Hadiste medh fiillerinden “habbezâ” kullanılmıştır. Kütüb-i tis’a içerisinde, bulabildiğimiz, konumuzla alakalı bu lafzın geçtiği tek hadis budur. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu hadiste “temizlik konusuna dikkat edin, ellerinizde, ağızınızda yemek artıklarının kalmamasına dikkat edin” mesajı vermektedir.

3.2. TEKLÎFÎ EMİR VE YASAKLARDA SİYÂKÎ ÖVGÜNÜN (MEDH) KULLANILIŞINA ÖRNEKLER

Daha önce de belirttiğimiz gibi siyâkî övgü medh fiilleri olan ni'me ve habbezâ ile değil sözün gelişinden anlaşılan bazı terkiplerle yapılan övgülerdir.

Bu bölümde “Allah’a iman, Hz. Peygamber (s.a.v.)’e iman, Abdest almak, Namaz kılmak, Oruç tutmak, Tevbe etmek, Allah’ı çokça anmak, Okumak, araştırmak ve incelemek, Kur’an’ı okumak ve O’na tâbî olmak, Dosdoğru yol üzere olmak, Helal ve temiz rızıklardan yemek, Sabırlı olmak, Adaletli olmak, Yetimi, öksüzü, ihtiyaç sahibini koruyup gözetmek, Öfkeyi yutup affetmek, Borçluya mühlet vermek, Ana babaya iyi davranmak, Komşu ve arkadaşlara iyi davranmak, Borcu ödemek, Hamd

³⁴⁹ Tevbe, 9/108.

³⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, XXXVIII, 508.

³⁵¹ Feyzü'l-Kadîr, C. III, s.372.

ve şükretmek, Selamlaşmak, İnsanlar arasında barışı sağlamak, Erkeklerin hanımlarına iyi davranması, Ahiret hazırlığı yapmak” başlıkları altında yirmi dört konu ele alınacaktır.

3.2.1. Allah’a İman ve On’a Şirk Koşmamak

وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا

“Allah’a ibadet edin ve O’na hiçbir şeyi ortak koşmayın.”³⁵²

Allah’a başkasını ortak koşmak (şirk) iki çeşittir. Birisi inançta, diğeri ise amelde ve davranıştadır. İnançta şirk, Allah’tan başka bir varlığın tanrı olduğuna veya Allah’a mahsus sıfatlardan bir kısmını taşıdığına inanmakla olur. Amelde şirk ise ibadeti ve kulluğu Allah’a tahsis etmeyip, başka varlıkları da O’na ortak koşmakla gerçekleşir. Bu âyet ve devamında kibirli, cimri, gösteriş yapan insanlar kınanmıştır. Çünkü bu davranışlarda şirk izleri vardır. Kibirlenen kimse Allah’a karşı başkaldırıyor, tek yüce O olduğu halde, kendi nefsinin O’nun yüceliğine ortak kılıyor demektir. Cimrilikte Allah’ın nimetlerine karşı nankörlük ve güvensizlik vardır. Gösterişte ise iyiliği sırf Allah rızası için değil, başkaları da takdir etsin düşüncesi yatmaktadır. Bu da diğer kulları Allah’a ortak koşma anlamı içerir. Bu davranışlar her ne kadar insanı müşrik yapmasa da müşriklere benzetmektedir. Dolayısı ile kişi bu davranışlarla şirke yaklaşmaktadır.³⁵³

Hiz. Peygamber (s.a.v.), Allah’a hiçbir şeyi ortak koşmadan, kâmil imana erişmiş mü’minleri tarif ettiği bir hadislerinde şöyle buyurur:

عُرِضَتْ عَلَيَّ الْأُمَمُ، فَرَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَعَهُ الرَّهْطُ، وَالنَّبِيُّ وَمَعَهُ الرَّجُلُ وَالرَّجُلَانِ، وَالنَّبِيُّ لَيْسَ مَعَهُ أَحَدٌ، إِذْ رُفِعَ لِي سَوَادٌ عَظِيمٌ، فَطَلَنْتُ أَنَّهُمْ أُمَّتِي، فَقِيلَ لِي: هَذَا مُوسَى صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَوْمُهُ، وَلَكِنْ انْظُرْ إِلَى الْأُفُقِ، فَتَطَرْتُ فَإِذَا سَوَادٌ عَظِيمٌ، فَقِيلَ لِي: انْظُرْ إِلَى الْأُفُقِ الْآخَرِ، فَإِذَا سَوَادٌ عَظِيمٌ، فَقِيلَ لِي: هَذِهِ أُمَّتُكَ وَمَعَهُمْ سَبْعُونَ أَلْفًا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ بِغَيْرِ حِسَابٍ وَلَا عَذَابٍ، ثُمَّ نَهَضَ فَدَخَلَ مَنْزِلَهُ فَخَاضَ النَّاسَ فِي أُولَئِكَ الَّذِينَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ بِغَيْرِ حِسَابٍ وَلَا عَذَابٍ، فَقَالَ بَعْضُهُمْ: فَلَعَلَّهُمُ الَّذِينَ صَحِبُوا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَقَالَ بَعْضُهُمْ: فَلَعَلَّهُمُ الَّذِينَ وُلِدُوا فِي الْإِسْلَامِ وَلَمْ يُشْرِكُوا بِاللَّهِ، وَذَكَرُوا أَشْيَاءَ فَخَرَجَ عَلَيْهِمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: مَا الَّذِي تَخُوضُونَ فِيهِ؟ فَأَخْبَرُوهُ، فَقَالَ: هُمُ الَّذِينَ لَا يَرْقُونَ، وَلَا يَسْتَرْقُونَ، وَلَا يَتَطَيَّرُونَ، وَعَلَى رَجُلٍ يَتَوَكَّلُونَ.

³⁵² Nisa, 4/36.

³⁵³ Kur’an Yolu, C. II, s. 64-65.

“Geçmiş ümmetler bana gösterildi. Peygamber gördüm, yanında üç-beş kişilik küçük bir grup vardı. Peygamber gördüm, yanında bir-iki kişi bulunuyordu. Ve peygamber gördüm, yanında kimsecikler yoktu. Bu arada önüme büyük bir kalabalık çıktı. Onları kendi ümmetim sandım. Bana 'Bu topluluk Musa ve ümmetidir, sen ufka bak!' dediler. Baktım; büyük bir insan topluluğu. Sonra bana diğer tarafa da bakmamı söylediler. 'İşte bütün bunlar senin ümmetindir. İçlerinden hesapsız azabsız cennete girecek yetmiş bin kişi vardır' dediler.”

(İbn Abbas diyor ki) Söz buraya gelince Peygamber (s.a.v.) kalkıp evine gitti. Oradaki sahâbîler bu hesapsız–azabsız cennete girecek yetmiş bin kişinin kimler olabileceği hakkında konuşmaya başladılar: Kimileri, “Bunlar peygamberin sohbetinde bulunanlar olmalıdır” derken, kimileri, “Bunlar İslâm geldikten sonra doğup, şirki tanımamış olanlardır” dediler. Daha başka birçok görüş ileri sürenler oldu.

Onlar bu meseleyi tartışırken Peygamber (s.a.v.) çıkageldi.

‘– Ne hakkında konuşuyorsunuz?’ diye sordu.

‘– Hesapsız–azabsız cennete gireceklerin kim oldukları hakkında konuşuyoruz,’ dediler.

Bunun üzerine Nebi (s.a.v.):

‘– Onlar büyü yapmayan, yaptırmayan, uğursuzluğa inanmayan ve Rablerine güvenenlerdir’ buyurdu...”³⁵⁴

Cennete hesapsız–azabsız bir şekilde gireceklerin olduğunu haber vermek ümmet için bir müjdedir. Bu müjdeye nail edecek amelleri yapanlar ise övülmüştür. Efendimiz (s.a.v.) bu hadislerinde Allah’a asla şirk koşmayan, büyü yapmayan, yaptırmayan, uğursuzluğa inanmayıp Allah’a dayanıp güvenen mü’minleri methetmektedir. Bu övgü ile mü’minlere “şayet siz de bu hasletleri taşırsanız hesapsız–azabsız cennete girecek olan o yetmiş bin kişi arasında olabilirsiniz” mesajını vermektedir.

Bu konudaki diğer bir hadisi Muaz b. Cebel (r.a.)’den şu şekilde rivayet edilmektedir:

³⁵⁴ Müslim, İman, 94.

“Ey Allah’ın Rasûlü, bir daha tekrarla!” deyince, O da bunu üç kere tekrarladi ve şöyle dedi:

“Ey Muâz, istersen sana bu işin başından ve zirvesinden bahsedeyim.”

“Elbette (isterim,) ey Allah’ın Peygamberi, annem babam sana feda olsun, söyle!..”

“Bu işin başı, senin Allah’tan başka ilâh olmadığına, O’nun ortağının bulunmadığına ve Muhammed’in de O’nun kulu ve peygamberi olduğuna şehadet etmendir. Bu işin direği namaz kılmak ve zekât vermektir. Bu işin zirvesi de Allah yolunda cihaddır. Ben namaz kılincaya, zekât verinceye, Allah’tan başka ilâh olmadığına ve ortağının bulunmadığına, Muhammed’in O’nun kulu ve peygamberi olduğuna şehadet edinceye kadar insanlarla mücadele etmekle emr olundum. Bunları yerine getirirlerse kurtulurlar ve (cezaî) bir hakkın alınması dışında canlarını, mallarını korumuş olurlar. Âhiretteki durumları Allah’a aittir.”³⁵⁵

Muaz (r.a.), en kestirme yoldan cennete nasıl girilebileceğini sormakta, Hz. Peygamber (s.a.v.) de bunun en kolay yolu olarak “Allah’a hiçbir şeyi ortak koşmadan iman etmeyi” göstermektedir. Ardından, Allah’a bu şekilde iman etmeyi işin zirve noktası olarak ifade etmektedir. Bu sözlerini de üç kere tekrar etmektedir. Bu ifadelerin her biri Allah’a imanın önemini bildirmekte ve Allah’a şirk koşmadan, katıksız imanı övmektedir. Bu övgü ile Hz. Peygamber (s.a.v.), Müslümanlara, işin zirvesi olan mutlak imana ulaşmayı hedef olarak göstermiştir. Dolaylı olarak imanınız bu seviyede olsun mesajı vermiştir.

İman’da kemal noktasına gelen mü’minleri öven bir diğer hadis şöyledir:

الْمُؤْمِنُ أَكْرَمُ عَلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ، مِنْ بَعْضِ مَلَائِكِهِ

“Mü’min Allah katında bazı meleklerden daha üstündür.”³⁵⁶

Bir insanın meleklerden daha üstün olduğunu söylemek o kişiyi övmektir. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu sözü ile Allah’a hiçbir şeyi ortak koşmadan iman eden kişileri övmektedir. Bütün Müslümanlara da “Şayet siz de Allah katında, meleklerden üstün bir konuma gelmek istiyorsanız bu şekilde iman edin” mesajı vermektedir.

³⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, V, 245-246.

³⁵⁶ İbn Mace, Fiten, 6.

Ka'be'ye hürmetle seslenen Hz. Peygamber (s.a.v.) aynı zamanda Mü'minleri şu şekilde övmektedir:

مَا أَطْيَبَ وَأَطْيَبَ رِيْحِكَ، مَا أَعْظَمَكَ وَأَعْظَمَ حُرْمَتَكَ، وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ، حُرْمَةُ الْمُؤْمِنِ أَعْظَمُ عِنْدَ اللَّهِ حُرْمَةً مِنْكَ،
مَالِهِ، وَدَمِهِ، وَأَنْ نَظُنُّ بِهِ إِلَّا خَيْرًا

“Ey Kabe! Ne kadar hoşsun, kokun ne kadar da güzel! Şanın, hürmetin ne kadar da yüce! Ama canım elinde olan Allah'a yemin ederim ki, Allah katında malıyla, canıyla mü'minin hürmeti senin hürmetinden daha büyüktür.”³⁵⁷

Hz. Peygamber (s.a.v.), hakiki imana ermiş bir mü'minin kıymetinin Allah katında Kabe'den daha üstün olduğunu haber vererek, mü'minleri övmektedir. Bu övgü “Allah nezdinde bu kıymete ulaşmak isterseniz siz de olgun bir mü'min olun” mesajı taşımaktadır.

3.2.2. Hz. Peygamber (s.a.v.)'e İman Etmek

قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Ey peygamber de ki: “Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah'ta sizi sevsin günahlarınızı bağışlasın.”³⁵⁸

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَى رَسُولِهِ وَالَّذِي أَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ
وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا

“Ey iman edenler! Allah'a, Peygamberine, Peygamberine indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaba iman edin.”³⁵⁹

Muhabbet, kişinin, mükemmel gördüğü bir şeye meylidir. Bu meyl sebebi ile kişi muhabbet duyduğu şeye yaklaşabilmek için her vesileye yapışır. Sevenin gayesi sevdiğinin rızasına nail olmak, öfkesinden ictinab etmektir. Bu sebeple seven, sevdiğinin emirlerini yerine getirir, yasaklarından ise sakınır. Mutlak kemal sahibi hiç şüphesiz Allah Tealâ'dır. Dolayısı ile bütün muhabbetin Allah Tealâ'ya, O'nun rızasını kazanmaya yöneltmesi gerekmektedir. Bu halde “Allah'ı seviyorum” diyenlerin, Allah'ın emirlerini tebliğ eden Rasulullah (s.a.v.)'e iman ve itaat etmesi

³⁵⁷ İbn Mace, Fiten, 2.

³⁵⁸ Âl-i İmran, 3/31.

³⁵⁹ Nisâ, 4/136.

zaruridir. Bunun aksi ise “Ben Allah’ı severim ama O’nun emrini dinlemem, O’nun sevdiğini sevmem, O’nu sevenleri ve O’nun yolunu göstermek üzere gönderdiklerini sevmem” demektir. Bu ise aslında kişinin kendi nefsinden başkasını sevmemesi ve tevhid yolu üzerinden ayrılması anlamına gelir.³⁶⁰

Hz. Peygamber (s.a.v.) kendisine iman edip kendisi ile gönderilen emir ve yasaklara uyanlar ve uymayanlar hakkında şöyle bir misal vermektedir:

مَثَلُ مَا بَعَثَنِي اللَّهُ بِهِ مِنْ الْهُدَى وَالْعِلْمِ، كَمَثَلِ الْغَيْثِ الْكَثِيرِ، أَصَابَ أَرْضًا، فَكَانَ مِنْهَا نَعِيَّةٌ قَبِلَتْ الْمَاءَ فَأَنْبَتَتِ الْكَلَّا وَالْعُشْبَ الْكَثِيرَ، وَكَانَتْ مِنْهَا أَجَادِبُ أَمْسَكَتِ الْمَاءَ فَتَنَفَعَ اللَّهُ بِهَا النَّاسُ، فَشَرِبُوا وَسَقَوْا وَزَرَعُوا، وَأَصَابَتْ مِنْهَا طَائِفَةٌ أُخْرَى إِنَّمَا هِيَ قِيعَانٌ لَا تُمْسِكُ مَاءً وَلَا تُنْبِتُ كَلًّا، فَذَلِكَ مَثَلُ مَنْ فَقَهُ فِي دِينِ اللَّهِ، وَتَنَفَّعَ مَا بَعَثَنِي اللَّهُ بِهِ، فَعَلِمَ وَعَلَّمَ، وَمَثَلُ مَنْ لَمْ يَرْفَعْ بِذَلِكَ رَأْسًا، وَلَمْ يَقْبَلْ هُدَى اللَّهِ الَّذِي أُرْسِلْتُ بِهِ.

“Allah’ın benimle göndermiş olduğu hidâyet ve ilim, yeryüzüne yağan bol yağmura benzer. Yağmurun yağdığı yerin bir bölümü verimli bir topraktır: Yağmur suyunu emer, bol çayır ve ot bitirir. Bir kısmı da suyu emmeyip üstünde tutan çorak bir yerdir. Allah burada biriken sudan insanları faydalandırır. Hem kendileri içer, hem de hayvanlarını sular ve ziraatlarını o su sayesinde yaparlar. Yağmurun yağdığı bir yer daha vardır ki, düz ve hiçbir bitki bitmeyen kaypak arazidir. Ne su tutar, ne de ot bitirir. İşte bu, Allah’ın dininde anlayışlı olan ve Allah’ın benimle gönderdiği hidâyet ve ilim kendisine fayda veren, onu hem öğrenen hem öğreten kimse ile, buna başını kaldırıp kulak vermeyen, Allah’ın benimle gönderdiği hidâyeti kabul etmeyen kimsenin benzeridir.”³⁶¹

Hadis-i şerifte Peygamber Efendimizle gönderilmiş olan hidayet yolu bereketli yağmura, bu hidayet yoluna iman edenler bereketli toprağa, iman etmeyenler ise kaypak verimsiz toprağa benzetilerek teşbih yapılmıştır. İman edenler övülürken iman etmeyenler ise yerilmiştir. Bu şekilde Efendimiz (s.a.v.) muhataplarına “Bana ve bana gönderilene uyun ki bu bereketli toprağa benzeyin. Hem kendiniz istifade edin, hem etrafınızdakiler istifade etsin” mesajı vermektedir.

Bu konu ile ilgili bir diğer hadis şöyledir:

سُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيُّ الْأَعْمَالِ أَفْضَلُ؟ قَالَ إِيْمَانٌ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ...

³⁶⁰ M. Hamdi Yazır, a.g.e., C. II, s. 1075-1076.

³⁶¹ Buhârî, İlim, 20; Müslim, Fezâil, 15.

Rasûlullah (s.a.v.)’e, “Hangi amel daha faziletli ve daha hayırlıdır?” diye soruldu. O da buyurdu ki:

“Allah'a ve Rasûlüne iman etmektir.”³⁶²

Bir amelin faziletli ve daha hayırlı olduğunu söylemek o davranışı övmektir. Peygamber Efendimiz (s.a.v.), Allah’a ve Rasûlüne iman etmeyi, faziletli ve hayırlı işlerin başında zikrederek önemine vurgu yapmış, “En faziletli ve hayırlı işi yapmak istiyorsanız Allah’a ve Rasûlüne iman edin” mesajını vermiştir.

3.2.3. Abdest Almak

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ يَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهَّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

“Ey iman edenler! Namaz kılacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklerinize kadar ellerinizi; ve başlarınızı meshedip, topuklara kadar ayaklarınızı yıkayın. Eğer boy abdestini gerektirecek bir halde iseniz guslediniz. Eğer hasta iseniz veya seyahatte iseniz, yahut tabii ihtiyacınızı gidermişseniz veya kadınlarınızla cinsi birleşme yapmışsanız ve bu halde su bulamamışsanız, o zaman temiz toprağa ellerinizi ve onunla yüzünüzü ve kollarınızı hafifçe ovun. Allah sizi zora koşmak istemez; ama sizi tertemiz kılmak ve size olan nimetini tamamlamak istiyor ki; şükredenlerden olasınız.”³⁶³

Namaz, tekbirle başlayıp selâmla tamamlanan, rükû ve secde gibi belirli hareket ve sözlerden oluşan bir ibadettir. İslâm’ın beş esasından birisidir. Allah ile kul arasındaki en önemli bağıdır. İnsanın Allah’a kulluğunun en önemli ifadesidir. Namazın önemine binaen, kulun bu ibadetin bilincinde olarak uyanık ve ihlas üzere olmasının yanında beden temizliğine de dikkat etmesi gerekir. Namaz öncesinde abdest alma ve gerekirse gusül abdesti almak kalp ve beden temizliğini sağlamaktadır. Namazın farzı olan abdest ve gusül, namazla birlikte farz kılınmıştır. Yani namaz her zaman abdestli bir şekilde kılınmıştır.³⁶⁴

³⁶² Buhari, Hac, 4.

³⁶³ Maide, 5/6

³⁶⁴ M. Hamdi Yazır, a.g.e., C. III, s.1583.

Hiz. Peygamber (s.a.v.) birçok hadislerinde bu ibadetin öneminden ve faziletinden bahsetmiştir. Ebû Hureyre (r.a.)'ın rivayet ettiği bu hadislerinden biri şöyledir:

أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَتَى الْمَقْبَرَةَ، فَقَالَ: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ دَارَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ، وَإِنَّا إِن شَاءَ اللَّهُ بِكُمْ لَاجِفُونَ، وَدِدْتُ أَنَّا قَدْ رَأَيْنَا إِخْوَانَنَا قَالُوا: أَوْلَسْنَا إِخْوَانَكَ؟ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ: أَنْتُمْ أَصْحَابِي وَإِخْوَانُنَا الَّذِينَ لَمْ يَأْتُوا بَعْدُ فَقَالُوا: كَيْفَ نَعْرِفُ مَنْ لَمْ يَأْتِ بَعْدُ مِنْ أَقْبَتِكَ؟ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ: أَرَأَيْتَ لَوْ أَنَّ رَجُلًا لَهُ خَيْلٌ غُرٌّ مُحَجَّلَةٌ بَيْنَ ظَهْرَيْ خَيْلٍ دُهُمٌ بُهُمٌ أَلَا يَعْرِفُ خَيْلَهُ؟ قَالُوا: بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ: " فَإِنَّهُمْ يَأْتُونَ غُرًّا مُحَجَّلِينَ مِنَ الْوُضُوءِ، وَأَنَا فَرَطُهُمْ عَلَى الْخَوْضِ.

“Resûlullah (s.a.v.) kabristana geldi ve:

‘Selâm size ey mü’minler diyarı! İnşâallah biz de size katılacağız. Kardeşlerimizi görmemizi çok isterdim’ dedi. Etrafındakiler:

‘– Biz senin kardeşlerin değil miyiz, yâ Resûlallah?’ dediler. Allah Rasûlü (s.a.v.):

‘–Sizler benim ashâbımsınız, kardeşlerimiz henüz gelmemiş olanlardır’ buyurdular. Bunun üzerine ashâb:

‘– Ümmetinden henüz gelmemiş olanları nasıl tanıyacaksın, ey Allah’ın Resûlü?’ dediler. Peygamber Efendimiz:

‘– Ne dersiniz? Bir adamın alını ak ve ayakları sekili bir atı olsa, yağız ve doru at sürüsü içinde kendi atını tanımaz mı?’ diye sordu. Sahâbe:

‘– Evet, tanır, ey Allah’ın Resûlü,’ dediler. Hiz. Peygamber (s.a.v.):

‘İşte onlar da abdestten dolayı yüzleri nurlu, el ve ayakları parlak olarak gelecekler. Ben havzın başına onlardan önce varacağım’ buyurdular.”³⁶⁵

Hadiste abdest alan mü’minler yıkanan uzuvlarının parlaklıkları sebebi ile sekili atlara benzetilmiştir. Bu teşbih mü’minlerin bu durumlarını methetmek için yapılmıştır. Bu medihle Efendimiz (s.a.v.), “abdest, mü’minin nurunu artırır. Dolayısı ile abdest alarak siz de nurunuzu artırın” mesajı vermektedir. Nitekim bu konudaki bir diğer hadis-i şerif de bu düşüncemizi desteklemektedir:

³⁶⁵ Müslim, Tahâret, 39.

“Şüphesiz ki benim ümmetim, kıyamet gününde, abdest izlerinden dolayı yüzleri nurlu, elleri ve ayakları parlak olarak çağırılacaktır. Yüzünün nûrunu artırmaya gücü yeten kimse bunu yapsın.”³⁶⁶

Abdestin ve abdest alan mü'minlerin övüldüğü bir diğer hadis şöyledir:

إِذَا تَوَضَّأَ الْعَبْدُ الْمُسْلِمُ - أَوْ الْمُؤْمِنُ - فَعَسَلَ وَجْهَهُ خَرَجَ مِنْ وَجْهِهِ كُلِّ خَطِيئَةٍ نَظَرَ إِلَيْهَا بِعَيْنَيْهِ مَعَ الْمَاءِ - أَوْ مَعَ آخِرِ قَطْرِ الْمَاءِ - ، فَإِذَا غَسَلَ يَدَيْهِ خَرَجَ مِنْ يَدَيْهِ كُلِّ خَطِيئَةٍ كَانَ بَطَشَتْهَا يَدَاهُ مَعَ الْمَاءِ أَوْ مَعَ آخِرِ قَطْرِ الْمَاءِ - ، فَإِذَا غَسَلَ رِجْلَيْهِ خَرَجَتْ كُلُّ خَطِيئَةٍ مَشَتْهَا رِجْلَاهُ مَعَ الْمَاءِ - أَوْ مَعَ آخِرِ قَطْرِ الْمَاءِ - حَتَّى يُخْرِجَ نَفْسًا مِنَ الذُّنُوبِ

“Müslüman –veya mü'min– bir kul abdest alır ve yüzünü yıkarsa, gözleri ile bakarak işlediği her günah abdest suyu –veya suyun son damlası– ile yüzünden çıkar. İki elini yıkadığında, elleriyle tutarak işlediği her günah abdest suyu –veya suyun son damlası– ile ellerinden çıkar. Ayaklarını yıkadığı zaman, ayaklarıyla yürüyerek işlediği her günah abdest suyu –veya suyun son damlası– ile ayaklarından çıkar. Neticede o mü'min kul günahlardan temizlenmiş olur.”³⁶⁷

Hz. Peygamber (s.a.v.), abdestin günahlardan arındırıcı özelliğini anlatarak hem abdest ibadetini hem de abdest alarak günahlarından arınan Müslümanları övmektedir. Bu sözleri ile dolaylı olarak “Günahlarınızın abdest uzuvlarınızdan akıp gitmesini ve tertermiz arınmayı istiyorsanız abdest alın” mesajı vermektedir.

3.2.4. Namaz Kılmak

فَإِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلَاةَ فَادْكُرُوا اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِكُمْ فَإِذَا اطْمَأْنَنْتُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَّوْقُوتًا

“Namazı bitirince de ayakta, otururken ve yanınız üzerinde yatarken (daima) Allah'ı anın. Huzura kavuşunca da namazı dosdoğru kılın; çünkü namaz müminler üzerine vakitleri belli bir farzdır.”³⁶⁸

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ

“Namazları ve orta namazı aksatmadan kılın, huşu içinde Allah'ın huzurunda durun.”³⁶⁹

³⁶⁶ Buhârî, Vudû, 3.

³⁶⁷ Müslim, Taharet, 11.

³⁶⁸ Nisa, 4/103.

³⁶⁹ Bakara, 2/238.

Namaz dinin direği olduğu gibi bir mü'minin hayatının vazgeçilmez unsurudur. Bu sebeple, bir mü'min hayat içerisinde ister rahat içerisinde, ister sıkıntı içerisinde olsun namazı ihmal edemez. Fakat olağandışı durumlarda da bazı ruhsatlarla kolaylık sağlanmıştır. Normal hallerde müminler, namazı hem eksiksiz hem de devamlı kılacaklardır. Vücut, dil ve zihin bütünlüğünün yanında farz ve vaciplerine dikkat edilerek kılınan namaz eksiksiz kılınmış olur. Bununla birlikte zihin ve duygu bütünlüğü sağlanarak huşû şartı da yerine getirilmiş olur. Huşû, namaz kılan müminin huzurunda bulunduğu Rabbinin büyüklüğüne yaraşır bir saygı, kulluk ve itaat duygusu, kendini veriş, bütünüyle yöneliş şeklinde gerçekleşir ve huşusuz namaz, ruhsuz ceset gibidir. Bu sebeptir ki, “Namazları eksiksiz ve devamlı kılın” emrinden sonra “huzur ve huşû içinde” kaydı getirilmiştir.³⁷⁰

Bu şekilde eksiksiz kılınan namazı ve dolayısı ile namaz kılanı medhetme sadedinde Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurur:

أَرَأَيْتُمْ لَوْ أَنَّ نَهْرًا بِيَابِ أَحَدِكُمْ يَغْتَسِلُ فِيهِ كُلَّ يَوْمٍ خَمْسًا، مَا نَقُولُ ذَلِكَ، يُبْقِي مِنْ دَرَنِهِ؟ قَالُوا: لَا يُبْقِي مِنْ دَرَنِهِ شَيْئًا، قَالَ: فَذَلِكَ مِثْلُ الصَّلَوَاتِ الْخَمْسِ، يَتَّخِذُ اللَّهُ بِهَا الْخَطَايَا.

“– Ne dersiniz? Birinizin kapısının önünde bir nehir olsa da, o kimse her gün bu nehirde beş defa yıkansa, kirinden bir şey kalır mı?” Sahâbîler:

“– O kimsenin kirinden hiçbir şey kalmaz,” dediler. Resûl-i Ekrem:

“–Beş vakit namaz işte bunun gibidir. Allah beş vakit namazla günahları silip yok eder” buyurdular.³⁷¹

Vaktinde kılınan namaz Allah’a en sevimli gelen ibadetlerin başındadır. Hz. Peygamber (s.a.v.) bunun yanında anne-babaya iyiliği de zikretmiştir. Nitekim Lokman suresinde Allah Teâlâ kendisine şükrün ardından ana-babaya da teşekkür etmeyi emir buyurur. Ebû Hureyre’nin bu rivayeti sürekli olarak kılınan namazın küçük günahları yok edeceğine delalettir. Zira küçük günahlar, hadiste “دَرَن” şeklinde ifade edilen “kir”e benzetilmiştir.³⁷²

³⁷⁰ Kur'an Yolu, C. I, s. 376-377.

³⁷¹ Buhârî, Mevâkîtü's-salâh, 6; Müslim, Mesâcid, 51.

³⁷² İbn Battâl, a.g.e., C. II, s.156.

Hadiste namaz, hemen kişinin kapısının önündeki, kolayca giriliveren temizleyici nehre, namaz kılan kişi de bu nehirde günde beş kere yıkanan ve tertemiz olan kişiye benzetilmiş ve medih yapılmıştır. Bu medihle Efendimiz (s.a.v.), “Henüz hayatta iken kapınızın önündeki bu fırsatı kaçırmayın, namazı kılın ve Rabbinizin huzuruna temiz olarak çıkın” tavsiyesinde bulunmaktadır.

Namaz ibadetinin ve namaz kılanların övüldüğü bir diğer hadis şöyledir:

مِفْتَاحُ الْجَنَّةِ الصَّلَاةُ، وَمِفْتَاحُ الصَّلَاةِ الْوُضُوءُ

“Cennetin anahtarı namazdır, namazın anahtarı abdesttir.”³⁷³

Anahtar, bir yere girişin en önemli aracıdır. O araç olmadan, normal bir şekilde, bir yere girmek mümkün değildir. Hadisten anlaşıldığı üzere, namaz cennetin giriş aracı olarak anahtara benzetilmiştir. Bu şekilde hem namaz hem de namaz kılanlar övülmektedir. Bu övgü ile “Cennetin anahtarına sahip olmak istiyorsanız namazı kılın” mesajı verilmektedir.

Konu ile ilgili övgü içerikli bir diğer hadis şöyledir:

يَتَعَاقَبُونَ فِيكُمْ مَلَائِكَةٌ بِاللَّيْلِ، وَمَلَائِكَةٌ بِالنَّهَارِ، وَيَجْتَمِعُونَ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ، وَصَلَاةِ الْعَصْرِ، ثُمَّ يَرْجِعُ الَّذِينَ بَاقُوا فِيكُمْ، فَيَسْأَلُهُمْ رَبُّهُمْ وَهُوَ أَعْلَمُ بِهِمْ: كَيْفَ تَرَكْتُمْ عِبَادِي؟ فَيَقُولُونَ: تَرَكْنَاهُمْ وَهُمْ يُصَلُّونَ، وَأَتَيْنَاهُمْ وَهُمْ يُصَلُّونَ

“Birtakım melekler geceleyin, diğer birtakımı da gündüz vakti birbiri ardınca gelip sizin aranızda bulunurlar. Onlar sabah namazı ile ikindi namazında bir araya gelirler. Geceleyin aranızda kalmış olanlar Allah’ın huzuruna çıkarlar. Allah Teâlâ, kullarının halini çok iyi bildiği halde, meleklerle:

‘–Kullarımı ne halde bıraktınız?’ diye sorar. Melekler:

‘–Onları namaz kılarken bıraktık; yanlarına da namaz kılarken varmıştık,’ derler.”³⁷⁴

Meleklerin, hadiste ifade edilen kulları, namaz kılar halde bulup yine bu vaziyette bıraktıklarını söylemeleri, bu kulların Allah katında övüldüğünü bildirir.

³⁷³ Tirmizi, Taharet, 3.

³⁷⁴ Buhârî, Mevâkî, 16, Tevhîd, 23, 33.

Peygamber Efendimiz (s.a.v.), dolaylı olarak, “Şayet sizler de Allah katında bu şekilde övülmek istiyorsanız, namaza devam edin” tavsiyesinde bulunmaktadır.

3.2.5. Oruç Tutmak

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

“Siz ey iman edenler! Oruç sizden öncekilere farz kılındığı gibi, sakınasınız diye size de farz kılındı”³⁷⁵

Oruç, Allah’ın buyruğunu yerine getirmek veya O’nun hoşnutluğunu kazanmak için müminin, belirli bir süre zarfında her türlü yemeyi, içmeyi ve cinsî ilişkiyi terketmesidir. Ayetten anlaşıldığı üzere geçmiş ümmetlere de oruç ibadeti farz kılınmıştır. Fakat şartları ve tanınan kolaylıkları bakımından İslâm’ın getirdiği oruç, geçmiş ümmetlere farz kılınan oruçtan farklıdır. Ayette geçen “Sakınasınız diye” ifadesinde oruç ibadetinin hikmetine bir işaret vardır. Oruç ve diğer ibadetlerle varılmak istenen nokta takvadır. Takva, günahlarla ilgili bir sakınmadır. Günahlardan uzak durmak, günaha girmemek için çaba göstermektir. Günahtan kurtulmanın yollarından biri manevi temrin niteliğinde olan ibadetlerdir. İbadetler, öfke, şiddet, merhametsizlik, mala düşkünlük, şehvet düşkünlüğü gibi tabii duygulardan kaynaklanan hastalıklara ilaç mesabesindedir. Bu manevi hastalıklardan kurtulmanın en önemli yolu iradeyi güçlü tutmaktır. Oruç da iradeyi kuvvetlendiren en önemli ibadetlerdendir. Oruç, insanı günahlardan uzaklaştırdığı gibi maddî imkânları yerinde olanların yoksulları ve mahrumları daha iyi anlamalarını sağlar. Bu sebeple, geniş imkana sahip olanlar, mahrumiyet içerisinde olanlara yardım etme konusunda daha duyarlı hale gelir.³⁷⁶

İnsanın nefsinin dizginleyen orucu Peygamber Efendimiz (s.a.v.) şu şekilde tarif etmektedir:

الصَّوْمُ جُنَّةٌ مِنْ عَذَابِ اللَّهِ، كَجُنَّةٍ أَحَدِكُمْ مِنَ الْقِتَالِ.

³⁷⁵ Bakara, 2/183.

³⁷⁶ Kur’an Yolu, C. I, s.276-277.

“Oruç, birinizi ölümden koruduğu gibi sizi Allah’ın azabından koruyan kalkandır.”³⁷⁷

Ölüm dünya için sondur. Dünyada tadılacak en büyük acıdır. Buna karşılık ahirette ölüm yoktur fakat orada acı olarak cehennem ateşi vardır. Kalkan, insanı dünyadaki kötü son dan (kişinin eceli gelinceye kadar) korur. Oruç da hadiste, kalkana benzetilerek ahiretin kötü sonucundan koruyucu olarak ifade edilmiştir. Bu teşbih ile hem oruç hem de oruç tutan kişi övülmektedir ve Efendimiz (s.a.v.) “nasıl ölüm felaketinden kalkan ile korunuyorsanız, daha büyük bir felaket olan cehennemden oruç kalkanı ile korunun” tavsiyesinde bulunmaktadır.

Oruç tutan Müslümanları öven bir diğer hadis şöyledir:

فَوَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ، خُلِقَتْ فَمِ الصَّائِمِ، أَطِيبُ عِنْدَ اللَّهِ مِنْ رِيحِ الْمِسْكِ

“Muhammedin nefsi, yed-i kudretinde olan Allah’a yemin olsun ki, Oruçlunun ağız kokusu, Allah katında misk kokusundan daha güzeldir.”³⁷⁸

Bu hadisi şerifte, oruçlunun Allah katındaki kıymeti anlatılmakta ve övülmektedir. Buna göre, insanların hoşuna gitmeyen ve rahatsız eden, açlıktan kaynaklanan ağız kokusu, Allah katında, kokuların en güzeli ve kıymetlisi olan misk kokusundan daha üstün olarak tarif edilmiştir. Bu övgü ile Hz. Peygamber (s.a.v.), “Siz de Allah katında bu derece kıymetli olmak isterseniz oruç tutun” tavsiyesinde bulunmuştur.

Konu ile alakalı bir diğer hadis şöyledir:

إِنَّ فِي الْجَنَّةِ بَابًا يُقَالُ لَهُ الرَّيَّانُ، يَدْخُلُ مِنْهُ الصَّائِمُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، لَا يَدْخُلُ مَعَهُمْ أَحَدٌ غَيْرُهُمْ، يُقَالُ: أَيْنَ الصَّائِمُونَ؟ فَيَدْخُلُونَ مِنْهُ، فَإِذَا دَخَلَ آخِرُهُمْ، أُغْلِقَ فَلَمْ يَدْخُلْ مِنْهُ أَحَدٌ

“Cennette Reyân denilen bir kapı vardır ki, kıyamet günü oradan ancak oruçlular girecek, onlardan başka kimse giremeyecektir. Oruçlular nerede? diye

³⁷⁷ Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *Müsned*, (Thk: Şuayb Arnavut), Müessesetü’r-Risâle, 1421, C. XXIX, s.436.

³⁷⁸ Buhârî, Savm, 2, 9; Müslim, Sıyam, 30.

çağrılır. Onlar da kalkıp girerler ve o kapıdan onlardan başkası asla giremez. Oruçlular girince o kapı kapanır ve bir daha oradan kimse girmez.”³⁷⁹

Peygamber Efendimiz (s.a.v.), Cennette oruçlulara özel bir kapının bulunduğunu ve bu kapıdan onlardan başkasının giremeyeceğini söyleyerek oruçluları övmektedir. Dolaylı olarak “Bu özel kapıdan çağırılmak isterseniz siz de oruç tutun” mesajı vermektedir.

3.2.6. Tevbe Etmek ve Af Dilemek

وَأَنِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ يُمَتِّعْكُمْ مَتَاعًا حَسَنًا إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى وَيُؤْتِ كُلَّ ذِي فَضْلٍ فَضْلَهُ وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ

عَذَابَ يَوْمٍ كَبِيرٍ

“Rabbinizden günahlarınız için bağışlanma dileyin ve sonra tevbe ve pişmanlık tavrı içinde O’na yönelin.”³⁸⁰

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تَوْبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا

“Ey iman edenler! Tam bir pişmanlık ve gönül huzuru içinde gösteriştan uzak ölçüde Allah’a tevbe edin.”³⁸¹

Arapça’da tevbe (tevb, metâb) “geri dönmek, rücû etmek, dönüş yapmak” anlamındadır ve “dinde yerilmiş şeyleri terkedip övgüye lâyık olanlara yönelme” biçiminde tanımlanır.³⁸²

Tevbe, kişiyi günahlardan vazgeçip ibadetlere yönlendirir. Günahları tek affedebilecek olanın Allah olduğu bilincini aşılıyarak, sadece O’na dayanıp güvenmeye sevkeder. İbadet ve Allah’a güven içinde yaşanan bir hayat, manevi hazlar elde etmeye, huzur ve mutluluğun artmasına sebep olur. Kişi, Allah’tan gelen kahrı da lütfu da hoş karşılar, böylece hayatı güzelleşir.³⁸³

Hız. Peygamber (s.a.v.), dünya ve ahiret mutluluğuna ulaştıran tevbenin Allah katında ne kadar makbul olduğunu ve Allah Teâlâyı ne kadar razı ettiğini şu misalle anlatmaktadır:

³⁷⁹ Buhârî, Savm 4; Müslim, Sıyâm, 30.

³⁸⁰ Hûd, 11/3.

³⁸¹ Tahrim, 66/8.

³⁸² İbn Manzûr, a.g.e., C. I, s.233.

³⁸³ Kur’an Yolu, C. III, s. 146-147.

اللَّهُ أَشَدُّ فَرْحًا بِتَوْبَةِ عَبْدِهِ الْمُؤْمِنِ، مِنْ رَجُلٍ فِي أَرْضٍ دَوِّيَّةٍ مَهْلِكَةٍ، مَعَهُ رَاحِلَتُهُ، عَلَيْهَا طَعَامُهُ وَشَرَابُهُ، فَنَامَ فَاسْتَيْقَظَ وَقَدْ ذَهَبَتْ، فَطَلَبَهَا حَتَّى أَذْرَكَهُ الْعَطَشُ، ثُمَّ قَالَ: أَرْجِعْ إِلَى مَكَانِي الَّذِي كُنْتُ فِيهِ، فَأَنَامُ حَتَّى أَمُوتَ، فَوَضَعَ رَأْسَهُ عَلَى سَاعِدِهِ لِيَمُوتَ، فَاسْتَيْقَظَ وَعِنْدَهُ رَاحِلَتُهُ وَعَلَيْهَا زَادُهُ وَطَعَامُهُ وَشَرَابُهُ، فَاللَّهُ أَشَدُّ فَرْحًا بِتَوْبَةِ الْعَبْدِ الْمُؤْمِنِ مِنْ هَذَا بِرَاحِلَتِهِ وَزَادِهِ.

“Herhangi birinizin tevbesinden dolayı Allah’ın duyduğu hoşnutluk ıssız çölde giderken üzerindeki yiyecek ve içeceği ile birlikte devesini kaybetmiş ve tüm ümitlerini de yitirmiş halde bir ağacın gölgesine uzanıp yatan, derken devesinin yanına dikiliverdiğini gören ve yularına yapışarak aşırı sevincinden dolayı ne söylediğini bilmeyerek Allah’ım sen benim Rabbim ben de senin kulunum diyeceği yerde, sen benim kulumsun ben de senin Rabbinim diyen kimsenin sevincinden çok daha fazladır.”³⁸⁴

Efendimiz (s.a.v.), Allah’ın kulunun tevbesi karşısındaki hoşnutluğunun çokluğunu bir temsil ile ifade etmiştir. Bu temsil ile tevbesi ile Allah Teâlâyı hoşnut eden kul övülmektedir. Efendimiz (s.a.v.) ümmetine “siz de samimi bir şekilde günahlarınıza tevbe edin ki Allah sizden bu şekilde hoşnut olsun” tavsiyesinde bulunmaktadır.

Tevbe edenlerin övüldüğü bir başka hadis ise şöyledir:

التَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ، كَمَنْ لَا ذَنْبَ لَهُ.

“Günahından dolayı tevbe eden, hiç günah işlemeyen gibidir.”³⁸⁵

Bu hadiste günahından tevbe eden kişi hiç günah işlemeyen kişiye benzetilmiş ve teşbih sanatı yapılmıştır. Teşbihin yapılış amaçlarından biri de müşebbehi sevdirmek için süslü (tezyin) veya nefret ettirmek için çirkin (takbih) ya da ilginç göstermektir.³⁸⁶

Burada Efendimiz (s.a.v.) tevbe edeni, hiç günahı olmayan kişiye benzeterek tezyin etmekte ve övmektedir. Aynı zamanda “siz de tevbe ederek hiç günahı olmayan kişi gibi tertemiz olun” mesajı vererek tevbeye teşvik etmektedir.

³⁸⁴ Müslim, Tevbe, 7.

³⁸⁵ Ebû Abdillâh Nuhammed b. Yezîd el-Kazvîni İbn-i Mâce, *Sünen*, (Thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî), Dâru İhyâi’l-Kütübi’l-Arabiyye, C. II, s.1419.

³⁸⁶ İsmail Durmuş, “Teşbih”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2011, C. XL, s. 555.

3.2.7. Allah'ı Çokça Anmak

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا

“Ey inananlar! Allah'ı çokça zikredin. Ve O'nu sabah-akşam tesbih edin.”

387

Ayette zikredilen “çokça zikir”, çoğu vakit zikretmek anlamı taşıdığı gibi bu zikir, takdis, temcid, tehlil, tahmid gibi Allah'a layık her zikri kapsar. “Sabah-akşam” tabirleri Türkçemizde olduğu gibi Arapçada da vakitlerin tamamı ve devamlılık anlamı taşır.³⁸⁸

Hz. Peygamber (s.a.v.), Allah'ı anan ve O'nun azameti hakkında tefekkür eden kullarının Allah katındaki kıymetini anlatan bir hadislerinde şöyle buyurur:

يَقُولُ مَلِكٌ مِنَ الْمَلَائِكَةِ فِيهِمْ فُلَانٌ لَيْسَ مِنْهُمْ إِنَّمَا جَاءَ لِحَاجَةٍ قَالَ هُمْ الْجُلَسَاءُ لَا يَشْقَى بِهَمِّ جَلِيسِهِمْ.

“Allah Teâlâ'nın yollarda dolaşıp zikredenleri tesbit eden melekleri vardır. Bunlar Cenâb-ı Hakk'ı zikreden bir topluluğa rastladıkları zaman birbirlerine “Gelin! Aradıklarınız burada!” diye seslenirler ve o zikredenleri dünya semâsına varıncaya kadar kanatlarıyla çevirip kuşatırlar. Bunun üzerine Allah Teâlâ, meleklerden daha iyi bildiği halde yine de onlara:

‘– Kullarım ne diyor?’ diye sorar. Melekler:

‘– Sübhânallah diyerek seni ulûhiyyetine yakışmayan sıfatlardan tenzih ediyorlar, Allâhü ekber diye tekbir getiriyorlar, sana hamdediyorlar ve senin yüceliğini dile getiriyorlar,’ derler. Konuşma şöyle devam eder:

‘– Peki onlar beni gördüler mi ki?’

‘– Hayır, vallahi seni görmediler.’

‘– Beni görselerdi ne yaparlardı?’

‘– Şayet seni görselerdi sana daha çok ibadet ederler, şânını daha fazla yüceltirler, ulûhiyyetine yakışmayan sıfatlardan seni daha çok tenzih ederlerdi.’

³⁸⁷ Ahzâb, 33/41-42.

³⁸⁸ M. Hamdi Yazır, a.g.e., C.VI, s.3910.

‘– Kullarım benden ne istiyorlar?’

‘– Cennet istiyorlar.’

‘– Cenneti görmüşler mi?’

‘– Hayır, yâ Rabbi! Vallahi onlar cenneti görmediler.’

‘– Ya cenneti görseler ne yaparlardı?’

‘– Şayet cenneti görselerdi onu büyük bir iştiaqla isterlerdi, onu elde etmek için büyük gayret sarfederlerdi.’

‘– Bunlar Allah’a neden sığınıyorlar?’

‘– Cehennemden sığınıyorlar.’

‘– Peki cehennemi gördüler mi?’

‘– Hayır, vallahi onlar cehennemi görmediler.’

‘– Ya görseler ne yaparlardı?’

‘– Şayet cehennemi görselerdi ondan daha çok kaçarlar, ondan pek fazla korkarlardı.’

Bunun üzerine Allah Teâlâ meleklerine:

‘– Sizi şahit tutarak söylüyorum ki, ben bu zikreden kullarımı bağışladım’ buyurur. Meleklerden biri:

‘– Onların arasında bulunan falan kimse esasen onlardan değildir. O buraya bir iş için gelip oturmuştu’, deyince Allah Teâlâ şöyle buyurur:

‘– Orada oturanlar öyle iyi kimselerdir ki, onların arasında bulunan kötü olmaz.’³⁸⁹

Melekler ve Allah Teâlâ arasında geçen bir konuşmanın yer aldığı bu hadisin son kısmında Allah’ı zikirle meşgul olan mü’minlerin iyi insanlar olduğu bildirilerek övülmekte hatta onlarla oturan insanların bile kötü olmayacağı vurgulanarak övgü bir

³⁸⁹ Buhârî, Daavât,66. Hadisin uzunluğu sebebi ile sadece konumuza uygun olan kısmının Arapça metnini aldık.

kat daha artırılmaktadır. Bu üslupla “Siz de Allah’ı zikredenlerden olun. Bunu yapamıyorsanız hiç olmazsa onların bulunduğu meclislerde olun” mesajı verilmektedir.

Allah’ı çok zikredenlerin övüldüğü bir diğer hadis şöyledir:

مَثَلُ الَّذِي يَذْكُرُ رَبَّهُ وَالَّذِي لَا يَذْكُرُ رَبَّهُ، مَثَلُ الْحَيِّ وَالْمَيِّتِ

“Rabbini zikredenle etmeyenin misali ölü ile diri gibidir.”³⁹⁰

Allah’ı çok zikredenin diriye, zikretmeyenin ise ölüye benzetilmesi, zikredenlerin övülmesi anlamı taşımaktadır. Bu övgü ile Hz. Peygamber (s.a.v.), “Dirilere benzemek isterseniz Allah’ı zikredin, aksi takdirde ölümlere benzemiş olursunuz” tavsiyesinde bulunmaktadır.

لَا يَقْعُدُ قَوْمٌ يَذْكُرُونَ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ إِلَّا حَقَّتْ لَهُمُ الْمَلَائِكَةُ، وَعَشِيَتْ لَهُمُ الرَّحْمَةُ، وَتَرَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّكِينَةُ، وَذَكَرَهُمُ اللَّهُ فِيمَنْ عِنْدَهُ

“Bir topluluk Allah’ı zikretmek üzere bir araya gelirse melekler onların etrafını sarar; Allah’ın rahmeti onları kaplar; üzerlerine sekînet iner ve Allah Teâlâ onları yanında bulunanlara över.”³⁹¹

Meleklerin Allah’ı zikredenlerin etrafını sardığını, Allah’ın rahmetinin onları kapladığını, üzerlerine sekînet indiğini ve Allah’ın, yanında bulunanlara bu kulları övdüğünü ifade etmek, Allah’ı zikreden kişilerin övüldüğünün bir göstergesidir. Yine bu övgü ile Hz. Peygamber (s.a.v.), Allah’ı zikretmeyi teşvik etmektedir.

Konu ile ilgili övgü içeren bir diğer hadis ise şöyledir:

خَرَجَ مُعَاوِيَةُ عَلَى خَلْقَةٍ فِي الْمَسْجِدِ، فَقَالَ مَا أَجَلَسَكُمْ قَالُوا جَلَسْنَا نَذْكُرُ اللَّهَ، قَالَ أَلَلَّهَ مَا أَجَلَسَكُمْ إِلَّا ذَاكَ قَالُوا وَاللَّهِ مَا أَجَلَسْنَا إِلَّا ذَاكَ، قَالَ: أَمَا إِنِّي لَمْ أَسْتَحْلِفْكُمْ تُهْمَةً لَكُمْ، وَمَا كَانَ أَحَدٌ يَمْنُرُنِي مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَقَلَّ عَنْهُ حَدِيثًا مِنِّي، وَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرَجَ عَلَى خَلْقَةٍ مِنْ أَصْحَابِهِ، فَقَالَ مَا أَجَلَسَكُمْ قَالُوا جَلَسْنَا نَذْكُرُ اللَّهَ وَنَحْمَدُهُ عَلَى مَا هَدَانَا لِلْإِسْلَامِ، وَمَنْ بِهِ عَلَيْنَا، قَالَ أَلَلَّهَ مَا أَجَلَسَكُمْ إِلَّا ذَاكَ قَالُوا وَاللَّهِ مَا أَجَلَسْنَا إِلَّا ذَاكَ، قَالَ: أَمَا إِنِّي لَمْ أَسْتَحْلِفْكُمْ تُهْمَةً لَكُمْ، وَلَكِنَّهُ أَتَانِي جِبْرِيلُ فَأَخْبَرَنِي، أَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يُبَاهِي بِكُمْ الْمَلَائِكَةَ

Muâviye (r.a.), mescidde halka halinde oturan bir cemaatin yanına geldi ve:

³⁹⁰ Buhârî, Deavat, 66.

³⁹¹ Müslim, Zikr, 11.

“– Burada niçin böyle toplandınız?” diye sordu.

“– Allah’ı zikretmek için toplandık,” diye cevap verdiler. O tekrar:

“– Allah aşkına doğru söyleyin. Siz buraya sadece Allah’ı zikretmek için mi oturdunuz?” diye sordu.

“– Evet, sadece bu maksatla oturduk,” dediler. Bunun üzerine Muâviye:

“– Ben sizin sözünüze inanmadığım için yemin vermiş değilim. Resûlullah (s.a.v.)’e benim kadar yakın olup da benden daha az hadis rivayet eden yoktur. Bir gün Resûlullah (s.a.v.) bir ilim halkasında oturan sahâbîlerinin yanına geldi de onlara:

“– *Burada niçin oturuyorsunuz?*” diye sordu.

“– Bize İslâmiyet’i nasip ederek büyük bir lutfu bulunması sebebiyle Allah’ı zikretmek ve ona hamdetmek için oturuyoruz,” diye cevap verdiler. Resûl-i Ekrem:

“– *Gerçekten siz buraya sadece Allah’ı zikretmek için mi oturdunuz?*” diye sordu.

“– Evet, vallahi sadece bu maksatla oturduk,” dediler. Bunun üzerine Allah’ın Resûlü:

“– *Ben size inanmadığım için yemin vermiş değilim. Fakat bana Cebrâil gelerek Allah Teâlâ’nın meleklerle sizinle iftihar ettiğini haber verdi de onun için böyle söyledim.*” buyurdu.³⁹²

Hız. Peygamber (s.a.v.), Allah’ın, kendisini zikreden kulları ile meleklerle iftihar ettiğini söylemesi, zikreden kulların övülmesi manası taşır. Bu övgü ile Hız. Peygamber (s.a.v.), “Şayet siz de Allah’ın sizinle iftihar etmesini isterseniz, Allah’ı çok zikredin” mesajı vermektedir.

³⁹² Müslim, Zikir, 40.

3.2.8. Okumak, Araştırmak ve İncelemek

اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ

“Yaratan Rabbinin adıyla oku!”³⁹³

Bu âyetler Hz. Peygamber (s.a.v.)’e yöneltilmiş ilk ilahi hitaptır. Bu hitapta okuma, yazma ve ilme çağrı vardır. Çünkü ilim, İslam dininin simgesi ve sembolüdür. Bu hitapla bir nevi “Ey Peygamber! Bütün mahlukatı yaratan ve bütün alemleri meydana getiren Yüce Rabbinin adıyla başlayarak ve O’ndan yardım dileyerek oku.” buyurulmaktadır. Âyette Hz. Peygamber (s.a.v.)’e emredilen okumanın konusu belirtilmemiştir; çünkü başta kendisine indirilen vahiy ve kozmik evrendeki âyetler olmak üzere, okunması yani üzerinde inceleme yapıp zihin yorarak hakkında bilgi edinilmesi, ders ve ibret alınması gereken her şeyi tanınması, hakikatini anlayıp kavraması istenmektedir.³⁹⁴

Peygamber Efendimiz (s.a.v.), ilmin faziletinin ne yüce olduğunu şu hadisi ile gözler önüne sermektedir:

فَضْلُ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ كَفَضْلِي عَلَى أَدْنَاكُمْ.

“Âlimin âbide üstünlüğü, benim sizin en aşağı derecede olanınıza üstünlüğüm gibidir.” Sonra Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Şüphesiz ki Allah, melekleri, gök ve yer ehli, hatta yuvasındaki karınca ve balıklar bile insanlara hayrı öğretenlere dua ederler.”³⁹⁵

Efendimiz (s.a.v.), âlimin abide üstünlüğünü kendisinin ümmetinden birine olan üstünlüğüne benzeterek ilim ehline medihte bulunmuştur. Ayrıca kıyası ümmetinden en aşağı derecedeki ile yaparak medihte mübalağa da yapmıştır.³⁹⁶ Bu şekilde “ Siz de ilim ehli olmaya gayret edin” mesajı vermekte ve ilim öğrenmeye teşvik etmektedir.

Hız. Peygamber (s.a.v.)’in, ilim ehlinden övgü ile bahsettiği diğer bir hadis ise şöyledir:

³⁹³ Alâk, 96/1.

³⁹⁴ es- Sâbûnî, a.g.e., C.VII, s. 366; Kur’an Yolu, C. V, s. 651.

³⁹⁵ Tirmizî, İlim, 19.

³⁹⁶ Alüyyü’l-Kârî, Mirkâtü’l-mefâtih şerhu mişkâtî’l-mesâbih, C. I, s.298.

وَإِنَّ فَضْلَ الْعَالَمِ عَلَى الْعَابِدِ كَفَضْلِ الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ عَلَى سَائِرِ الْكَوَاكِبِ

“Alimin abide üstünlüğü, dolunayın diğer yıldızlara olan üstünlüğü gibidir.”

397

Peygamber Efendimiz (s.a.v.), alimleri, parlaklığı ile yıldızların ışığını bastıran dolunaya benzeterek övmektedir. Bu övgü ile dolaylı olarak, “Siz de bu şekilde alimlerden olun” mesajı vermektedir.

3.2.9. Kur’an’ı Okumak ve Ona Tâbi Olmak

اِثْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ

“Sana vahyedilen Kitab’ı oku ve namazı kıl.”³⁹⁸

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُمْ مُسْلِمُونَ

“Siz ey iman edenler! Gerektiği şekilde yolunuzu Allah ve kitabıyla bulmaya çalışın ve ancak müslüman olarak can verin.”³⁹⁹

Ayet, günaha götüren isteklerin baskısından kurtulmanın ve ruh yüceliğine erişmenin en sağlam yolunu göstermektedir. Şüphesiz bu, en geniş manada “Allah’ı anmak”tır. Kur’an tilaveti ve namaz, bunun en başta gelen şekilleridir.

Gerçekten, Kur’an’ın manalarını düşünenler için, Kur’an tilaveti, daha önce farkına varılamayan birçok manaların açığa çıkmasını sağlar; kişiyi ulvi bir âleme götürür.⁴⁰⁰

Peygamber Efendimiz (s.a.v.), Kur’an okuyan mü’minlerin faziletini şu şekilde anlatmaktadır:

مَثَلُ الَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَالْأَنْزَجَةِ طَعْمُهَا طَيِّبٌ وَرِيحُهَا طَيِّبٌ، وَالَّذِي لَا يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَالْثَمَرَةِ طَعْمُهَا طَيِّبٌ وَلَا رِيحُهَا، وَمَثَلُ الْفَاجِرِ الَّذِي

يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَمَثَلِ الرَّيْحَانَةِ رِيحُهَا طَيِّبٌ وَطَعْمُهَا مُرٌّ، وَمَثَلُ الْفَاجِرِ الَّذِي لَا يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَمَثَلِ الْخُنْطَلَةِ طَعْمُهَا مُرٌّ وَلَا رِيحُهَا.

“Kur’ân okuyan mü’min kimsenin benzeri, tadı güzel, kokusu güzel turunc - portakal- meyvesi gibidir. Kur’ân okumayan mü’minin benzeri, tadı güzel ve fakat

³⁹⁷ Ebu Davud, İlim, 1.

³⁹⁸ Ankebût, 29/45.

³⁹⁹ Âl-i İmrân, 3/102.

⁴⁰⁰ Komisyon (Hayreddin Karaman, Ali Özek, İ. Kâfi Dönmez, Mustafa Çağrı, Sadrettin Gümüş, Ali Turgut), *Diyanet Vakfı Meali*, Ankara 2012, s. 400.

kokusu olmayan hurma gibidir. Kur'ân okuyan fâcir kimsenin benzeri, kokusu güzel, tadı acı reyhâne otu gibidir. Kur'ân okumayan fâcir kişinin benzeri ise tadı acı, kokusu yok Ebû Cehil karpuzu gibidir.”⁴⁰¹

Efendimiz (s.a.v.), Kur'an okuyan mü'mini “turunçgillere-portakala” benzetmektedir ve teşbih yapmaktadır. *Fethü'l-Bârî*'de bu teşbihin hikmeti hakkında şöyle denilmektedir:

“Hz. Peygamber (s.a.v.)'in teşbih olarak portakal meyvesini seçmesinin sebebi bu meyvenin hem tatlı hem de güzel kokulu olmasıdır. Portakalın kabuğu insana ferahlık verir ve devadır. Çekirdeğinden şifalı yağ çıkartılır. İçinde portakal olan eve cin girmez. Çekirdeğinin beyazlığı müminin kalbinin beyazlığına benzer. Portakalın rengi, görüntüsü insana ferahlık verir. Hazmı kolaydır, mideyi rahatsız etmez. Portakalın bunların yanında daha birçok güzel özelliği vardır.”⁴⁰²

Konu ile ilgili övgü içeren diğer bir hadis şöyledir:

الْمَاهِرُ بِالْقُرْآنِ مَعَ السَّفَرَةِ الْكِرَامِ الْبَرَةِ، وَالَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ وَيَتَتَعْتَعُ فِيهِ، وَهُوَ عَلَيْهِ شَاقٌّ، لَهُ أَجْرَانِ

“Kur'an-ı Kerim'i güzel okuyan kişi şerefli Sefere Melekleri ile beraberdir. Kur'an'ı kekeleyerek, zorla okuyan kişiye ise iki sevap vardır.”⁴⁰³

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Kur'an okuyabn ve O'na tabi olan kişileri övdüğü bir diğer hadis şöyledir:

فَإِنَّ مَثَلَ الْقُرْآنِ وَمَنْ تَعَلَّمَهُ فَقَامَ بِهِ كَمَثَلِ جَرَابٍ مَحْشُوٍّ مِسْكَاً يَفُوحُ رِيحُهُ كُلَّ مَكَانٍ

“Kur'an'ın durumu ile onu öğrenip hükmü ile amel etmeye çalışanın durumu , misk dolu bir tuluğa benzer ki kokusu her tarafa yayılır.”⁴⁰⁴

Efendimiz (s.a.v.), bu teşbihlerle Kur'an okuyan mü'mini övmektedir. Bu övgüler dolaylı olarak “Kur'an'ı okuyun ve O'nun emir ve yasaklarına tabi olun” teklîfi emrini içermektedir.

⁴⁰¹ Buhârî, Fezâlü'l-Kur'an, 17.

⁴⁰² İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, C. IX, s. 66.

⁴⁰³ Müslim, Salatü'l-Müsafirîn, 38.

⁴⁰⁴ İbn Mace, Mukaddime, 16, Tirmizi, Fezailü'l-Kur'an, 2.

3.2.10. Dosdoğru Yol Üzere Olmak

وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ ذَلِكُمْ وَصَّاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

“Şüphesiz benim dosdoğru yolumdur. O halde ona uyun, diğer yollardan gitmeyin ki sizi onun yolundan ayırıp saptırmış olurlar.”⁴⁰⁵

İbn Mes’ûd (r.a.)’ın şöyle dediği rivayet edilir:

“Bir gün Rasûlullah (s.a.v.), yere bir çizgi çizdi. Sonra ‘Bu Allah’ın yoludur’ buyurdu. Sonra da bu çizginin sağında ve solunda birçok çizgi çizdi ve ‘Bunlar bir takım yollardır. Her bir yolun başında, o yola çağıran bir şeytan vardır.’ Dedi ve ardından ‘Şüphesiz benim dosdoğru yolumdur’ ayetini okudu.”⁴⁰⁶

Kur’an’ı tebliğ ve tebyîn vazifesi ile gönderilen Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır:

أَمَّا بَعْدُ، فَإِنَّ خَيْرَ الْحَدِيثِ كِتَابُ اللَّهِ، وَخَيْرُ الْهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ، وَشَرُّ الْأُمُورِ مُحْدَثَاتُهَا، وَكُلُّ بَدْعٍ ضَلَالَةٌ.

“Bundan sonra söyleyeceğim şudur ki: Sözü en hayırlısı Allah’ın kitabıdır. Yolların en hayırlısı Muhammed (s.a.v.)’ in yoludur. İşlerin en kötüsü, sonradan ortaya çıkarılmış olan bid’atlardır. Her bid’at dalâlettir, sapıklıktır.”⁴⁰⁷

Bu sözleri ile Efendimiz (s.a.v.) “Sözlerin ve yolların en hayırlısı bunlardır. Bunlar üzere olanlar da insanların en hayırlılarıdır. Şayet insanların en hayırlıları arasında olmak isterseniz bu dosdoğru yol üzere olun” mesajı vermektedir.

İstikamet üzere olmak ile ilgili Hz. Peygamber (s.a.v.) şu kıssayı anlatmıştır:

كَانَ مَلِكٌ فِيمَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ، وَكَانَ لَهُ سَاحِرٌ، فَلَمَّا كَبِرَ، قَالَ لِلْمَلِكِ إِنِّي قَدْ كَبِرْتُ، فَابْعَثْ إِلَيَّ غُلَامًا أَعْلَمُ السَّحْرَ، فَبَعَثَ إِلَيْهِ غُلَامًا يُعَلِّمُهُ، فَكَانَ فِي طَرِيقِهِ، إِذَا سَلَكَ رَاهِبٌ فَقَعَدَ إِلَيْهِ وَسَمِعَ كَلَامَهُ، فَأَعْجَبَهُ فَكَانَ إِذَا أَتَى السَّاحِرَ مَرَّ بِالرَّاهِبِ وَقَعَدَ إِلَيْهِ، فَإِذَا أَتَى السَّاحِرَ ضَرَبَهُ، فَشَكَا ذَلِكَ إِلَى الرَّاهِبِ، فَقَالَ إِذَا خَشِيتَ السَّاحِرَ، فَقُلْ حَبْسَنِي أَهْلِي، وَإِذَا خَشِيتَ أَهْلَكَ فَقُلْ: حَبْسَنِي السَّاحِرُ...

“Sizden önceki ümmetler içinde bir padişah, bir de onun sihirbazı vardı. Bu sihirbaz yaşlanınca, padişaha:

⁴⁰⁵ En’am, 6/153.

⁴⁰⁶ Ahmed b. Hanbel, I, 435.

⁴⁰⁷ Müslim, Cum’a, 43.

‘– Ben yaşlandım, bana genç birini göndersen de ona sihirbazlığı öğretsem’ dedi.

Padişah da ona bir genç gönderdi. Gencin yolu üzerinde bir rahip bulunmaktaydı. Genç ona uğradı, yanında oturdu ve konuşmalarını dinledi, beğendi. Sihirbaza her gittiğinde rahibe uğrar ve yanında bir süre kalırdı. Sihirbaz ona ‘niçin geç kaldın?’ diye kızar ve döğerti. Delikanlı bu durumu rahibe şikâyet etti. O da şöyle dedi:

‘– Sihirbazdan korktuğunda, “evdekiler alıkoydular”de; âilenden çekindiğinde de “sihirbaz alıkoydu” de.’

Genç, durumu böylece idare edip giderken, bir gün yolda insanların gelip geçmesine engel olan büyük ve yırtıcı bir hayvana rastladı ve kendi kendine “Sihirbazın mı yoksa râhibin mi daha üstün olduğunu işte şimdi öğreneceğim” diyerek bir taş aldı ve “Ey Allah’ım, rahibin yaptıklarını sihirbazın yaptıklarından daha çok seviyorsan, şu hayvanı öldür ki insanlar yollarına devam etsinler” dedi ve taşı hayvana doğru fırlatıp onu öldürdü. Halk da geçip gitti. Daha sonra delikanlı râhibe gelip olayı anlattı. Râhip ona:

‘– Delikanlı! Şimdi artık sen benden daha üstünsün. Zira, sen bu gördüğüm mertebeye erişmişsin. Öyle sanıyorum ki, sen yakında bir belâya uğratılacaksın. Böyle bir şey olursa, sakın benim bulunduğum yeri kimseye gösterme!’ dedi.

Delikanlı, körleri, alaca hastalığına tutulmuş olanları kurtarır ve diğer hastalıkları da tedâvî ederdi. Padişahın o sıralarda kör olmuş bir yakını bunu duydu, değerli hediyelerle birlikte delikanlıya gitti ve:

‘– Eğer beni tedâvî edersen, bütün bunlar senin olacak’ dedi.

Delikanlı:

‘– Ben kendiliğimden kimseye şifâ veremem. Şifayı ancak Allah Teâlâ verir. Eğer sen Yüce Allah’a inanırsan, ben ona dua ederim, o da (dilerse) sana şifa verir’ dedi.

Adam iman etti. Allah Teâlâ da ona şifa verdi. Adam eskiden olduğu gibi padişahın yanına gelip meclisteki yerini aldı.

Padişah:

‘– Senin gözünü kim iyi etti?’ diye sordu. O da:

‘– Rabbim’ dedi.

Bu defa Padişah:

‘– Senin benden başka rabbin mi var?’ diye gürledi.

Adam:

‘– Benim de senin de rabbin Allah Teâlâ’dır’ dedi.

Bunun üzerine sinirlenen padişah adamı tutuklattı ve gencin yerini gösterinceye kadar ona işkence ettirdi. Sonuçta adam gencin yerini söyledi. Delikanlı getirildi. Padişah ona:

‘– Delikanlı, demek senin sihirbazlığın körleri ve alacakları iyi edecek dereceye ulaşmış. Duydum ki sen epeyce işler yapıyormuşsun, öyle mi?’ diye sordu.

Delikanlı:

‘– Hayır, ben kimseye şifa veremem. Şifa veren Allah Teâlâ’dır’ dedi.

Padişah delikanlıyı tutuklattı ve rahibin yerini gösterinceye kadar ona işkence ettirdi. Neticede râhip getirildi ve kendisine “dininden dön!” denildi. Râhip bu teklife yanaşmadı. Bunun üzerine padişah bir testere getirtip başının tam ortasından rahibi ikiye biçtirdi. Rahibin parçalarının her biri bir yana düştü. Sonra Padişahın adamı getirildi ona da ‘dininden dön!’ denildi. Ancak o da kabul etmedi. Padişah onu da parçalarının her biri bir tarafa düşünceye kadar testere ile başının ortasından ikiye biçtirdi. Daha sonra delikanlı getirildi ve “dininden dön” diye tehdid edildi, fakat delikanlı direndi. Padişah delikanlıyı adamlarından bir gruba teslim etti ve onlara şu tâlimatı verdi:

‘– Bunu şu dağın tepesine çıkarın, dininden dönerse ne âlâ, değilse, aşağıya yuvarlayın gitsin.’

Delikanlıyı götürdüler, dağın tepesine çıkardılar.

Delikanlı:

‘Allahım, beni bunların elinden nasıl dilersen öylece kurtar!’ diye dua etti. Bunun üzerine dağ sarsıldı ve onlar aşağı yuvarlandılar. Delikanlı sapasağlam yürüyerek padişahın yanına döndü. Padişah ona:

‘– Yanındakiler ne oldu?’ dedi.

Delikanlı da :

‘– Allah beni onların elinden kurtardı’ dedi.

Bunun üzerine padişah, delikanlıyı adamlarından bir başka gruba teslim etti ve:

‘– Bunu Kurkur denilen bir gemiye bindirip denizin ortasına götürün. Dininden dönerse ne âlâ, değilse, denize atın gitsin’ dedi.

Delikanlıyı alıp götürdüler. O:

‘Allah’ım, beni bunların elinden dilediğin şekilde kurtar!’ diye dua etti.

Gemi içindekilerle beraber ala-bora oldu, hepsi boğuldu. Delikanlı sağ-sâlim padişahın yanına döndü.

Padişah onu görünce:

‘– Yanındakiler ne oldu?’ diye sordu.

Delikanlı da:

‘– Allah beni onların elinden kurtardı’ dedi ve ilâve etti:

‘– Benim sana söyleyeceklerimi yapmadıkça beni öldüremezsin.’

Padişah:

‘– Neymiş onlar?’ dedi.

Delikanlı :

‘– Halkı geniş bir meydanda topla. Beni de bir hurma kütüğüne bağla. Okdanlığımdan bir ok al, yayın tam ortasına koy. Sonra da ‘Delikanlının rabbinin adıyla’ de ve at. İşte ancak bunu yaparsan beni öldürebilirsin’ dedi.

Padişah halkı geniş bir meydanda topladı. Delikanlıyı hurma kütüğüne bağladı. Sonra delikanlının sadağından bir ok aldı, yayına yerleştirdi. ‘Delikanlının rabbi olan Allah adıyla’ deyip oku fırlattı. Ok, delikanlının şakağına isabet etti. Delikanlı elini şakağına koydu ve oracıkta öldü.

Bunun üzerine halk:

‘– Biz, delikanlının rabbine iman ettik’ dediler.

Daha sonra durumu padişaha ileterek:

‘– Gördün mü çekindiğin şey nihâyet başına geldi, halk iman etti’ dediler.

Bunun üzerine padişah, sokak başlarına büyük hendekler kazılmasını emretti. Hendekler ateşle doldurulmuştu.

Padişah:

‘– Bu yeni dinden dönmeyen herkesi, zorla ateşe atın’ dedi.

Emri yerine getirdiler. En sonunda kucağında çocuğu ile bir kadın geldi, bir ara ateşe girmemek ister gibi yaptı, sendeledi. Çocuk:

‘– Anneciğim, sık dişini, sabret, çünkü sen hak din üzeresin!’ diyerek annesini cesaretlendirdi.’⁴⁰⁸

Hiz. Peygamber (s.a.v.), anlattığı bu kıssada, canı pahasına hak olan dininden taviz vermeyen ve bu samimiyeti sayesinde bütün şehrin imanına vesile olan bir delikanlıdan bahsetmektedir. Bu şekilde kıssa anlatmak sureti ile dosdoğru yol üzere olan kişileri övmektedir. Bu övgü ile de dolaylı olarak “Siz de bu anlattığım delikanlı gibi, en zor zamanlarda dahi hak yoldan taviz vermeyin” mesajı vermiştir.

⁴⁰⁸ Müslim, Zühd, 73.

3.2.11. Helal ve Temiz Rızıklardan Yemek

فَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاشْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ إِنَّ كُفْرَكُمْ إِثْمٌ تَعْبُدُونَ

“Artık, Allah'ın size verdiği rızıktan helâl ve temiz olarak yeyin, eğer (gerçekten) yalnız Allah'a ibadet ediyorsanız, onun nimetine şükredin.”⁴⁰⁹

“Ey Peygamber! Tertemiz nimetlerden yeyin; güzel işler yapın. Ben sizin yaptıklarınızı hakkıyla bilmekteyim.”⁴¹⁰

Ayette zikredilen “Temiz-pak şeyler” (Tayyibât), sağlığa uygun, meşru yollardan kazanılmış anlamı taşımaktadır. “Temiz şeylerden yiyin” emrinin “salih amellerde bulunun” emrinden önce zikredilmesi, yenilen şeyler temiz olmadığı müddetçe salih amellerin anlamsız olacağını vurgulamaktadır. Peygamber Efendimiz (s.a.v.), “Allah temizdir, temiz şeyleri sever” buyurarak bu konuya dikkat çekmiş, ardından bu ayeti okuyarak, “Kişi darmadağınık halde uzun bir hac yolculuğuna çıkar ve ellerini kaldırıp Rabbim Rabbim diyerek dua eder; bir yandan da haram yer, haram giyer ve haramlarla beslenir. Böyle bir kişi, Allah'ın duasına karşılık vermesini nasıl bekler?” buyurmuştur.⁴¹¹

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

إِنَّ مَثَلَ الْمُؤْمِنِ كَمَثَلِ النَّحْلَةِ، أَكَلَتْ طَيِّبًا، وَوَضَعَتْ طَيِّبًا، وَوَقَعَتْ فَلَمْ تُكْسِرْ وَلَمْ تَفْسُدْ.

“Mü'minin misali, bal arısına benzer ki, o sadece temiz olanı yer, temiz olanı bırakır, konduğu yeri kırmaz ve zarar vermez.”⁴¹²

Hadiste müminlerin temiz ve çalışkan bir mahlûk olan bal arısına benzetilmesi, siyâkî medhe örneklik teşkil etmektedir. Benzetme yönü ise temiz olan şeyleri yeyip, temiz ürün vermesi ve çevresine zarar vermemesidir. Bu övgünün Mü'minûn ve Nahl (arı) Surelerindeki ayetlerle de uyumlu olması güzel bir tevafuk olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu hadisleri ile Efendimiz (s.a.v.) “Temiz olan şeylerden yeyin, salih amel işleyin ve çevrenize zarar vermeyin” mesajı vermektedir.

⁴⁰⁹ Nahl, 16/114.

⁴¹⁰ Mü'minun, 23/51.

⁴¹¹ Müslim, Zekat, 65; Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'an*, C. III, s. 418.

⁴¹² Ahmed b. Hanbel, XI, 458.

3.2.12. Sabırlı Olmak

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ

“Ey iman edenler! Sarsılmaz bir sabır ve namaza sarılarak Allah’tan yardım isteyin. Allah her türlü zorluğa karşı sabredenlerle beraberdir.”⁴¹³

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

“Ey iman edenler! Zorluklara ve sıkıntılara sabırla katlanın ve birbirinizle bu sabırda yarışın.”⁴¹⁴

Her nimetin aynı zamanda bir külfeti olduğu için sabra alışmak gerekmektedir. Allah’ın bütün nimetlerine, özellikle de namütenâhi nimetlerin tümünün anahtarı olan iman ve islâm nimetine hakkıyla şükretmek kolay değildir. İnsanoğlu kendisine, Allah Teâlâ tarafından çizilmiş hayat çizgisi üzerinde yürürken değişik imtihanlar geçirir. Bu imtihanların yanında, iç düşmanı olan nefsi ve harici düşmanı olan kafirlerle de mücadele eder. Bu mücadele esnasında, rakibinin hücumlarını karşılayabilmek için kuvvetli olmak şarttır. Bu kuvveti toplamak için ruhen ve bedenen riyazat gerekmektedir. Bu riyazat ise sabır ve sebata alışmakla olur. Sabır her muvaffakiyetin başıdır. İlmin başı sabır, amelin başı sabır, hasılı hikmetin başı sabırdır. Mahlukatın kemali tedricen gerçekleştiği için sabra bağlıdır. Alimler sabrı iki kısma ayırmıştır. Birincisi başa gelen musibetlere sabır, ikincisi ise nefsin arzu ve isteklerine sabırdır. Birincisi acı ilaçlarla tedavi, ikincisi ise zehirli yiyeceklerden korunmak gibidir.⁴¹⁵

Rahatlık ve genişlik kadar sıkıntı ve darlık da hayatın bir gerçeğidir.⁴¹⁶ Bu gerçeğe binaen Efendimiz (s.a.v.)’e de “Azim sahiplerinin sabrettiği gibi sen de sabret” buyurulmuştur.⁴¹⁷ Allah’ın yardımına sebep olan sabrın önemine binâen, Hz. Peygamber (s.a.v.), sabırlı müminler hakkında şu temsili yapmıştır:

مَثَلُ الْمُؤْمِنِ كَمَثَلِ الْحَامَةِ مِنَ الزَّرْعِ مِنْ حَيْثُ أَتَتْهَا الرِّيحُ كَفَأَتْهَا، فَإِذَا اعْتَدَلَتْ تَكَفَّأَ بِالْبَلَاءِ، وَالْفَاجِرُ كَالْأَرْزَةِ صَمَاءٌ مُعْتَدِلَةٌ

حَتَّى يَقْصِمَهَا اللَّهُ إِذَا شَاءَ.

⁴¹³ Bakara, 2/153.

⁴¹⁴ Âl-i İmrân, 3/200.

⁴¹⁵ M. Hamdi Yazır, a.g.e., C. I, s. 544-545.

⁴¹⁶ Bakara, 2/155.

⁴¹⁷ Ahkaf, 46/35.

“Mü’minin misali taze ekine benzer. Rüzgar hangi taraftan eserse öbür yana eğer. Rüzgar durunca o da doğrulur. İşte mü’min de böyledir. Belalara maruz kalır. Fâcir de çam ağacına benzer. Allah dilediği zaman onu devirinceye kadar sert ve dik durur.”⁴¹⁸

Bu hadiste mü’minleri ekine benzeten Peygamber Efendimiz (s.a.v.), mü’minlerin musibetler karşısındaki sabırlı duruşunu methetmektedir ve “Siz de olgun bir mü’min olabilmek için başınıza gelen musibetleri sabırla karşılayın. Bazen eğilir bazen de doğrulursunuz fakat facirler gibi davranırsanız yıkılırsınız bir daha doğrulmanız mümkün olmaz” mesajı vermektedir.

İnsanların sıkıntılarına katlanmayı sabrın bir çeşidi olduğunu haber veren Hz. Peygamber (s.a.v.), bunun fazileti hakkında şöyle buyurmuştur:

الْمُؤْمِنُ الَّذِي يُخَالِطُ النَّاسَ، وَيَصْبِرُ عَلَى أَذَاهُمْ، أَعْظَمُ أَجْرًا مِنَ الْمُؤْمِنِ الَّذِي لَا يُخَالِطُ النَّاسَ، وَلَا يَصْبِرُ عَلَى أَذَاهُمْ

“İnsanlarla bir arada yaşayıp onların eziyetlerine sabreden mü’min, insanların arasına karışmayan ve onların ezasına sabretmeyen mü’minden daha faziletlidir.”⁴¹⁹

Bu hadiste görüldüğü üzere Hz. Peygamber (s.a.v.), insanların arasına karışıp sıkıntılarına sabreden mü’minin böyle olmayan mü’minden daha faziletli olduğunu bildirerek sabırlı mü’minleri övmektedir. Bu övgü ile dolaylı olarak “ Siz de insanların arasına karışın, onların sıkıntılarına sabredin, bu şekilde hem islamı güzel bir şekilde temsil etmiş olur hem de daha faziletli olursunuz” tavsiyesinde bulunmaktadır.

Sabredenlerin övüldüğü diğer bir hadis ise şöyledir:

إِنَّ عَظَمَ الْجَزَاءِ مَعَ عَظَمِ الْبَلَاءِ، وَإِنَّ اللَّهَ إِذَا أَحَبَّ قَوْمًا ابْتَلَاهُمْ، فَمَنْ رَضِيَ فَلَهُ الرِّضَا، وَمَنْ سَخِطَ فَلَهُ السَّخَطُ

“Mükâfâtın büyüklüğü, belânın şiddetine göredir. Allah, sevdiği topluluğu belâya uğratar. Kim başına gelene rızâ gösterirse Allah ondan hoşnut olur. Kim de rızâ göstermezse, Allahın gazabına uğrar.”⁴²⁰

⁴¹⁸ Buhârî, Merdâ, I.

⁴¹⁹ İbn Mace, Fiten, 23.

⁴²⁰ Tirmizî, Zühed 57; Ayrıca bk. İbn Mâce, Fiten 23.

Allah'ın bir kulundan hoşnut olduğunun bildirilmesi, o kul için en güzel övgüdür. Burada Hz. Peygamber (s.a.v.), Allah Tealâ'nın sabredenlerden hoşnut olduğunu bildirerek onları övmektedir. Bu övgü ile "Başınıza gelen musibetlere sabredin ki Allah sizden hoşnut olsun. Aksi takdirde Allah'ın gazabına uğrarsınız." mesajı vermektedir.

3.2.13. Adaletli Olmak

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا

"Allah size, mutlaka emanetleri ehli olanlara vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah size ne kadar güzel öğütler veriyor! Şüphesiz Allah her şeyi işitici, her şeyi görücüdür." ⁴²¹

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰ أَنْفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدِينَ وَالْأَقْرَبِينَ إِنْ يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَاللَّهُ أَوْلَىٰ بِهِمَا فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىٰ أَنْ تَعْدِلُوا وَإِنْ تَلَوْا أَوْ نَعَرْتُمْ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا

"Ey iman edenler! Adaleti titizlikle ayakta tutan, kendiniz, ana-babanız ve akrabanız aleyhinde de olsa Allah için şahitlik eden kimseler olun. (Haklarında şahitlik ettikleriniz) zengin olsunlar, fakir olsunlar Allah onlara (sizden) daha yakındır. Hislerinize uyup adaletten sapmayın, (şahitliği) eğer, bükür (doğru şahitlik etmez), yahut şâhidlik etmekten kaçınırsanız (biliniz ki) Allah yaptıklarınızdan haberdardır." ⁴²²

Bu ayette Müslümanlar, İsrailoğullarının daha önce düşmüş oldukları hatalara düşmeme konusunda uyarılmaktadır. Bu hataların ilki, yetkileri beceriksiz, liyakatsız ve ahlak yoksunu kişilere vermeleridir. İsrailoğullarının içine düştüğü hatanın ikincisi ise adalet ruhunu unutmuş olmalarıdır. Bu sebeple hiçbir vicdan azabı duymaksızın her türlü zulmü rahatlıkla işleyebilecek bir ruh hali içine düşmüşlerdi. Bu zulmü de doğrudan Müslümanlar üzerinde kullanmışlardır. Kureyş müşriklerinin tüm sapkınlıklarını görmelerine rağmen, Müslümanların yanında yer almak yerine putperest kâfirlerle iş birliği yapmışlardır. Allah Teâla mü'minleri bu tip haksızlıklara karşı uyarmış ve onlara her zaman hakkı söylemelerini, husumetlerin adaletsizliğe sebep olmamasını, insanlara adaletle hükmetmelerini emretmiştir. ⁴²³

⁴²¹ Nisa, 4/58.

⁴²² Nisa, 4/135.

⁴²³ Mevdûdî, *Tefhîmü 'l-Kur'an*, C. I, s. 370.

İnsanların dünya ve ahiret saadetlerini te'sis etmek için gönderilen Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır:

إِنَّ أَحَبَّ النَّاسِ إِلَى اللَّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأَذْنَاهُمْ مِنْهُ بِجَلِيسَةِ إِمَامٍ عَادِلٍ، وَأَبْعَضَ النَّاسِ إِلَى اللَّهِ وَأَبْعَدُهُمْ مِنْهُ بِجَلِيسَةِ إِمَامٍ جَائِرٍ.

*“Kıyâmet günü insanların Allâh'a en sevgili ve en yakın olanı âdil imâmdır. Allâh'ın en çok buğzettiği ve en uzağında olan da zâlim imamdır.”*⁴²⁴

Bir kulu Allah'a yakın olarak tarif etmek, kul için en güzel medihdir. Bunun tersi uzak olduğunu bildirmek de en üzücü zem olmaktır. Bu hadiste Efendimiz (s.a.v.), adil yöneticinin kıyâmet gününde Allah'a en yakın kişi olduğunu bildirmekte ve onu methetmektedir. Bu şekilde “Eğer Allah'a yakın olmak istiyorsanız adil olun” mesajını vermektedir.

Konu ile ilgili benzer diğer bir hadis şöyledir:

سَبْعَةٌ يُظِلُّهُمْ اللَّهُ فِي ظِلِّهِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ الْإِمَامُ الْعَادِلُ

“Yedi kimseyi Allah Teâlâ kendi gölgesinden başka gölge bulunmayan kıyâmet gününde, gölgesinde barındıracaktır. Bunlar:

*Adaletli devlet reisi.”*⁴²⁵

Bu hadis-i şerifte de adil devlet imamı övülmektedir. Fakat diğerinden farklı olarak ahiret gününde arşın altında gölgelenecekleri bildirilmektedir. O sıkıntılı günde, arşın gölgesi altında olanlar arasında zikredilmek, bir övgü ifadesidir. Bu övgü ile Hz. Peygamber (s.a.v.), “Siz de bu makama ulaşmak isterseniz adaletli olun” tavsiyesinde bulunmaktadır.

3.2.14. Yetimi, Öksüzü, İhtiyaç Sahibini Koruyup Gözetmek

فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ

*“O halde yetime haksızlık yapma ve yüzünü ekşitme, yardım isteyen de hangi çeşit olursa olsun boş çevirme...”*⁴²⁶

Câhiliye döneminde yetimlerin, yoksullara zulmedilir, mallarına haksız yere el konulur, hakları gözetilmezdi. Ayeti kerime, Allah Rasûlü (s.a.v.)’in şahsında

⁴²⁴ Tirmizî, Ahkâm, 4.

⁴²⁵ Buhârî, Ezân 36, Zekât 16, Rikak 24.

⁴²⁶ Duha, 93/9-10.

bütün müminlerin dikkatini bu temel ahlâkî ve sosyal problem üzerine çekmekte ve bunları çözüme kavuşturmaktadır.⁴²⁷

Toplumdaki ahlâkî ve sosyal problemleri çözmek için gönderilmiş olan Hz. Peygamber (s.a.v.) bu problemlere bir çözüm sadedinde şöyle buyurmaktadır:

أَنَا وَكَافِلُ الْيَتِيمِ فِي الْجَنَّةِ هَكَذَا، وَأَشَارَ بِالسَّبَّابَةِ وَالْوُسْطَى.

“Ben ve yetimi himâye eden kimse cennette şöylece beraber bulunacağız” buyurdu ve işaret parmağıyla orta parmağını, aralarını biraz aralayarak, gösterdi.⁴²⁸

“Ahiret gününde Hz. Peygamber (s.a.v.) ile yanyana bulunmak” ifadesi bir mü'min için müjde ve medih lafzıdır. Bu hadis ile Hz. Peygamber (s.a.v.) “Şayet herkesin kendi derdine düştüğü kıyamet gününde Benim yanımda emniyetli bir halde olmak istersen yetim ve kimsesizlere kol kanat ger.” mesajını vermektedir.

السَّاعِي عَلَى الْأَرْمَلَةِ وَالْمُسْكِينِ، كَالْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ - وَأَخْبِيَهُ قَالَ - وَكَالْقَائِمِ لَا يَفْتُرُ، وَكَالصَّائِمِ لَا يَفْطُرُ

“Kocasız kadınlarla, yoksulların işlerine yardım eden kimse, Allah yolunda cihâd etmiş gibi sevap kazanır.”

Râvi diyor ki, hatta Hz. Peygamber’in:

“O kimse tıpkı geceleri durmadan namaz kılan, gündüzleri hiç ara vermeden oruç tutan kimse gibidir” buyurduğunu da sanıyorum.⁴²⁹

Hız. Peygamber (s.a.v.), kimsesiz kadınları, yoksulları gözetip onların ihtiyaçlarını gideren kişiyi, Allah yolunda cihad eden mücahidle, geceyi ibadetle, gündüzü oruçla geçiren abidle denk tutmaktadır. Bu şekilde onları övmektedir. Bu övgü ile “ Şayet Allah yolunda cihad eden mücahide ve gece gündüz ibadetle uğraşan abide denk olmak istiyorsanız, kimsesizleri ve yoksulları gözetin, onların ihtiyaçlarını giderin.” mesajı vermektedir.

⁴²⁷ Kur'an Yolu, C.V, s. 639-640.

⁴²⁸ Buhârî, Talâk, 25, Edeb, 24.

⁴²⁹ Buhârî, Nafakât,1, Edeb 25, 26; Müslim, Zühd, 41.

3.2.15. Öfkeyi Yutup Affetmek

خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ

“Sen af yolunu tut, iyilik ve güzel davranışlarla emret, cahillerden yüz çevir.”⁴³⁰

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَإِنَّ السَّاعَةَ لَآتِيَةٌ فَاصْصَبْ الصَّعْحَ الْجَمِيلَ

“...Güzellikle suç bağışla ve hoşça vazgeç onlardan.”⁴³¹

وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ وَاللَّهُ عَفُورٌ رَحِيمٌ

“...Onlar affetsinler, vazgeçip iyi muamelede bulunsunlar. Allah’ın sizi bağışlamasını arzu etmez misiniz? Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”⁴³²

لَيْسَ الشَّدِيدُ بِالصُّرْعَةِ إِنَّمَا الشَّدِيدُ الَّذِي يَمْلِكُ نَفْسَهُ عِنْدَ الْغَضَبِ.

“Yiğit dediğin, güreşte rakibini yenen kimse değildir; asıl yiğit kızdığı zaman öfkesini yenen adamdır.”⁴³³

Hz. Peygamber (s.a.v.), şeytanın süslü gösterdiği arzu ve isteklerine kapılmayıp öfkesini yenen kişiyi en kuvvetli en yiğit kişi olarak tarif etmektedir. Bu hadis nefisle mücadelenin düşmanla mücadeleden daha zor olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Efendimiz (s.a.v.) en yiğit kişiyi insanları yenen kişi değil öfkelenildiğinde nefesine galip gelip öfkesini yutan ve affedebilen kişi olarak bildirmiştir. Hasan-ı Basrîye “hangi cihad daha faziletlidir?” diye sorulduğunda “nefsin ve arzularıyla yaptığın cihad” cevabını vermiştir.⁴³⁴

Öfkesini kontrol edebilen kişiyi “yiğit” olarak medheden Efendimiz (s.a.v.) “öfkeni tut ve affet. Böylece gerçek yiğit ol” mesajı vermektedir.

Öfkesine galip gelebilen kişilerin övüldüğü diğer bir hadis şöyledir:

مَنْ كَظَمَ غَيْظًا وَهُوَ يَسْتَطِيعُ أَنْ يُنْفِذَهُ دَعَاؤُ اللَّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى رُءُوسِ الْخَلَائِقِ حَتَّى يُخَيَّرَهُ فِي أَيِّ الْحُورِ شَاءَ

⁴³⁰ Araf, 7/199.

⁴³¹ Hicr, 15/85.

⁴³² Nur, 24/22.

⁴³³ Müslim, Birr, 30.

⁴³⁴ İbn Battâl, a.g.e., C. IX, s.216.

“Öfkesinin gereğini yerine getirebilecek güçte olduğu halde öfkesini tutan kimseyi, Allah Teâla Hazretleri, Kıyamet günü, mahlûkatın başları üstüne davet eder; tâ ki, (onlardan önce) dilediği huriyi kendine seçsin.”⁴³⁵

Kişinin kıyamet gününde mahlûkatın başları üstüne çıkartılması, bir insan için en büyük lütuflardan biridir. Bu şerefe nail olan kişi, bu hadis-i şerifte övülmüştür. Bu övgü ile Hz. Peygamber (s.a.v.), “Siz de kıyamet gününde bu şerefe nail olmak istiyorsanız öfkenizi tutun.” tavsiyesinde bulunmaktadır.

3.2.16. Borçluya Mühlet Vermek

وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ وَأَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

“Eğer (borçlu) darlık içinde bulunuyorsa ona geniş bir zamana kadar mühlet (verin). Sadaka olarak bağışlamanız ise sizin için daha hayırlıdır eğer bilerseniz”⁴³⁶

Şayet borçlu maddî bakımdan zor durumda ise bu durumdan kurtulup borcunu ödemeye imkan buluncaya kadar beklemek gerekmektedir. Bu gibi borçlulara alacağı tasadduk etmek, mühlet vermekten daha hayırlıdır. Bu ayetin hükmü bütün borçlara şamildir.⁴³⁷

Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’in bu konu ile anlattığı bir mesel şöyledir:

كَانَ تَاجِرٌ يُدَايِنُ النَّاسَ، فَإِذَا رَأَىٰ مُعْسِرًا، قَالَ، لِفَتْيَانِي: بَحَاوُزُوا عَنْهُ لَعَلَّ اللَّهَ أَنْ يَتَحَاوَرَ عَنَّا، فَتَحَاوَرَ اللَّهُ عَنْهُ.

“Bir tacir vardı. İnsanlara borç verir dururdu. Borçluyu fakir gördüğü zaman hizmetçilerine hitaben: Buna müsamaha gösteriniz; Allah’ın da bizlere müsamaha etmesi ümid edilir, derdi. İşte bu huyundan dolayı Allah o taciri müsamaha ve afveylemiştir.”⁴³⁸

Hadisten anlaşılan o ki şayet kul sadece Allah’ın rızasını talep ederse, yapılan iyilik az bir iyilik bile olsa Allah’ın kulunu affetmesine vesile olur. Çünkü o cömertlerin en cömerdidir. Ebû İsa et-Tirmîzî bu hadisi rivayet etmiş ve şöyle bir ziyade yapmıştır:

⁴³⁵ Tirmizi, Birr 74; Ebu Davud, Edeb, 3.

⁴³⁶ Bakara, 2/280.

⁴³⁷ M. Hamdi Yazır, a.g.e., C. II, s. 974-975.

⁴³⁸ Buhari, Bey’, 18.

“Kul sağına soluna bakar ve hasene namına bir şey bulamaz ve der ki: Ben borç verdiğimde kolaylık sağlayıp borcu affetmemden başka bir iyiliğimi bilmiyorum. Bunun üzerine Allah Teâlâ: Sen kolaylaştırıcı mısın? Biz bu sığata senden daha layıkız.”⁴³⁹

Güzel örneklerle verilen misaller de medih ve övgü türündendir. Bu övgü ile Hz. Peygamber (s.a.v.) mü'minlere rol model bir şahsiyeti göstermektedir. Bu şekilde muhataplarına “Siz de bu şekilde borçlar konusunda müsamahalı davranın ki Allah da size müsamahalı davransın” mesajını vermektedir.

3.2.17. Ana Babaya İyi Davranmak

وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا وَإِنْ جَاهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

“Biz insana yapacağı hayırlı işlerden biri olarak anne ve babasına iyi davranmasını emrettik...”⁴⁴⁰

وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا

“Çünkü Rabbin kendisinden başkasına kulluk etmemenizi ve anaya babaya iyilik etmenizi buyurmuştur. Eğer onlardan biri yahut her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına erişecek olurlarsa onlara öf bile deme, azarlama onları ve onlara güzel ve iyi söz söyle ikisine karşı da merhamet kanatlarını indir. Mütevazi ol veya Rabbi de: “Onlar çocukluğumda beni nasıl büyütip yetiştirdilerse sen de onlara öylece merhamet et.”⁴⁴¹

Allah Teâlâ, anne babanın evladı üzerindeki hakkının büyüklüğünü vurgulamak sadedinde, onlara iyilik etmeyi kendisine ibadetle beraber anmaktadır. Çünkü anne baba, çocuğun hayat sebebidir. Ebeveynin evlatlarına olan iyiliği son derece fazla olduğu için, evladın da buna mukabil onlara iyilik yapması gerekmektedir. Anne babanın iyilik ve merhamete muhtaç olduğu yaşlılık dönemi özellikle vurgulanmıştır. Zira anne babalar, çocuklarının merhamete en muhtaç olduğu bebeklik çağlarında onlara kol kanat gererler. Buna karşılık olarak da çocuklar, anne babalarının bu düşkünlük hallerinde onların ellerinden tutmalıdır.

⁴³⁹ İbn Battâl, a.g.e., C.VI, s.211.

⁴⁴⁰ Ankebut, 29/8.

⁴⁴¹ İsra, 17/23-24.

“Öf” kelimesi gibi, darlık bildiren en ufak söz söylememeli, kaba davranarak onları azarlamamalıdır. Onlara edep, vakar ve saygı ile muamele etmelidir.⁴⁴²

H.z. Peygamber (s.a.v.) de evlatların, anne babalarına karşı iyilik yapmalarını tavsiye buyurmuştur. Bu hadislerden birisi şöyledir:

سَأَلْتُ النَّبِيَّ (صلى الله عليه وسلم) أَيُّ الْأَعْمَالِ أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ؟ قَالَ: الصَّلَاةُ عَلَى وَفَّيْهَا، قَالَ: ثُمَّ أَيُّ؟ قَالَ: ثُمَّ بِرُّ الْوَالِدَيْنِ، قَالَ: ثُمَّ أَيُّ؟ ، قَالَ: الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ.

Ebû Abdurrahman Abdullah İbni Mes’ûd (r.a.) şöyle dedi:

H.z. Peygamber (s.a.v.)’a:

“– Allah’ın en çok beğendiği amel hangisidir?” diye sordum.

“– *Vaktinde kılınan namazdır*” diye cevap verdi.

“– Sonra hangi ibadet gelir?” dedim.

“– *Ana ve babaya iyilik ve itaat etmek*” buyurdu.

“– Daha sonra hangisi gelir?” diye sordum.

“– *Allah yolunda cihâd etmek*” buyurdu.⁴⁴³

Allah’a en sevimli olan amellerin başında vaktinde kılınan namaz ardından da ana babaya iyiliğin zikredilmesi İsrâ suresinde zikredilen ayete de uygun düşmektedir. Zira namazı vaktinde eda etmek Allah’a şükürün, ana babaya iyilikte bulunmak onlara teşekkürün bir göstergesi gibi durmaktadır. “Allah’a en sevimli gelen amel” lafzı o davranışı medhetme anlamı içermektedir. Dolayısı ile anne babaya iyilik yapan kişi Allah’ın en sevdiği amellerden birini işlemiş ve O’nun tarafından sevmeye layık hale gelmiştir. Efendimiz (s.a.v.) bu hadislerinde “Şayet Allah tarafından sevilen bir kul olmak istiyorsan anne babana iyi davran” tavsiyesinde bulunmaktadır.

Konu ile ilgili bir diğer hadis şöyledir:

⁴⁴² Muhammed Ali es- Sâbûnî, *Safvetü’t-tefâsir*, (Terc. Sadreddin Gümüş, Nedim Yılmaz), Ensar Neşriyat, İstanbul 1993, C. III, s. 376.

⁴⁴³ Buhârî, Mevâkîf 5, Cihâd 1, Edeb 1, Tevhîd 48; Müslim, İmân 137–139.

أَنَّ جَاهِمَةَ جَاءَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَرَدْتُ أَنْ أَغْزُو وَقَدْ جِئْتُ أَسْتَشِيرُكَ فَقَالَ هَلْ لَكَ مِنْ أُمٍّ
قَالَ نَعَمْ قَالَ فَالْزِمِهَا فَإِنَّ الْجَنَّةَ تَحْتَ رِجْلِهَا

Câhime (r.a.), Nebî (s.a.v.)'e gelerek:

“Yâ Rasûlallah, cihada gitmek istedim ve bu konuda istişare etmek için size geldim” dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.):

“- *Annen var mı?*” diye sordu. Câhime (r.a.):

“- Evet” diye cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.):

“-*Git, onun işleri ile ilgilen. Cennet onun ayakları altındadır.*” buyurdu.⁴⁴⁴

Efendimiz (s.a.v.), bu hadisinde, hizmete muhtaç anne baba ile ilgilenmeyi cihad ibadetine eş tutmaktadır. Ayrıca cennetin, annelerin ayakları altında olduğunu bildirmesi bu konudaki diğer bir teşviktir. Bu şekilde Hz. Peygamber (s.a.v.), anne babaya hizmet etmeyi övmektedir. Bu övgü ile dolaylı olarak “Cihad sevabına ulaşmak isterseniz, cennet ayaklarının altında olan annelerinize hizmet edin” mesajı vermektedir.

3.2.18. Komşu ve Arkadaşlara İyi Davranmak

وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ
بِالْجَنْبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا

“Yalnızca Allah’a kulluk edin ve O’ndan başka hiçbir şeye ilahlık yakıştırmayın. Ana babaya yakın akrabaya, yetimlere, muhtaçlara kendi çevrenizde olan yakın komşulara ve uzak komşulara, yanınızdaki arkadaş, yolda kalmışa ve elinizin altındaki hizmetçi ve işçilere iyilik yapın iyi davranın.”⁴⁴⁵

Ayette geçen “es-sahib-i bi’l-cenb” kelimesi, yakın bir arkadaş veya bir kimsenin herhangi bir zamanda beraber olduğu kişi anlamındadır. Caddede, otobüste, trende vs. karşılaşıp sohbet edilen kişiler bile bu sınıfın içine girebilir. İyi bir insan,

⁴⁴⁴ Nesâî, Ebû Abdurrahman Şuayb b. Ali el-Horsânî, *Sünen*, (Thk: Abdü’l-Fettah Ebû Gudde), Mektebetü’l-Metbûâtî’l-İslâmiyye, Halep, 1406, Cihad, 6.

⁴⁴⁵ Nisa, 4/36.

bu kadarlık süre içerisinde karşılaştığı kişilere bile nazik ve kibar davranmalı, onlara zarar vermekten kaçınmalıdır.⁴⁴⁶

Hız. Peygamber (s.a.v.) de arkadaş ve komşuya iyilik etmek konusunda şöyle buyurur:

خَيْرُ الْأَصْحَابِ عِنْدَ اللَّهِ خَيْرُهُمْ لِصَاحِبِهِ، وَخَيْرُ الْجِيرَانِ عِنْدَ اللَّهِ خَيْرُهُمْ لِجَارِهِ.

*“Allah Teâlâ’ya göre arkadaşların hayırlısı, arkadaşına faydalı olandır. Yine Allah Teâlâ’ya göre komşuların hayırlısı, komşusuna faydalı olandır.”*⁴⁴⁷

Hadiste خَيْرُ الْأَصْحَابِ “arkadaşların hayırlısı” ve وَخَيْرُ الْجِيرَانِ “komşuların hayırlısı” lafızları ism-i tafdil kalıplarıdır. Bir şeyin diğerinden üstün olduğunu bildirir ve bu kalıp bu sebeple duruma göre övgü veya yergi anlamı da içerir.⁴⁴⁸ Peygamber Efendimiz (s.a.v.) arkadaş ve komşusuna iyilik edenleri hem ism-i tafdil kalıbı ile medhetmiş hem de Allah katında hayırlı olduklarını bildirerek bu övgüyü pekiştirmiştir. Bu övgü ile ümmetine “Allah katında hayırlı olmak istiyorsanız komşunuza ve arkadaşlarınıza iyilikte bulunun” tavsiyesinde bulunmuştur.

3.2.19. Borcu Ödemek

فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُم بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي أُؤْتِمِنَ أَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ

*“...Eğer birbirinize güvenirsiniz kendisine güvenilen kimse emanetini (borcunu) ödesin ve Rabbi Allah’tan sakınsın...”*⁴⁴⁹

Toplum hayatı mal ve para borçlanması olmadan yürümez. Borçlanma gayet tabii bir ihtiyaçtır. Kötü niyetli bazı insanlar bu ihtiyacı istismar ederek faizciliğe yönelmiştir. Verilen borcun fazlası ile ödenmesi demek olan faiz, toplum hayatında birçok olumsuz sonuç doğurmuştur. Bu yüzden faizi haram kılan İslâm, karşılıklı haklara riayet edilerek gerçekleşen borçlanmayı helâl kılmıştır. Fakat borç

⁴⁴⁶ Mevdûdî, *Tefhîmü 'l-Kur'an*, C. I, s. 360.

⁴⁴⁷ Tirmizî, *Birr*, 28.

⁴⁴⁸ Meral Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Sarf*, İFAV Yayınları, İstanbul, 1995, s. 465-466.

⁴⁴⁹ Bakara, 2/283.

ilişkisinde, borcun zamanında ve eksiksiz olarak ödenmesine itina gösterilmesini emretmiştir.⁴⁵⁰

Borcunu ödeme konusunda oldukça titiz olan Efendimiz (s.a.v.), ümmetine de şu hadisi ile örneklik teşkil etmektedir:

اسْتَسْلَفَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ رَجُلٍ بَكْرًا، فَحَاءَتْهُ إِبِلٌ مِنَ الصَّدَقَةِ، قَالَ أَبُو رَافِعٍ: فَأَمَرَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ أَقْضِيَ الرَّجُلَ بَكْرُهُ، فَقُلْتُ: لَا أَجِدُ فِي الْإِبِلِ إِلَّا جَمَلًا خِيَارًا رُبَاعِيًّا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَعْطِهِ إِيَّاهُ، فَإِنَّ خِيَارَ النَّاسِ أَحْسَنُهُمْ قَضَاءً».

Ebû Râfi'in şöyle dediği rivayet edilmiştir:

“Rasûlullah (s.a.v.) genç bir deve borç almıştı. Kendisine, sadaka develeri geldi. Bana, (alacaklı) adama genç devesini ödememi emretti. Ben Efendimize:

‘– Develer arasında altı yaşını doldurmuş güzel bir deveden başkasını bulamadım’ dedim. Bunun üzerine Peygameber Efendimiz (s.a.v.):

‘– *Adama onu ver, şüphesiz insanların en hayırlısı borcunu en iyi şekilde ödeyendir*’ buyurdu.”⁴⁵¹

Hadiste geçen خِيَارَ النَّاسِ “insanların en hayırlısı” lafzı ism-i tafdîl kalıbıdır ve övgü içermektedir. Bu övgü ile Efendimiz (s.a.v.) ümmetine “insanların en hayırlıları arasında olmak istiyorsanız borcunuzu vaktinde ve en güzel şekilde ödeyin” mesajı vermektedir.

Hiz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır:

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ سَمْعَ الْبَيْعِ سَمْعَ الشِّرَاءِ سَمْعَ الْقَضَاءِ

“Allah, satıştaki müsâmahayı, satın alıştaki müsâmahayı, ödemedeki müsâmahayı sever.”⁴⁵²

Bir kişinin Allah Teâlâ tarafından sevildiğinin bildirilmesi, o kişi için en büyük övgüdür. Hiz. Peygamber (s.a.v.) de bu hadislerinde alışverişlerinde müsâmahalı davranan kişileri bu ifade ile övmektedir. Bu övgü ile “Allah’ın sevdiği

⁴⁵⁰ Kur’an Yolu, C. I, s. 446.

⁴⁵¹ Tirmizî, Büyû, 75.

⁴⁵² Tirmizî, Büyû, 75.

kullar arasına girmek istiyorsanız alışverişlerinizde müsamahalı olun.” mesajı vermektedir.

Bu konu ile ilgili övgü içeren bir diğer hadis şöyledir:

إِنَّ رَجُلًا كَانَ قَبْلَكُمْ أَتَاهُ الْمَلَكُ لِيَقْبِضَ رُوحَهُ فَقَالَ هَلْ عَمِلْتَ مِنْ خَيْرٍ؟ قَالَ مَا أَعْلَمُ. قِيلَ لَهُ انْظُرْ. قَالَ مَا أَعْلَمُ شَيْئًا غَيْرَ
أَنِّي كُنْتُ أَبَايَعُ النَّاسَ فِي الدُّنْيَا فَأَنْظُرُ الْمَوْسِرَ وَأَتَجَاوَزُ عَنِ الْمَعْسِرِ فَأَدْخِلَهُ اللَّهُ الْجَنَّةَ

“Sizden önce yaşamış olan birisine, ruhunu kabzetmek üzere melek gelmiş idi, sordu:

‘ - Bir hayır işledin mi?’ Adam:

‘ - Bilmiyorum’ diye cevapladı. Kendisine tekrar:

‘ - Hele bir düşün (belki hatırlarsın)’ dendi. Adam:

‘ - Bir şey hatırlamıyorum, ancak dünyada iken, insanlarla alışveriş yapardım. Bu muâmelelerimde zengine ödeme müddetini uzatır, fakire de (ödeme işlerinde müsâmaha ve bazı eksikliklerini bağışlamak sûretiyle) kolaylık gösterirdim’ dedi.

Allah onu (bu kadarcık iyiliği sebebiyle affedip) cennetine koydu.”⁴⁵³

Hiz. Peygamber (s.a.v.), bu kıssada, borcunu ödemede güçlük çeken müşterilere müsamahakar davranan ve bu sebeple Allah’ın affına nail olan bir kişiden bahsetmektedir. Bu kıssa ile bu davranışı ve böyle davranan kişileri övmektedir. Bu övgü ile dolaylı olarak “ Allah’ın affına nail olmak istiyorsanız siz de borcunu ödeyemeyen kişilere müsamaha gösterin.” tavsiyesinde bulunmaktadır.

3.2.20. Hamd ve Şükretmek

فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ

“Öyleyse siz, bütün zamanlarınızda beni anın, gündeminizden çıkarmayın, ben de sizi her an bağışlamak ve sevap vermekle anayım. Verdiğim nimetlere karşı bana şükredin, nankörlük etmeyin.”⁴⁵⁴

⁴⁵³ Buhârî, Büyû, 17-18, Enbiyâ, 50.

⁴⁵⁴ Bakara, 2/152.

“Müslümanın, verdiği her türlü nimetlerden ve imkânlardan dolayı Allah’a minnettarlık duyması, bunu sözleri ve amelleriyle göstermesi” anlamına gelen şükür genel olarak, kulun Allah’a karşı edep ve saygısını dile getiren önemli kavramlardandır. Zikir gibi şükür görevi de hem dille hem de eylemlerle yerine getirilir. Yaygın tanıma göre her nimetin şükürü, o nimetten insanlara ihsan ve ikramda bulunmak, daha genel olarak o nimeti Allah’ın uygun bulup hoşnut olduğu şekilde kazanıp harcamak ve kullanmakla eda edilmiş olur. Bunca nimetleri veren Allah olduğuna göre, insanın görevi de daima diliyle, gönül ve eylemleriyle O’nu anıp nimetlerine şükretmek, nankörlükten sakınmaktır.⁴⁵⁵

İnsanlığın dünya ve ahiret saadetini sağlamak amacı ile gönderilen Peygamber Efendimiz (s.a.v.) bu konuda şöyle buyurur:

إِنَّ اللَّهَ لَيَرْضَى عَنِ الْعَبْدِ أَنْ يَأْكُلَ الْأَكْلَةَ فَيَحْمَدُهُ عَلَيْهَا أَوْ يَشْرِبَ الشَّرْبَةَ فَيَحْمَدُهُ عَلَيْهَا.

“Allah Teâlâ, kulunun bir şey yedikten sonra hamdetmesinden, bir şey içtikten sonra hamdetmesinden hoşnut olur.”⁴⁵⁶

Hadiste *إِنَّ اللَّهَ لَيَرْضَى عَنِ الْعَبْدِ* “Allah kulundan razı olur” lafzı geçmektedir. Allah’ın bir kuldan razı olması o kul için en güzel övgüdür. Bu sebeple Peygamber Efendimiz (s.a.v.) hamd ve şükreden kişileri övmüş ve “Hamd ve şükrederek Allah’ın razı olduğu kullar arasına girin” tavsiyesinde bulunmuştur.

3.2.21. Selamlaşmak

وَإِذَا حَبِطْتُمْ بِنَجِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا

“Bir selam ile selamlandığınız zaman siz de ondan daha güzeli ile selamlayın; yahut aynı ile karşılık verin. Şüphesiz Allah, her şeyin hesabını arayandır.”⁴⁵⁷

Ayette geçen “tahıyye” lafzı “milk” ve “bekâ” manasına gelir. Bir kimseye “hayyakellah” şeklinde dua etmeye de tahıyye denilir. Bu da “Allah sana ömürler versin” yahut “Allah seni mülk sahibi kılsın” veya “mülkünde baki kılsın” anlamlarına gelir. Görünüşte bu dualar, insanın hoşuna gidecek ve hayrına olan bir

⁴⁵⁵ Kur’an Yolu, C. I, s. 237-238.

⁴⁵⁶ Müslim, Zikir, 89.

⁴⁵⁷ Nisa, 4/ 86.

dua gibi gözükse de insanın şerrine olma ihtimali de vardır. Bu sebeple İslam Dini, bu nakıs tahıyyeleri selama tebdil etmiş ve “hayyakellah” duası yerine, dünya ve ahiret selametine şamil olan “e’s-selamü aleyküm” dua ve iltifatını ikame etmiştir. Selamlaşma insanlar arasında bir ülfet, kaynaşma, sevgi aracıdır, barış içinde olma işaretidir. Bu sebeple kim tarafından olursa olsun verilen selama, en azından misli ile mukabele edilmeli, selam verene zarar verilmemelidir. Esenlik dileğine bu dilekle, ikrama ikram ile mukabele edilmelidir.⁴⁵⁸

Selamlaşmayı mü’minler arasındaki muhabbete vesile olacağını bildiren⁴⁵⁹ Efendimiz (s.a.v.)’in, selamlaşmanın önem ve faziletine işaret ettiği bazı hadisleri şöyledir:

أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَيُّ الْإِسْلَامِ خَيْرٌ؟ قَالَ: تُطْعِمُ الطَّعَامَ، وَتَقْرَأُ السَّلَامَ عَلَى مَنْ عَرَفْتَ، وَمَنْ لَمْ تَعْرِفْ.

Bir adam, Resûlullah (s.a.v.)’e:

“– İslâm’ın hangi özelliği daha hayırlıdır, diye sordu? Resûl-i Ekrem:

“Yemek yedirmen, tanıdığın ve tanımadığın herkese selâm vermendir” buyurdu.⁴⁶⁰

إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِاللَّهِ مَنْ بَدَأَهُمْ بِالسَّلَامِ.

*“İnsanların Allah katında en makbulü ve O’na en yakın olanı, önce selâm verendir.”*⁴⁶¹

Bu hadiste خَيْرٌ (en hayırlı) ve أَوْلَى (en makbul) anlamlarına gelen ism-i tafdîl lafızları kullanılmış ve övgü yapılmıştır. Bu övgü ile Efendimiz (s.a.v.) “Allah katında makbul olmak ve islamda en hayırlı amellerden birini yapmak istiyorsanız selamlaşın” mesajı vermektedir.

⁴⁵⁸ M. Hamdi Yazır, a.g.e., C. II, s. 1408-1409.

⁴⁵⁹ Müslim, İman, 22.

⁴⁶⁰ Buhârî, İman, 5; Müslim, İman, 14.

⁴⁶¹ Ebû Davud, Edeb, 145.

3.2.22. İnsanlar Arasında Barışı Sağlamak

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلَحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

“Bütün mü’minler kardeşler. O halde her ne zaman araları açılırsa kardeşlerinizin arasını düzeltin...” ⁴⁶²

Müminler hem bütün insanlıktan hem de iman kardeşlerinden sorumludurlar. Dünyada haksızlığın engellenmesine⁴⁶³ din ve vicdan özgürlüğü başta olmak üzere temel hak ve hürriyetlerin uygulanmasına katkıda bulunmak⁴⁶⁴ mü’minlerin vazifeleri arasındadır. Ülkede ise bunlara ek olarak mümin kardeşler arasındaki anlaşmazlıkları adaletle çözüme kavuşturmak, haksızlıkta ısrar edenlere karşı haklının yanında yer almak mü’minlerin yükümlülüklerindendir. Bu âyet ikinci yükümlülüğe -bunun dayanağı olan kardeşliğin altını çizerek- dikkat çekmektedir.⁴⁶⁵

Efendimiz (s.a.v.) iki kişinin arasını bulma konusunda şöyle buyurmuştur:

كُلُّ سَلَامِي مِنَ النَّاسِ عَلَيْهِ صَدَقَةٌ، كُلُّ يَوْمٍ تَطْلُعُ فِيهِ الشَّمْسُ قَالَ: تَعْدِلُ بَيْنَ الْإِثْنَيْنِ صَدَقَةٌ.

“İnsanın her bir eklemi için her Allah’ın günü bir sadaka vermek gerekir:

İki kişinin arasını bulman, bir sadakadır.” ⁴⁶⁶

Efendimiz (s.a.v.) bu hadiste iki kişinin arasını düzeltmeyi “sadaka” gibi bir ibadete benzetmiş ve bu davranışı övmüştür. Bu övgü ile mü’minlere “İnsanların arasını düzeltin. Zira bu davranış sadaka vermek gibi zorunlu bir ibadete eş değerdedir” mesajı vermektedir.

3.2.23. Erkeklerin Hanımlarına İyi Davranması

وَعَايِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ

“... ve hanımlarınızla güzel bir şekilde geçinin...” ⁴⁶⁷

“Onlarla iyi geçinin” şeklinde tercüme edilen kısım lafza daha bağlı kalınarak “Onlara karşı mâruf çerçevesinde davranın” diye de çevrilebilir. Ma’rûf, toplum

⁴⁶² Hucurat, 49/10.

⁴⁶³ Âl-i İmrân, 3/108.

⁴⁶⁴ Nisa, 4/75; Hac, 22/40.

⁴⁶⁵ Kur’an Yolu, C. V, s. 93.

⁴⁶⁶ Buhârî, Sulh, 11.

⁴⁶⁷ Nisa, 4/19.

tarafından bilinen, kabul edilen, hoş karşılanan, dine göre de meşru ve makbul olan davranışlardır. Evlilikte erkek ve kadınların karşılıklı haklarının bir kısmı Kur'an ve sahih sünnet ile belirlenirken bir kısmı toplumun örf ve âdetleri ile belirlenmektedir. Cahiliye döneminin kadınlara karşı haksızlıklar ihtiva eden anlayış ve uygulamaları naslarla kaldırılmıştır. Bunların yerine, kadını ve erkeğiyle insan haysiyet ve şerefine uygun olan hükümler getirilmiştir. Erkeklerin kadınlara karşı kötü davranışları (mâruf çerçevesini aşan muameleleri) her zaman kadınların kusurundan kaynaklanmaz. Erkeklerin kusurları da evlilik hayatının sona ermesine sebep olabilir. Bu durumda Kur'an-ı Kerim'in tavsiyesi erkeklerin acele etmemeleri, duygularını kontrol etmeleridir. Duyguya dayalı isteklerin her zaman insanlar için hayırlı sonuçlar doğurmadığını, istenmediği halde yapılan veya katlanılan şeylerin de bazan insan hakkında hayırlı olduğunu düşünmeleri, bu kabilden tecrübeleri hatırlamaları, evlilik hayatını ve bu hayat içinde iyilik ve adaletten ayrılmama çizgisini ellerinden geldiğince korumaya çalışmalarıdır.⁴⁶⁸

Aile müessesesinin korunması hususunda çok titiz davranan Efendimiz (s.a.v.) mü'minlere şu şekilde seslenmektedir:

أَكْمَلُ الْمُؤْمِنِينَ إِيمَانًا أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا، وَخَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لِنِسَائِهِمْ.

*“Mü'minlerin imân bakımından en mükemmeli, huyu en iyi olanıdır. Hayırlınız, kadınlarına karşı hayırlı olanlardır.”*⁴⁶⁹

Hadiste خَيْرُكُمْ (en hayırlınız) ismi tafdîl lafzı ile övgüde bulunmuştur. Bu övgü ile “İman bakımından kâmil, mü'minler arasında hayırlı olmak istiyorsanız hanımlarınıza iyi davranın” tavsiyesinde bulunmuştur.

3.2.24. Ahiret Hazırlığı Yapmak

وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِإِعَادٍ وَأَتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ

*“Herkes, yarına ne hazırladığına baksın. Allah'tan korkun, çünkü Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.”*⁴⁷⁰

⁴⁶⁸ Kur'an Yolu, C. II, s. 37-38.

⁴⁶⁹ Tirmizî, Radâ, 11.

⁴⁷⁰ Haşr, 59/18.

Olgun bir mü'min dünyanın ahiretin tarlası olduğu bilinci ile hareket etmelidir. Dünyanın geçiciliğinin farkına varıp ebedi olan ahiret hayatı için kalıcı yatırımlar yapmalıdır. Bu şekilde hareket eden mü'minleri öven Hz. Peygamber (s.a.v.), ebedi hayatını imar etmek için çalışan kişileri “akıllı” olarak nitelemektedir. Hadis şöyledir:

الْكَيِّسُ مَنْ دَانَ نَفْسَهُ وَعَمِلَ لِمَا بَعْدَ الْمَوْتِ، وَالْعَاجِزُ مَنْ أَتْبَعَ نَفْسَهُ هَوَاهَا وَتَمَكَّى عَلَى اللَّهِ

*“Akıllı kişi, nefesine hâkim olan ve ölüm sonrası için çalışandır. Aciz kişi de, nefisini hevâsına tabi kılan ve Allah'tan dilek(ler)de bulunup duran (bunu yeterli gören) kişidir.”*⁴⁷¹

Bir kişinin akıllı olduğuna vurgu yapmak o kişiyi övmek anlamına gelmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.), ahiret hazırlığı içerisinde olan mü'minleri “akıllı” kişi olarak vasıflandırarak övmektedir. Bu övgü dolaylı olarak “Siz de akıllı davranın ve ebedi hayat için hazırlık yapın” mesajı taşımaktadır.

3.3. KIYASÎ YERĞİ (ZEM) ÜSLÛBUNUN KULLANILIŞINA ÖRNEKLER

Kıyasî yergi, zemm fiilleri olan لَا حَبْدًا، سَاءَ، بِئْسَ (bi'se, sê'e ve lâ habbezâ) ile yapılır. Hadis taramalaramızda kütüb-i tis'a içerisinde لَا حَبْدًا lafzının kullanıldığı bir hadise rastlayamadık. Kütüb-i tis'a içerisinde zem fiilleri ile yapılan, emir ve yasaklar konusunda olan hadis sayısının oldukça az olduğunu gördük.

Bu bölümde “Zandan kaçınmak, Hainlik etmemek, Kibirlenmemek, Ahiret hayatını unutmamak, Riyadan uzak durmak, Hevâ ve hevese uymamak” başlıkları altında altı konu ele alınacaktır.

3.3.1. Zandan Kaçınmak

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ

*“Ey iman edenler! Birbirinizin hakkında, yersiz zanda bulunmaktan kaçının, çünkü bazı zan ve şüphe vardır ki, günahtır.”*⁴⁷²

⁴⁷¹ Tirmizi, Sıfatü'l-kıyame, 25; İbn Mace, Zühd, 31.

⁴⁷² Hucurat, 49/12.

Gerçeklik ihtimali yüzde ellinin üzerinde bulunmakla beraber kesin olmayan bilgi ve hükme zan denir. Ayette geçen “⁴⁷³اِذَّكَ” (ism) lafzı, sonunda üzerine ceza terettüb eden günah anlamına gelmektedir. Çünkü zan, ihtimal üzere bir hüküm olduğundan bir kısmı hakka hiç isabet etmez. Bu durumda da kişiye haksızlık edilebilir, aleyhine hüküm verilebilir, bühân veya iftiraya maruz kalabilir. Bu da büyük bir vebale sebep olur. Şayet zan tamamen kişisel kuruntulara dayanırsa hata daha büyük olur. Böyle bir vebal ve zarara düşmemek için ihtiyatlı davranıp, zannın birçoğundan sakınmak gerekir. Bunun yanında kişiler hakkında hüsnü zanda bulunmak günah değildir. Zira Nur Suresinde “Bu iftirayı işittiğinizde erkek ve kadın müminlerin, kendi vicdanları ile hüsnüzanda bulunup da: “Bu, apaçık bir iftiradır” demeleri gerekmez miydi?”⁴⁷³ buyurulması buna işarettir. Şayet kişi fisku fücür ile tanınan bir adam ise o kişiye sûi zan haram değildir.⁴⁷⁴

Efendimiz (s.a.v.) kesin bilgiye dayanmayan “zannediyorum” gibi ifadelerle söylenen sözleri şu şekilde yermektedir:

يُنْسَ مَطِيئَةُ الرَّجُلِ: زَعَمُوا.

“ “Zeamû” (zannederim) lafzı kişinin ne kötü bineğidir.”

Zan ile hareket ederek insanların haysiyet ve şerefine leke süren kişiler bu hadiste يَنْسَ (ne kötü) zem fiili kullanılarak kötü bir bineğe benzetilmiştir. Hem zem fiili hem de teşbihle yergi yapılmıştır.

“Zeamû”, iddia ettiler, zannettiler, dediler, kabul ettiler gibi manalara gelmektedir. Bu sözün aslı, bir adam, bir yola çıkmak ve bir memlekete gitmek istediğinde bineğine biner ve maksadına ulaşınca kadar gider. İşte Peygamber Efendimiz (s.a.v.) de kişinin konuşmasının başına mukaddime yaptığı ve kendisi ile dileğine ulaşmak istediği “zeamû” (delilsiz ve mesnedsiz olarak, iddia ediyorlar, zannediyorlar, öyle söylüyorlar) lafzını, yukarıda sözü geçen adamın bineğine benzetmiştir. Bu hadiste gerçeğe uygun olmayan beyanlardan sakındırmak, sağlam kaynaklardan ve güvenilir kimselerden nakletmek için “ kim dedi?”, “kime dedi?”,

⁴⁷³ Nur, 24/12.

⁴⁷⁴ M. Hamdi Yazır, a.g.e., C. VI, s. 4471-4473.

“ne dedi?”, “neden dedi?” gibi sorularla söylenilenleri araştırmaya teşvik etmektedir.⁴⁷⁵

3.3.2. Hâinlik Etmemek

وَلَا تُكُنْ لِلْخَائِنِينَ خَصِيمًا

“Hainlerden taraf olma!”⁴⁷⁶

Hainlerden taraf olmayı, onları savunmayı yasaklayan bu ayetten sonra; “Kıyamet günü Allah’a karşı onları kim savunacak yahut onlara kim vekil olacak?”⁴⁷⁷ diye sorulmaktadır. Hâkimler ve avukatlar, bu ayetlerin direk muhatapları durumundadır. Zira bu makamda bulunanların asıl vazifeleri hakkın yerine gelmesi ve hak sahibine hakkının verilmesini sağlamaktır. Tarafların, yani davacı ve davalının maddî-manevî makamları ne olursa olsun, hâkim ve vekiller haksız olduğu halde onun tarafını tutmamalı, hükmün onun lehinde çıkması için özen göstermemelidir. Özellikle avukatlar bütün bilgi ve becerilerini, haksız da olsalar müvekkilleri lehine hüküm almak için değil, hakkın ortaya çıkması ve sahibini bulması için kullanmalıdır.⁴⁷⁸

Ayrıca Allah Teâlâ “Allah, hainleri sevmez”⁴⁷⁹ buyurarak kullarını bu hususta dikkate davet etmiştir.

Allah’ın sevgisinden uzaklaştıran bu kötü hasleti Efendimiz (s.a.v.) şu şekilde yermektedir:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْجَوْرِ، فَإِنَّهُ يُنْسِ الضَّجِيعَ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الْخِيَانَةِ، فَإِنَّهَا يُنْسِ الْبُطَانَةَ

“Allah’ım açlıktan sana sığınırım. Çünkü o ne kötü refiktir. Hıyanetten sana sığınırım, zira o ne kötü arkadaştır.”⁴⁸⁰

Hainlik vasfı, hadisi şerifte بِئْسَ (ne kötü) zem fiili ile yerilmekte ve “Müslümanlıkla bağdaştırılamayacak davranışlardan olan hainlikten uzak durun” tavsiyesinde bulunmaktadır.

⁴⁷⁵ Adem Dölek, *Hadislerde Teşbih ve Temsiller*, Akademi yayınları, İzmir, 2006, s. 276.

⁴⁷⁶ Nisâ, 4/105.

⁴⁷⁷ Nisâ, 4/109.

⁴⁷⁸ *Kur’an Yolu*, C. II, s. 138.

⁴⁷⁹ Enfâl, 8/58.

⁴⁸⁰ Ebu Davud, Salât, 377.

3.3.3. Kibirlenmek

وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَلَنْ تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولًا

“Yeryüzünde kibirlenerek yürüme; çünkü ne yeri yarabilirsin ve ne de boyca dağlara ulaşabilirsin.”⁴⁸¹

Hiz. Peygamber (s.a.v.), mahluk ve kusurlu olduğunu unutup da kibirlilik taslayanları şu hadisinde yermektedir:

يُنَسِّ الْعَبْدُ عَبْدًا تَحْتَلِّ وَاحْتَالَ وَنَسِيَ الْكَبِيرَ الْمُتَعَالِ يُنَسِّ الْعَبْدُ عَبْدًا تَجَبَّرَ وَاعْتَدَى وَنَسِيَ الْجَبَّارَ الْأَعْلَى.

“Kendisinin yüce olduğunu hayal ederek kibirlenen ve kebiru’l-müteâl olan Allah’ı unutan kul ne kötü kuldur. Cebbâr olan Allah’ı unutup insanlara zulmeden ve haddi aşan kul ne kötü kuldur.”⁴⁸²

Efendimiz (s.a.v.) bu hadisinde بِنَسِّ (ne kötü) zem filini kullanarak kibir hastalığına tutulmuş olanları yermiş ve “her noksanlıktan münezzeh olan Allah Teâlâyı unutup kibirlenmeye kalkmayın, zira sonunuz zillet olur” uyarısında bulunmaktadır.

3.3.4. Ahiret Hayatını Unutmamak

يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِّنَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْآخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ

“Onlar, dünya hayatının görünen yüzünü bilirler. Ahiretten ise, onlar tamamen gafilirdirler.”⁴⁸³

Bu âyet açıklanırken tefsirlerde daha çok, bu gibi kimselerin dünya hayatını zevku sefa içinde geçirebilmek için gereken şeyleri öğrenme konusunda daha çok gayretli olmaları, buna karşılık âhireti hiç akıllarına getirmedikleri belirtilir. Fakat burada dikkat edilmesi gereken önemli bir husus vardır. Bu ayetle dünya hayatına ve bu hayatın icaplarına dair bilgi sahibi olmak kınanmış değildir. Ayetteki bu ifadelerle asıl kınanan nokta, dikkatlerin âhiret hayatından tamamıyla uzaklaştırılmasıdır.⁴⁸⁴

⁴⁸¹ İsrâ, 17/37.

⁴⁸² Tirmîzî, Sıfatü’l-kıyame, 17.

⁴⁸³ Rûm, 30/7.

⁴⁸⁴ Kur’an Yolu, C. IV, s. 293-294.

Bir diğerk ayette ise Allah Teâlâ her an O'nun gözetimi altında olduğumuzu unutmamamızı isterken “Gafillerden olma”⁴⁸⁵ emri ile bizleri uyarmaktadır.

Hiz. Peygamber (s.a.v.), dünya hayatının geçici süsüne aldanıp ebedi hayatı unutanları şu şekilde kınamaktadır:

يُنْسِ الْعَبْدُ عَبْدًا سَهَا وَلَهَا وَنَسِيَ الْمَقَابِرَ وَالْبَلَى، يُنْسِ الْعَبْدُ عَبْدًا عَنَّا وَطَغَى وَنَسِيَ الْمِتَدَا وَالْمِتَتَهَى.

“Kabirleri unutup gaflete ve eğlenceye dalan kul ne kötü kuldur. Başlangıcını ve sonunu unutup da haddi aşan, azgınlık eden kul ne kötü kuldur.”⁴⁸⁶

يُنْسِ (bi'se) zem fiili ile yapılan bu yergi cümlesinde Efendimiz (s.a.v.) “dünya hayatının geçici zevklerine dalarak ebedi ahiret hayatını unutmayın” tavsiyesinde bulunmaktadır.

3.3.5. Riyadan Uzak Durmak

فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ

“Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki... Onlar gösteriş yapanlardır.”⁴⁸⁷

Müfesssiler genellikle birinci ayetle ikinciye birleştirerek “namazı gösteriş için kılarlar” anlamı verir. İbn-i Abbas (r.a.) da bu ayetlerden, gösteriş için namaz kılan münafığın kastedildiğini söyler. Çünkü o tip insanlar, başka kimse varsa namaz kılarlar, kimse yoksa namaz kılmazlar.⁴⁸⁸ Diğer bir ayette, münafıkların bu tutumu şu şekilde açıklanmıştır:

“Onlar namaza kalktıkları zaman üşenerek kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar, Allah'ı da pek az hatıra getirirler.”⁴⁸⁹

Ayetler bu huydaki insanları bu şekilde eleştirirken Peygamber Efendimiz (s.a.v.) de şu şekilde yermektedir:

يُنْسِ الْعَبْدُ عَبْدًا يَخْتَلُ الدُّنْيَا بِالْدِّينِ، يُنْسِ الْعَبْدُ عَبْدًا يَخْتَلُ الدِّينَ بِالشُّبُهَاتِ.

⁴⁸⁵ Â'râf, 7/205.

⁴⁸⁶ Tirmîzi, Sıfatü'l-kıyame, 17.

⁴⁸⁷ Mâûn, 107/4-6.

⁴⁸⁸ Mevdûdî, Tefhîmü 'l-Kur'an, C.VII, s. 260.

⁴⁸⁹ Nisâ, 4/142.

“Dini ile dünyayı talep eden kul ne kötü kuldur. Şüphelerinin dinini ifsad ettiği kul ne kötü kuldur.”⁴⁹⁰

Efendimiz (s.a.v.), “يُسْ” zem fiili ile yaptığı bu yergide “insanların dini duygularını istismar ederek bundan çıkar sağlamaya çalışmayın” tavsiyesinde bulunmaktadır.

3.3.6. Hevâ ve Hevese Uymamak

وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَىٰ فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا الْحِسَابَ

“Hevâ ve hevese uyma, sonra bu seni Allah’ın yolundan saptırır. Doğrusu Allah’ın yolundan sapanlara, hesap gününü unutmalarına karşılık çetin bir azap vardır.”⁴⁹¹

Sâd Suresi’nde geçen bu ayet Hz. Davud (a.s.)’a hitap etmektedir. Dâvûd (a.s.) gibi peygamber ve hükümdar olanların sorumlulukları diğer insanlara göre ağırdır. Bunların başında da adaletle hükmetmek ve nefsanî arzulara kapılmamak gelir. Bu hitaptan anlaşıldığına göre Davud (a.s.), hükümdar olma gücünü adil olmayan bir şekilde kullanarak nefsanî bir zaafa düşmüştür.⁴⁹² Bu zaaf kişiyi başka günahlar işlemeye de sevk eder. İnsanın nefsanî arzularına kapılma sebebi genellikle âhiret hesabını unutmak veya önemsememektir. Ayetin sonunda bu duruma işaret edilmekte ve bunun cezanın şiddetli olacağı hatırlatılmaktadır.

Bunun yanında Nâziât Suresinde “Rabbinin makamından korkan ve nefsinin kötü arzulardan uzaklaştırmış kimse için, şüphesiz cennet (onun) yegâne barınağıdır” buyurularak arzularına dizgin vurabilenler cennetle müjdelenmektedir.⁴⁹³

Bu manada Efendimiz (s.a.v.) de arzularının esiri olan ve bu durumdan dolayı insanlık onurunu yitiren kişileri şu şekilde yermektedir:

يُسْ الْعَبْدُ عَبْدٌ طَمَعَ يَقْوَدُهُ، يُسْ الْعَبْدُ عَبْدٌ هَوَىٰ يُضِلُّهُ، يُسْ الْعَبْدُ عَبْدٌ رَعَبٌ يُزِلُّهُ.

⁴⁹⁰ Tirmîzî, Sıfatü’l-kıyame, 17.

⁴⁹¹ Sâd, 38/26.

⁴⁹² Mevdûdî, a.g.e., C.V, s. 65.

⁴⁹³ Nâziât, 79/40-41.

“Hırslarının kendisini yönlendirdiği kul ne kötü kuldur. Hevasının kendisini saptırdığı kul ne kötü kuldur. Arzularının kendisini zelil kıldığı kul ne kötü kuldur.”⁴⁹⁴

Efendimiz (s.a.v.) bu hadisinde “بُئْسَ” (bi’s) zem (yergi) fiilini kullanarak heva ve heveslerinin esiri olan kişileri yermektedir ve “Heva ve heveslerinize kapılarak insanlık onurunuzu ayaklar altına almayın” mesajı vermektedir.

3.4. TEKLÎFÎ EMİR VE YASAKLARDA SİYÂKÎ YERGİNİN (ZEM) KULLANILIŞINA ÖRNEKLER

Zem fiillerinin dışında bazı yergi ifadeleri ile yapılan yergi üslubuna siyâkî yergi (zemm) denilmektedir. Siyâkî övgüde (medh) olduğu gibi, siyâkî yergi de teşbih, temsil, ism-i tafdîl ve bazı yergi içeren lafızlarla yapılmaktadır.

Bu bölümde “Allah rasûlüne salavat getirmek, Haksız yere cana kıymamak, Zina etmemek, Alay etmemek, gıybet etmemek, Yalan söylemek, yalan yere şahitlik yapmak veya şahitliği gizlemek, Verilen sözden caymamak, İçki içmemek, Gözleri haramdan sakınmak, Haddi aşmamak, Boş sözlerden yüz çevirmek, Ölçü ve tartıda dürüst olmak, Sadıklarla beraber olmak, Tecessüs etmemek, Asabiyet, kavmiyetçilik yapmamak, Günahta ısrar etmemek” başlıkları altında on beş konu ele alınacaktır.

3.4.1. Allah Rasûlüne Salavat Getirmek

إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا

“Allah ve melekleri peygambere salat etmekte, yani Allah onun şeref ve şanını yüceltip makamını yükseltmektedir. Melekler de dua edip bağışlanmasını dilemekteler ve yüksek derecelere yükseltilmesini isterler. Ey inananlar! Siz de O'na dua ederek derecesinin yükseltilmesini isteyin. Onu hayırla yad edin, kendinizi O'nun rehberliğine tam bir teslimiyetle terkediniz.”⁴⁹⁵

Türkçe’de genellikle çoğul şekliyle salavat olarak kullanılan salât kelimesinin kök mânası “ateşe tutmak, kızartmak”tır.⁴⁹⁶ İnsan kendini ya Allah’a yöneltir, O’na

⁴⁹⁴ Tirmîzî, Sıfatü’l-kıyame, 17.

⁴⁹⁵ Ahzab, 33/56.

⁴⁹⁶ İbn Manzûr, a.g.e., C.XIV, s. 467.

arzeder, O'nun şuurunda olarak yaşar veya O'ndan yüz çevirir, bu takdirde kendini ateşe tutmuş, ateşin üstüne koymuş olur. Bu kök mânadan hareketle bir dinî terim olarak kulların “salât”ı iki mâna ifade etmektedir: 1. Genel olarak dua. Çünkü dua, kulun özünü ve gönlünü Allah’a yöneltmesidir. 2. Özel olarak namaz ibadeti. Çünkü bu ibadet, kendini Allah’a vermenin, O’nun huzuruna sunmanın en güzel aracıdır, en uygun şeklidir. Müminlerin Peygamber’e salâtı, ona dua etmeleri, onu övgü ve hayırla anmalarıdır. Kendisine, “Selâmın nasıl verileceğini bildik, sana salât nasıl olacak?” diye sorulduğunda, Resûlullah (s.a.v.) namazların oturuşlarında okuduğumuz “salavât-ı şerife”yi öğretmiş, “Bana böyle salât edersiniz” demiştir.⁴⁹⁷

Ümmetine nasıl salât-ü selâm getirmeleri gerektiğini öğreten Hz. Peygamber (s.a.v.), salât-ü selâm konusunda tembellik gösterenleri şu şekilde yermektedir:

رَغِمَ أَنْفُ رَجُلٍ ذُكِرْتُ عَنْدهُ فَلَمْ يُصَلِّ عَلَيَّ...

*“Yanında adım anıldığı halde bana salâtü selâm getirmeyen kimse perişan olsun.”*⁴⁹⁸

الْبَحِيلُ الَّذِي مَنْ ذُكِرْتُ عَنْدهُ فَلَمْ يُصَلِّ عَلَيَّ.

“Cimri, yanında adım anıldığı halde bana salâtü selâm getirmeyen kimsedir.”

⁴⁹⁹

Efendimiz (s.a.v.)’e salât-ü selâm getirmekten maksat Allah’ın emrini yerine getirerek O’na yaklaşmaktır. Salât-ü selâm ile Efendimiz (s.a.v.)’in üzerimizdeki hakkını ödemiş olmaktadır. İzz b. Abdisselâm bu konuda şöyle yorum yapar:

“Bizim Efendimiz (s.a.v.)’e şefaet etmek gibi bir meziyetimiz olamaz. Fakat Allah Teâlâ bize iyilik edeni mükafaatlandırmamızı istemektedir. O (s.a.v.)’e şefaet edemediğimiz için O (s.a.v.)’in bize olan iyiliğine nasıl karşılık vereceğimizi Allah bize öğretmiş ve bunun salât-ü selâm ile olacağını bildirmiştir.” İbnü’l Arâbî de “salât-ü selâmın faydası yine onu getirene olur. Zira bu sayede kişinin akidesi

⁴⁹⁷ Buhârî, Tefsir, 33; Kur’an Yolu, C. IV, s. 397-398.

⁴⁹⁸ Tirmizî, Daavât,100.

⁴⁹⁹ Tirmizî, Daavât,100.

sağlamlaşır, muhabbeti artar ve Allah’a ibadet ve ihtiram konusunda devamlı olur” demektedir.⁵⁰⁰

Zikrettiğimiz iki hadiste Efendimiz (s.a.v.) kendisine salavât getirmeyen kişiyi yermektedir. Birinci hadiste رَغِمَ أَنْفُ رَجُلٍ (perişan olsun-burnu sürtülsün) bedduâsı, ikinci hadiste ise salavât getirmeyen kişiyi cimriye benzetip teşbih yapması bunun delilidir. Bu şekilde Efendimiz (s.a.v.) “Şayet Allah’ın emrine itaat etmeyip salât-ü selâm getirme konusunda tembellik ederseniz cimrilik etmiş olursunuz, cimrinin de dünya ve ahirette sonu perişanlıktır.” şeklinde ümmetine uyarıda bulunmaktadır.

3.4.2. Haksız Yere Cana Kıymamak

وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ

“Haklı bir sebep olmadıkça Allah’ın muhterem kıldığı cana kıymayın.”⁵⁰¹

Bilindiği üzere, cahiliye döneminde yaşayan insanların en büyük suçlarından biri de haksız yere, gözlerini kırpmadan insanların canına kıymaktı. Allah Teâlâ, önceki göndermiş olduğu dinlerde ve İslam’da, insan hayatının korunmasını, zarurati diniyyeden saymıştır. Bir kişinin öldürülmesini bütün insanlığın öldürülmesi kadar kötü görmüştür.⁵⁰²

Peygamber Efendimiz (s.a.v.), insan hayatının Allah katındaki kutsallığını ve kıymetini şu hadisi ile ifade eder:

قَتَلَ الْمُؤْمِنِ أَعْظَمُ عِنْدَ اللَّهِ مِنْ زَوَالِ الدُّنْيَا.

“Mü’minin öldürülmesi, Allah katında dünyanın zevalinden daha büyük (bir hâdise)dir.”⁵⁰³

Bir fiilin Allah katında “dünyanın zevalinden daha büyük” olduğunun ifadesi o fiilin ne derece çirkin olduğunun bir göstergesidir. Bu şekilde Efendimiz (s.a.v.), haksız yere cana kıymayı yerdiği gibi cana kıyanın da bu derece çirkin bir cürmü işlediğini bildirmekte ve onu yermektedir. Bu yergi ile “Allah katında dünyanın zevalinden daha büyük olan bu cürmü işlemeyin” tavsiyesinde bulunmaktadır.

⁵⁰⁰ İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, C. XI, s.168.

⁵⁰¹ İsrâ, 17/33.

⁵⁰² Mâide, 7/32; İbn Âşur, *a.g.e.*, C. XV, s. 91.

⁵⁰³ Nesâî, *Tahrîmu'd-dem*, 1.

H. Peygamber (s.a.v.), bu konu ile ilgili olarak başka bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

اجْتَنِبُوا السَّبْعَ الْمُؤْبَقَاتِ قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَمَا هُنَّ قَالَ وَقَتْلُ النَّفْسِ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ

“Yedi helâk edici şeyden sakının. Bir tanesi de haklı durumlar müstesna Allah'ın haram kıldığı cana kıymaktır.”⁵⁰⁴

Bir davranışın helak edici şeyler arasında zikredilmesi, o davranışın yerilmesidir. Bu şekilde H. Peygamber (s.a.v.), haksız yere cana kıymayı yermektedir ve “Bu davranıştan uzak durun” mesajını vermektedir.

3.4.3. Zina Etmemek

وَلَا تَقْرُبُوا الزَّوْجَ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا

“Zinaya yaklaşmayın. Zira o, bir hayâsızlıktır ve çok kötü bir yoldur.”⁵⁰⁵

Âyette “Zina etmeyin” denilmeyip “Zinaya yaklaşmayın” denilmesi daha belîğ bir ifadedir. Çünkü bu, dokunmaktan kaş göz işaretine varıncaya kadar zinaya götüren diğer hareketlerin yasaklandığını ifade eder. Yaklaşmayı yasaklamak, yapmayı yasaklamaktan daha vurguludur. Zina, son derece çirkin bir fiildir. Cehenneme götüren kötü bir yoldur.⁵⁰⁶

Allah Rasülü (s.a.v.), zinanın ahirette ne büyük felaketlere yol açacağını bildiren hadislerinden biri şöyledir:

ثَلَاثَةٌ لَا يَكْلَمُهُمُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُرَكِّبُهُمْ - قَالَ أَبُو مُعَاوِيَةَ: وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ - وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ: شَيْخٌ زَانٍ، وَمَلِكٌ كَذَّابٌ، وَعَائِلٌ مُسْتَكْبِرٌ.

“Allah kıyamet gününde üç zümre ile konuşmaz, onlara bakmaz, onları (günahlardan) temizlemez (affetmez), onlar için elem verici bir azab vardır. Onlar; zina eden ihtiyar adam, çok yalancı hükümdar (devlet başkanı), kibirli fakirdir.”⁵⁰⁷

⁵⁰⁴ Buhârî, Vasâyâ, 24; Müslim, İman, 38.

⁵⁰⁵ İsrâ, 17/32.

⁵⁰⁶ Sâbûnî, Safvetü't-tefâsir, C. III, s. 377-378.

⁵⁰⁷ Müslim, İman, 46.

Şerhlerde “Allah Teâlâ’nın konuşmaması” kişiye hayır söz söylememesi ve ondan razı olduğunu ifade etmemesi şeklinde yorumlanırken bakmaması ise lütfu ve merhameti ile muamele etmemesi şeklinde yorumlanmıştır.⁵⁰⁸

Bir kişinin Allah’ın rızasından, rahmet ve lütfundan uzak olduğunu bildirmek o kişiyi yermektir. Bu hadisi ile Efendimiz (s.a.v.) zina eden kişileri yermekte ve “Şayet kıyamet gününde Allah’ın yüzünüze bakmasını, sizinle konuşmasını ve günahlarınızdan temizlemesini istiyorsanız bu cürümden uzak durun” mesajı vermektedir.

Zinayı kesinlikle men eden İslam, bu çirkin fiile kapı aralayacak davranışları asla hoşgörmemiştir. Bu duruma işaret eden bir rivayet şöyledir:

إِنَّكُمْ وَالذُّخُولَ عَلَى النِّسَاءِ فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَفَرَأَيْتَ الْحُمُومَ؟ قَالَ الْحُمُومُ الْمَوْتُ

“(Yanında mahremi bulunmayan) Kadınların yanına girmekten sakının!”

Bunun üzerine ensardan birisi:

“– Ey Allah’ın Resûlü! Kocanın erkek akrabası hakkında ne dersiniz?” dedi.

“– Onlarla halvet, ölüm demektir.” buyurdu.⁵⁰⁹

Bir kadının kocasının erkek akrabaları ile yalnız kalmasını ölüme benzeten Hz. Peygamber (s.a.v.), yapmış olduğu teşbih ile bu davranışı yermektedir. Bu yergi ile “Kocanızın akrabası bile olsa mahreminiz olmadan yabancı erkekler ile yalnız kalmayın” tavsiyesinde bulunmaktadır.

Zinanın yanında, insanın haysiyet ve şerefine yakışmayacak sapık ilişkiler de Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından yerilmiştir. Bu konu ile ilgili bazı hadisleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

مَلْعُونٌ مَنْ عَمِلَ عَمَلِ قَوْمِ لُوطٍ

“Lut Kavmi’nin amelini işleyen kişi lanetlenmiştir.”⁵¹⁰

مَلْعُونٌ مَنْ أَتَى امْرَأَتَهُ فِي دُبُرِهَا

⁵⁰⁸ Nevevî, *el-Minhâc şerhu sahihi Müslim bin Haccâc*, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrut, 1392, C., II, s. 115.

⁵⁰⁹ Buhârî, Nikâh, 111.

⁵¹⁰ Tirmizi, Hudud, 24.

“Karısı ile arkadan cima eden kişi lanetlenmiştir.”⁵¹¹

مَلْعُونٌ مَنْ وَقَعَ عَلَى بَيْمَةٍ

“Bir hayvana tecavüz eden lanetlenmiştir.”⁵¹²

Hız. Peygamber (s.a.v.), yukarıda zikredilen, homoseksüellik, karısı ile arkadan ilişki ve hayvanlara tecavüz etmeyi, “مَلْعُونٌ” (lanetlenmiştir) ifadesi ile yermektedir. Bu yergi dolaylı olarak “İnsan onur ve haysiyetine yakışmayan bu çirkin davranışlardan uzak durun” anlamı taşımaktadır.

3.4.4. Alay Etmemek, Gıybet Etmemek

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِّنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَن يَكُونُوا خَيْرًا مِّنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِّنْ نِّسَاءٍ عَسَىٰ أَن يَكُنَّ خَيْرًا مِّنْهُنَّ

“Ey müminler! Bir topluluk diğer bir topluluğu alaya almasın. Belki de onlar, kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da kadınları alaya almasınlar. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler.”⁵¹³

وَلَا يَغْتَبِ بَعْضُكُم بَعْضًا أَجِبْتُ أَحَدَكُمْ أَن يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ

“Biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin. Biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz.”⁵¹⁴

İnsanları alay etmeye iten psikolojik faktörler içinde büyükleme, kendini beğenme, karşısındakini küçük ve kusurlu görme gibi hal ve duygular vardır. Sırf gülüp eğlenmek için bir kimse ile alay edilmiş olsa bile alay konusu olan şahsın buna layık görülmesi ve aşağılanması söz konusudur. Bir kimse, maddî imkanları bakımından “değersiz ve önemsiz” görülebilir, ama insanı insan yapan faziletler, dinî ve manevî değerler söz konusu olduğunda aynı şahıs önemli ve değerli olabilir. Hele Allah katında kimin kıymetli, kimin kıymetsiz olduğunu kesin bilgi ile bilmek mümkün değildir. Bu sebeple, hangi durum söz konusu olursa olsun, bir insanı hor görüp küçümsemek ve alaya almak, Müslüman şahsiyetine ve insan onuruna yakışmayan bir davranıştır. Bir kimsenin gıyabında, arkasından hoşuna gitmeyeceği bilinen bir şeyini konuşmak, başkalarına aktarmak gıybettir ve caiz değildir.

⁵¹¹ Ebu Davud, Nikah, 46.

⁵¹² Ahmed b. Hanbel, III, 367.

⁵¹³ Hucurat, 49/11.

⁵¹⁴ Hucurat, 49/12.

Peygamberimiz (s.a.v.)’e, “Birisinin arkasından söylediklerimiz doğru ise, onda bu kötü nitelik varsa yine da yasak olan gıybet gerçekleşir mi?” diye soranlar şu cevabı almışlardır: “Söylediğiniz onda varsa gıybet etmiş olursunuz, yoksa yaptığınız iftira olur.”⁵¹⁵

عن عائشة رضي الله عنها، قالت: قُلْتُ لِلنَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - : حَسْبُكَ مِنْ صَفِيَّةٍ كَذَا وَكَذَا. قَالَ بَعْضُ الرِّوَاةِ: تَعْنِي قَصِيرَةً، فَقَالَ: لَقَدْ قُلْتَ كَلِمَةً لَوْ مُرِجَتْ بِمَاءِ الْبَحْرِ لَمَزَحَتْهُ ! قالت: وَحَكَيْتُ لَهُ إِنْسَانًا فَقَالَ: مَا أَحْبُّ أَيَّ حَكَيْتُ إِنْسَانًا وَإِنَّ لِي كَذَا وَكَذَا

Hız. Âişe (r.a.) anlatıyor: “Ey Allah'ın Resûlü, sana Safiyye'deki şu şu hal yeter!” demiştim. (Bundan memnun kalmadı ve):

“Öyle bir kelime sarfettin ki, eğer o denize karıştırılsaydı (denizin suyuna galebe çalıp) ifsad edecekti” buyurdu. Hız. Âişe ilaveten der ki: “Ben Resulullah (s.a.v.)’e bir insanın (tahkir maksadıyla) taklidini yapmıştım. Bana hemen şunu söyledi”:

“Ben bir başkasını (kusuru sebebiyle söz ve fiille) taklid etmem. Hatta (buna mukabil) bana, şu şu kadar (pek çok dünyalık) verilse bile!”⁵¹⁶

Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’in Hız. Aişe validemize söylemiş olduğu “Öyle bir kelime sarfettin ki, eğer o denize karıştırılsaydı (denizin suyuna galebe çalıp) ifsad edecekti” söz hakkında Nevevî şöyle der:

“Gıybeti en güçlü şekilde men eden hadis budur. Ben, Efendimiz (s.a.v.)’in bu derece yerdiği başka bir şey bilmiyorum.”⁵¹⁷

Gıybeti ve insanların kusurları ile alay etmeyi bu derece yeren Efendimiz (s.a.v.) “insanların kusurları ile alay edip onların gıybetlerini yapmaktan uzak durun” mesajı vermektedir.

İnsanlarla alay edip gıybet etmenin kötülüğünden bahseden bir diğer hadis şöyledir:

⁵¹⁵ Müslim, Birr, 70; Kur'an Yolu, C. V, s. 94-96.

⁵¹⁶ Ebû Dâvud, Edeb, 35.

⁵¹⁷ Münâvî, Feyzû'l-kadîr, C. V, s.411.

لَمَّا عَرَجَ بِي رَبِّي مَرَرْتُ بِقَوْمٍ هُمْ أَطْفَارٌ مِنْ نَحْسٍ، يَحْمُسُونَ وُجُوهَهُمْ وَصُدُورَهُمْ. فَقُلْتُ: مَنْ هَؤُلَاءِ يَا جَبْرَيْلُ؟ قَالَ: هَؤُلَاءِ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ لَحْمَ النَّاسِ، وَيَقْعُونَ فِي أَعْرَاضِهِمْ

“Miraca çıkarıldığım zaman bakırdan tırnaklan olan bir topluluğa uğradım.
(Bu tırnaklarıyla) yüzlerini ve bağırklarını tırmalıyorlardı. Cebrail (a.s.)’a

Bunlar kimlerdir? dedim.

‘(Gıybet ederek) halkın etlerini yiyenler ve şereflerine saldıranlardır,’
cevabını verdi.”⁵¹⁸

Allah Rasülü (s.a.v.), gıybet edenlerin ahirette karşılaşacakları azabı anlatarak, gıybeti ve gıybet eden kişiyi yermektedir. Bu yergi aynı zamanda dolaylı olarak “Ahirette bu azaba düşer olmak istemiyorsanız gıybetten uzak durun” anlamı taşımaktadır.

Konu ile ilgili diğer bir hadis şöyledir:

إِنَّ مِنْ أَزْيِ الرِّبَا إِسْطِطَالَةً فِي عَرَضِ الْمُسْلِمِ بِغَيْرِ حَقٍّ

“Muhakkak ki faizin en şiddetlisi haksız yere bir müslümanın şerefine dil uzatmaktır.”⁵¹⁹

Hadiste, gıybet etmek faize benzetilmiş ve faizin de en şiddetlisi olduğu belirtilmiştir. Çünkü faiz ile kişinin malına haksız yere tecavüz yapılırken gıybetle şeref ve haysiyetine tecavüz söz konusudur. İnsanın şeref ve haysiyeti maldan daha üstündür. Bu sebeple Hz. Peygamber (s.a.v.) gıybeti faize benzeterek yermiştir. Bu yergi ile de “Faizden daha kötü bir davranış olan gıybetten uzak durun” mesajında bulunmaktadır.

3.4.5. Yalan Söylemek, Yalan Yere Şahitlik Yapmak veya Şahitliği Gizlemek

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا

“Ey iman edenler! Allah’tan korkun ve doğru söz söyleyin.”⁵²⁰

⁵¹⁸ Ebu Davud, Edeb, 35.

⁵¹⁹ Ebu Davud, Edeb, 35.

وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا

“Onlar ki yalan ve asılsız olan şeylere tanıklıkta bulunmazlar...”⁵²¹

وَلَا تَكُونُوا الشَّاهِدَةَ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ آتَمٌ قَلْبُهُ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ

“Şahitliği bildiklerinizi gizlemeyin. Kim onu gizlerse, bilsin ki onun kalbi günahkârdır.”⁵²²

Yalancı şahitlik, İslâm’ın büyük günahlardan saydığı ve kesinlikle yasakladığı fenalıklardandır. Özellikle kul hakkının zayi olması ihtimali bulunduğu buna tanık olanların bildiklerini gizlemeleri caiz değildir. Sorulmasa bile kendiliklerinden ilgili makama gelip tanıklık etmeleri gerekli görülmüştür. “Sorulmadan, istenmeden şahitlik etmeyi kınayan” hadislerin⁵²³ Allah hakkı ile ilgili konular veya yalancı şahitlik hakkında olduğu ifade edilmiştir. Şahitliği gizlemek, bildiğini söylememek dışa vuran vücut hareketiyle değil, zihin ve iradeyle (bu mânada kalple) işlenen bir günahdır. Bu sebeple şahitliği gizleyen için “Kalbi günahkârdır” buyurulmuştur.⁵²⁴

Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.)’in bu konudaki uyarısını Ebû Bekre (r.a.) şöyle anlatır:

أَلَا أُنبِئُكُمْ بِأَكْبَرِ الْكِبَائِرِ ثَلَاثًا الْإِشْرَاقُ بِاللَّهِ، وَعُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ، وَشَهَادَةُ الزُّورِ - أَوْ قَوْلُ الزُّورِ - وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُتَكَيِّفًا، فَحَلَسَ فَمَا زَالَ يَكْرُرُهَا حَتَّى قُلْنَا: لَيْتَهُ سَكَتَ.

“Resûlullah (s.a.v.) :

‘– En büyük günahı size haber vereyim mi?’ buyurdu. Biz:

‘– Evet, yâ Resûlallah,’ dedik. Resûl-i Ekrem:

‘– Allah’a şirk koşturmak, ana babaya itaatsizlik etmek’ buyurduktan sonra, yaslandığı yerden doğrulup oturdu ve ‘İyi belleyin, bir de yalan söylemek, yalancı

⁵²⁰ Ahzab, 33/70.

⁵²¹ Furkan, 25/72.

⁵²² Bakara, 2/283.

⁵²³ Buhârî, Eymân, 27, Şehâdat, 9; Müslim, Fezâilü's-sahâbe, 210-215.

⁵²⁴ Kur'an Yolu, C. I, s. 449-450.

şâhitlik yapmaktır' buyurdu. Bu son cümleyi sürekli tekrarladı. Biz daha fazla üzülmesini arzu etmediğimiz için 'keşke sussa' diye temennide bulunduk."⁵²⁵

Bir fiilin en büyük günahlar arasında zikredilmesi başlıbaşına o fiili yermektir. Bunun yanında önemine binaen bunu tekrar tekrar söylemek yermeyi pekiştirmek ve zihinlere iyice kazımak istemektir. Efendimiz (s.a.v.) bu tavrı ile yalancı şahitliği yermekte ve "en büyük günahlar arasında olan yalancı şahitlikten uzak durun" tavsiyesinde bulunmaktadır.

Yalan söylemenin yerildiği diğer bir hadis şöyledir:

وَيْلٌ لِلَّذِي يُحَدِّثُ بِالْحَدِيثِ لِيُضْحِكَ بِهِ الْقَوْمَ فَيَكْذِبُ، وَيَيْلٌ لَهُ وَيَيْلٌ لَهُ

*"İnsanları güldürmek için konuşan ve yalan söyleyen kişiye yazıklar olsun, yazıklar olsun."*⁵²⁶

Hiz. Peygamber (s.a.v.), insanları güldürmek için bile olsa yalan söyleyen kişiyi "وَيْلٌ" (Yazıklar olsun) lafzı ile yermektedir. Bunu da tekrar ederek yergiyi pekiştirmiştir. Bu yergi dolaylı olarak "Siz de insanları güldürmek için bile olsa yalan söylemeyin" mesajı içermektedir.

3.4.6. Verilen Sözden Caymamak

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ

*"Ey iman edenler! Sözleşmeleri yerine getirin."*⁵²⁷

وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا

*"...Ey inananlar, verdiğiniz sözü yerine getirin, çünkü verdiğiniz her sözden hesap gününde mutlaka sorguya çekileceksiniz."*⁵²⁸

Ayeti kerime ile mü'minlere bağlanmış oldukları bütün akitleri ifâ etmeleri emredilmektedir. Öncelikli akit, Allah ile kulları arasındaki akittir. Bu sebeple

⁵²⁵ Buhârî, Şehâdât 10; Edeb, 6; İsti'zân, 35; İstîtâbe, 1; Müslim, İmân, 143.

⁵²⁶ Ebu Davud, Edeb, 87; Tirmizi, Zühd, 10.

⁵²⁷ Mâide, 5/1.

⁵²⁸ İsrâ, 17/34.

Allah’a îman bir akittir. Ardından insanların birbirleri ile yaptıkları akit gelir. Dinin kökü, imanın hükmü, Allah’ın emri özetle budur.⁵²⁹

Efendimiz (s.a.v.)’den rivayet edilen şu kudsî hadis verilen söze riayetin önemine işaret etmektedir:

قَالَ اللَّهُ: ثَلَاثَةٌ أَنَا خَصْمُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: رَجُلٌ أَعْطَى بِي ثُمَّ غَدَرَ، وَرَجُلٌ بَاعَ حُرًّا فَأَكَلَ ثَمَنَهُ، وَرَجُلٌ اسْتَأْجَرَ أَجِيرًا فَاسْتَوْقَى مِنْهُ
وَمَا يُعْطِ أَجْرَهُ.

Nebî (s.a.v.), “Allah Teâlâ şöyle buyurdu” demiştir:

‘Ben kıyamet günü şu üç (grup) insanın düşmanıyım:

*Benim adıma and içtikten sonra sözünden cayan kişi. Hür bir insanı köle diye satıp parasını yiyen kişi. Ücretle bir işçi tutup işini gördüren ve işçinin ücretini vermeyen kişi.*⁵³⁰

Allah’ın bir kişiye hasım olduğunu bildirmek o kişiyi yermektir. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) verdiği sözden cayan kişiyi bu şekilde yermektedir. Verilen sözden caymanın bir türü de verilen bağıştan dönmektir. Efendimiz (s.a.v.)’in bu konuda yaptığı bir teşbih de oldukça dikkat çekicidir. Teşbih şöyledir:

“Bağışından dönen kimse, kusmuğunu yalayan köpeğe benzer.”⁵³¹

Bir kimseyi kusmuğunu yalayan köpeğe benzetmek o kişiyi aşırı derecede yermektir. Efendimiz (s.a.v.) bu yergileri ile “Şayet Allah’ın kıyamet gününde size düşman olmasını istemiyorsanız, kusmuğunu yalayan köpeğe benzemek istemiyorsanız verdiğiniz sözlerde durun” mesajı vermektedir.

3.4.7. İçki İçmemek

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رَجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

“Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz.”⁵³²

⁵²⁹ M. Hamdi Yazır, a.g.e., C. III, s. 1548.

⁵³⁰ Buhârî, Büyû, 106, İcâre, 10.

⁵³¹ Buhârî, Hibe, 30, Zekât, 59.

⁵³² Mâide, 5/90.

Cahiliye döneminde çok yaygın bulunan içki ve kumar alışkanlığı, Kur'an tarafından tadrîcîlik yöntemi esas alınarak yasaklanmıştır. Önce insanların bunların kötülüklerinin farkına varmaları istenmiş, bunun yanında, kesin yasaklar getirilmeden önce imanın İslam Dinini kabul eden yeni müslümanların gönüllerinde, sağlam temeller üzerine oturması sağlanmıştır. Bu şekilde, İslam ile yeni buluşmuş Müslümanların zihninde Allah'ın emir ve yasaklarına mutlak itaat edilmesinin gerekliliği yerleşmiştir. Bu tadrîcîlik yöntemi ile zihinler ve kalpler hazır vaziyete gelince bu âyetlerle içki ve kumar kesin bir biçimde yasaklanmıştır. İnsan fıtratı gözetilerek yapılan bu yasaklama insanlık tarihinde emsali görülmeyen başarılı bir sonuç elde edilmiştir. Buna karşılık, meselâ Amerika'da 1929 yılında devlet eliyle ve imkânlarıyla yürütülen içki yasağı girişimi, çok büyük maddî harcamalar yapılmasına ve çok ağır cezalar uygulanmasına rağmen -böyle bir inanç temeli bulunmadığı için- başarısızlıkla sonuçlanmıştır.⁵³³

Efendimiz (s.a.v.), sarhoş edici şeyler içenlerin ahirette karşılaşacağı iğrenç durumu şu şekilde bildirir:

إِنَّ عَلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ عَهْدًا لِمَنْ يَشْرَبُ الْمُسْكِرَ أَنْ يَسْقِيَهُ مِنْ طِينَةِ الْحَبَالِ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَا طِينَةُ الْحَبَالِ قَالَ عَرَقُ أَهْلِ

النَّارِ

“Allah, sarhoş ediciyi içen kimseye tînetu'l-habâl içirmeye ahdetmiştir.”

“Tînetu'l-habâl nedir?” diye sorulunca:

“Cehennemliklerin (vücutlarından, çıkan) terleridir!” diye cevap verdi.⁵³⁴

İçki içenlerin ahirette düşeceği bu acıklı durumun anlatılması içki içme fiilinin dolayısı ile içki içenlerin yerilmesidir. Bu yergi ile Efendimiz (s.a.v.) “bu duruma düşmek istemiyorsanız sarhoş edici içeceklerden uzak durun” mesajı vermektedir.

Sarhoş edici içki içmeyi alışkanlık haline getirenlerin yerildiği diğer bir hadis şöyledir:

⁵³³ Kur'an Yolu, C. II, s. 336-337.

⁵³⁴ Müslim, Eşribe, 72; Nesâî, Eşribe, 49.

لَيَكُونَنَّ مِنْ أُمَّتِي أَقْوَامٌ، يَسْتَجِلُّونَ الْحِرَّ وَالْحَرِيرَ، وَالْخَمْرَ وَالْمَعَارِفَ، وَلَيَنْزِلَنَّ أَقْوَامٌ إِلَى حَنْبِ عَلِيٍّ، يَرْوُحُ عَلَيْهِمْ بِسَارِحَةٍ لَهُمْ،
يَأْتِيهِمْ لِحَاجَةٍ فَيَقُولُونَ ارْجِعْ إِلَيْنَا غَدًا، فَيَقْبَلُهُمُ اللَّهُ، وَيَضَعُ الْعِلْمَ، وَيَمْسَحُ آخَرِينَ قِرْدَةً وَحَنَازِيرَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ

“Yemîn olsun, ümmetinden muhakkak birtakım kavimler meydana gelecektir. Bunlar ferici (yânı zina etmeyi), ipek elbiseler giymeyi, şarâb içmeyi, çalgı âletleri çalıp eğlenmeyi halâl ve mübâh sayacaklar. Ve yine birtakım (merhametsiz) zümreler de bir dağın yanına (dağ mesirelerine) konaklayacaklar, onlara âid koyun sürüsü ile çoban sabahları yanlarına gelecek (akşamları gidecek). Bunlara fakir kişi bir hacet için gelecek de bu duygusuz insanlar fakire: ‘Haydi (bugün git), bize yarın gel!’ diyecekler. Bunun üzerine Allah (eğlendikleri) dağı geceleyin üzerlerine indirip bir kısmını helak edecek, (sağ kalan) öbürlerini de kıyamet gününe kadar maymunlar ve domuzlar suretine tebdil edecektir.”⁵³⁵

Birçok konuda yergi içeren hadis-i şerif, Buharî’nin “Sahih”’inde de “Eşribe” (İçecekler) bahsinde ele alınmıştır. Gelecekte olacak hadiseler hakkında bilgi veren bu rivayet şarap içmeyi günah olarak görmeyip normal bir davranış olarak kabul edecek bir topluluğun geleceğini haber vermekte ve bu topluluğu yermektedir. Bu yergi dolaylı olarak “ Siz de bu topluluk gibi hataya düşüp içki içmeyi normalleştirmeyin. Haramlığına riayet edin” mesajı taşımaktadır.

3.4.8. Gözleri haramdan Sakınmak

قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ بَعْضُهُمْ مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذَلِكَ أَزْكَى لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَعْضُرْنَ مِنْ
أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ

“(Resûlüm!) Mümin erkeklere, gözlerini (harama) dikmemelerini, ırzlarını da korumalarını söyle. Mümin kadınlara da söyle: Gözlerini (harama bakmaktan) korusunlar; namus ve iffetlerini esirgesinler.”⁵³⁶

Bakış, kalbe şehvet tohumları eker. Bir anlık şehvet, kimi zaman uzun süreli üzüntülere sebep olabilir. Ayetin devamındaki “namus ve iffetlerini esirgesinler” ifadesinden, gözleri harama karşı kapatma ve ırzını korumanın, kalpleri temizleyici, dini koruyucu ve ahlaksızlığa düşmekten daha muhafaza edici olduğu anlaşılmaktadır. Fahreddin Razi bu konuda şöyle der:

⁵³⁵ Buhari, Eşribe, 6.

⁵³⁶ Nur 24/30-31.

“Eğer, ‘Neden gözleri kapamak avret mahallini korumaktan önce zikredildi?’ diye sorulursa şöyle cevap veririz:

Çünkü bakmak, zinanın habercisidir. Ahlaksızlığın öncüsüdür. Bakmada çok şiddetli bela vardır. Hemen hemen ondan korunulamaz.”⁵³⁷

Gözlerin bu anlamda korunması maksadıyla Efendimiz (s.a.v.) şu uyarıda bulunmaktadır:

إِنَّ اللَّهَ كَتَبَ عَلَى ابْنِ آدَمَ حِفْظَهُ مِنَ الزُّنَا، أَدْرَكَ ذَلِكَ لَا مَحَالَةَ، فَرِنَا الْعَيْنَيْنِ النَّظْرُ، وَزِنَا اللِّسَانِ النَّطْقُ، وَالتَّنَفُّسُ تَمَنَّى وَتَشْتَهَى، وَالْفَرْجُ يُصَدِّقُ ذَلِكَ أَوْ يُكَذِّبُهُ.

“Hiç şüphe yok ki Allah Ademoğluna zinadan nasibini yazmıştır. Buna kesinlikle erişecektir (Binâenaleyh) gözlerin zinası bakmak, dilin zinası da konuşmaktır. Nefis temenni eder ve şehvetlenir. Ferc de ya bunu tasdik eder ve (yahut da) tekzib eder.”⁵³⁸

Efendimiz (s.a.v.), bu hadisinde gözün harama bakmasını zinaya teşbih etmiştir. Bu teşbihle harama bakan gözler dolayısı ile o gözün sahibi yerilmiştir. Hadisin devamında bu türlü davranışlarda ısrarın kişiyi gerçek manada zinaya götürebileceğine işaret edilmiştir. Bu sebeple Efendimiz (s.a.v.) “Zinaya yaklaşmadığınız gibi gözlerinizi haramdan koruyun” mesajı vermektedir.

3.4.9. Haddi Aşmamak

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْرُمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ

“Ey iman edenler! Allah’ın size helâl kıldığı iyi ve temiz şeyleri (siz kendinize) haram kılmayın ve sınırı aşmayın. Allah sınırı aşanları sevmez.”⁵³⁹

Mevdûdî bu ayet hakkında şunları söylemektedir:

“Ayette, iki ilahi emir îmâ edilmektedir:

1- Bazı şeyleri helal, bazı şeyleri haram kılma yetkisi ancak Allah’a aittir, sizin böyle bir yetkiniz yoktur. Bu sebeple helali haram, haramı da helal yaparsanız Allah’ın emirlerine değil kendi arzularınıza tabi oluyorsunuz demektir.

⁵³⁷ Sâbûnî, a.g.e., C. IV, s. 225-226.

⁵³⁸ Buhârî, İstî’zân, 12, Kader 9; Müslim, Kader, 20.

⁵³⁹ Mâide, 5/87.

2- İslam'da ruhbanlık yoktur. Bu sebeple bu yolu benimseyenleri taklit etmemelisiniz.

Bazı dindar kişiler, bedeninin normal arzularını, normal yollardan gidermeyi bile ruhi gelişime engel görmektedir. Böyle düşünenler, nefse eziyet etmeyi, sürekli perhizi fazilet olarak kabul edip, böyle yapılmadığı takdirde Allah'a ulaşamayacağına inanmaktadır. Ayet, bu düşüncenin yanlış olduğu konusunda mü'minleri uarmaktadır. "Sınırı aşmak" ifadesinin anlam sahası da oldukça geniştir. Şayet kişi, haramı helal, helali haram yaparsa, temiz olan şeyleri sanki temiz değilmiş gibi görürse, temiz olan şeylerin kullanımında aşırı giderse sınırı aşmış olur. Allah bu tür sınırı aşma eyleminden hoşlanmaz.⁵⁴⁰

Efendimiz (s.a.v.)'in bu uyarılarından birisi şöyledir:

أَنْتُمْ الَّذِينَ قُلْتُمْ كَذًا وَكَذًا؟ أَمَا وَاللَّهِ إِنِّي لَأَخْشَاكُمْ لِلَّهِ، وَأَتَّقَاكُمْ لَهُ، لَكَيْتِ أَصُومُ وَأُفْطِرُ وَأُصَلِّي وَأُزِفُّ وَأَتَزَوَّجُ النِّسَاءَ، فَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي.

Enes ibni Mâlik (r.a.) şöyle dedi:

"Peygamber Efendimizin nâfile ibadetlerini öğrenmek üzere, sahâbeden üç kişilik bir grup, Peygamber hanımlarının evlerine geldiler. Kendilerine Efendimiz'in ibadetleri bildirilince, onlar bunu azımsadılar ve:

'– Allah'ın Resûlü nerede biz neredeyiz? Onun geçmişteki ve gelecekteki günahları bağışlanmıştır,' dediler. İçlerinden biri:

'– Ben ömrümün sonuna kadar, bütün gece uyumaksızın namaz kılacağım,' dedi. Bir diğeri:

'– Ben de hayatım boyunca gündüzleri oruç tutacağım ve oruçsuz gün geçirmeyeceğim,' dedi. Üçüncü sahâbî de:

'– Ben de sağ olduğum sürece kadınlardan uzak kalacak, asla evlenmeyeceğim,' diye söz verdi. Bir müddet sonra Peygamberimiz onların yanına geldi ve kendilerine şunları söyledi:

⁵⁴⁰ Mevdûdî, a.g.e., C. I, s. 506-507.

‘ – Şöyle şöyle diyen sizler misiniz? Sizi uyarıyorum! Allah’a yemin ederim ki, ben sizin Allah’tan en çok korkanınız ve O’na en saygılı olanınızım. Fakat ben bazan oruç tutuyor, bazan tutmuyorum. Gece hem namaz kılıyor, hem de uyuyorum. Kadınlarla da evleniyorum. Benim sünnetimden yüz çeviren kimse benden değildir.’⁵⁴¹

Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’in bir kişi hakkında “benden değildir” demesi o kişiyi davranışından dolayı yermesi anlamına gelmektedir. Bu yergi ile Efendimiz (s.a.v.) “Benim getirmiş olduğum hidayet yolu üzerinde olmak isterseniz benim sünnetime uyun ve Allah’ın helal kıldığı şeyleri haram saymaya kalkmayın” tavsiyesinde bulunmaktadır.

Hz. Peygamber (s.a.v.), haddi aşmanın kötülüğü konusunda şöyle bir kıssa anlatmaktadır:

كَانَ رَجُلَانِ فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ مُتَوَاحِشَيْنِ، فَكَانَ أَحَدُهُمَا يَذْنُبُ وَالْآخَرُ مُحْتَدٍ فِي الْعِبَادَةِ فَكَانَ لَا يَزَالُ الْمُحْتَدُ يَرَى الْآخَرَ عَلَى الذَّنْبِ فَيَقُولُ أَقْصِرْ فَوَجَدَهُ يَوْمًا عَلَى ذَنْبٍ فَقَالَ لَهُ أَقْصِرْ فَقَالَ خَلِّيْ وَرَبِّي أُبْعِثْ عَلَيَّ رَقِيبًا فَقَالَ وَاللَّهِ لَا يَغْفِرُ اللَّهُ لَكَ أَوْ لَا يُدْخِلَكَ اللَّهُ الْجَنَّةَ فْقُبِضَ أَرْوَاحُهُمَا فَاجْتَمَعَا عِنْدَ رَبِّ الْعَالَمِينَ فَقَالَ لِهَذَا الْمُحْتَدِ أَكُنْتُ فِي عَالَمًا أَوْ كُنْتُ عَلَى مَا فِي يَدَيَّ قَادِرًا وَقَالَ لِلْمَذْنُوبِ اذْهَبْ فَادْخُلِ الْجَنَّةَ بِرَحْمَتِي وَقَالَ لِلْآخَرِ اذْهَبُوا بِهِ إِلَى النَّارِ قَالَ أَبُو هَرِيرَةَ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَتَكَلَّمَ بِكَلِمَةٍ أَوْ بَقِيَتْ دُنْيَاؤُهُ وَآخِرُهُ

“İsrail oğullarının içinde biri hayra diğeri de şerre yönelmiş iki kişi vardı. Birisi günah işlemekle, diğeri de ibadetle meşguldü. İbadetle meşgul olan devamlı olarak diğerini günah işlerken görür ve: ‘Vazgeç’ derdi. Birgün onu aynı günahı işlerken buldu ve ona vazgeç dedi o da:

‘Benim karşımdan çekil, benim Rabbim seni benim üzerime bekçi olarak mı gönderdi?’ diye cevap verdi. Bunun üzerine diğeri:

‘Allah’a yemin olsun ki (böyle devam edersen) Allah seni affetmez yahutta seni cennete sokmaz,’ dedi. Bir süre sonra ikisi de vefat ettiler ve Alemlerin Rabbi huzurunda bir araya geldiler. Yüce Allah ibadete düşkün olana:

‘Sen benim kullarıma nasıl muamele edeceğimi biliyor muydun, yahut benim elimde olan (tasarruf imkanın)a sahip miydin, (de kulum hakkında benim adıma böyle kesin bir hüküm verebildin)’ dedi.

⁵⁴¹ Buhârî, Nikah, 1.

Günahkâr olana:

‘Git rahmetimle cennete gir,’ buyurdu. Diğeri için de:

‘Bunu cehenneme götürün!’ emrini verdi.”

(Hadisi rivayet eden) Ebu Hüreyre dedi ki: “Varlığım elinde olana zata yemin olsun ki (sözü geçen âbid adam diğeri için böyle kesin bir hüküm vermekle) öyle bir söz söylemiş oldu ki, bu söz dünyasını da âhiretini de helak etti.”⁵⁴²

Kıssaların anlatılma sebeplerinden biri de kıssa içerisinde zikredilen kişi ya da olayların övülmesi veya yerilmesidir. Hz. Peygamber (s.a.v.), bu kıssada, ibadetinin çokluğuna güvenerek günah işleyen bir kulu küçük gören, daha da ileri gidip “Allah’ın onu asla affetmeyeceği” hükmünde bulunan bir kişiyi yermektedir. Bu yerginin arka planında dolaylı olarak “Sakın ha siz de bu kıssadaki kişi gibi haddinizi aşmayın. Sonunuz sizin de o şekilde olur” mesajı yatmaktadır.

3.4.10. Boş Sözlerden Yüz Çevirmek

وَإِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ أَعْرَضُوا عَنْهُ

“Onlar (mü’minler), boş söz işittikleri zaman ondan yüz çevirirler.”⁵⁴³

Bu ahlaki özelliği taşımayan kişileri Peygamber Efendimiz (s.a.v.) şu şekilde tasvir etmektedir:

ارْحَمُوا تُرْحَمُوا، وَاعْفُوا يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ، وَإِلَّا لِأَقْصَى الْقَوْلِ

“Merhamet edin ki merhamet olunasınız. Bağışlayın ki Allah da sizi bağışlasın. Akmâu’l-kavl / söz hunilerine yazıklar olsun”⁵⁴⁴

Hadiste geçen “akmâ” kelimesinin hakiki manası “huniler” demektir. Burada her türlü lafı ve ihtilaflı şeyleri dinleyen kulaklar kastedilmiştir. Böylece analiz etmeksizin, iyisini kötüsünü ayırmaksızın her lafı dinleyen kulaklar, içine her konulan tüm sıvıları muhafaza etme özelliği olmayan ve bir taraftan alıp diğer taraftan boşaltan hunilere teşbih edilmiştir. Çünkü kulaklar dışarıdan duyduğu her şeyi kalbe boşaltmaktadır. Duyulan şeyler akıl süzgecinden geçirilmeden kalbe

⁵⁴² Ebu Davud, Edeb, 43.

⁵⁴³ Kasas, 28/55.

⁵⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, II, 165.

girdiğinde kapatılması mümkün olmayan çatlaklar, yakinde şüpheler ve dinde gevşemeler meydana gelir. Bunun için kulağa gelen her şeyin kalbe girmemesine dikkat çekilerek, her şeye kulak kabartmanın iyi bir şey olmadığına işaret edilmiştir.⁵⁴⁵

Bu şekilde Efendimiz (s.a.v.), “Kulaklarınız huni gibi olmasın, her söze kulak kabartmayın, boş sözleri dinlemekten uzak durun” mesajı vermektedir.

3.4.11. Ölçü ve Tartıda Dürüst Olmak

وَأَوْفُوا الْكَيْلَ إِذَا كِلْتُمْ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا

“Ölçtüğünüz zaman tastamam ölçün ve doğru terazi ile tartın. Bu, hem daha iyidir hem de neticesi bakımından daha güzeldir.”⁵⁴⁶

Râzî’ye göre ölçü ve tartıyı tam yapmanın iyi olması, bunu yapanın gerek Allah gerekse insanlar katında sevilmesidir; akıbetinin güzel olması ise dünyada kendisine yarar sağlaması, âhirette de sevap kazandırmasıdır.⁵⁴⁷

Efendimiz (s.a.v.)’in insanları aldatmama konusunda yapmış olduğu uyarılara örnek teşkil edecek bir hadis şöyledir:

أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّ عَلَى صُبْرَةٍ طَعَامٍ فَأَدْخَلَ يَدَهُ فِيهَا، فَقَالَتْ أَصَابِعُهُ بَلَلًا فَقَالَ: مَا هَذَا يَا صَاحِبَ الطَّعَامِ؟ قَالَ أَصَابَتْهُ السَّمَاءُ يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: أَفَلَا جَعَلْتَهُ فَوْقَ الطَّعَامِ كَيْ يَرَاهُ النَّاسُ، مَنْ عَشَّ فَلَيْسَ مِنِّي

Rasûlullah (s.a.v), zahire satan bir adama uğradı ve:

“Ne satıyorsun?” diye sordu.

Adam, (sattığını) Hz. Peygamber’e söyledi. Hz. Peygamber elini zahirenin içine soktu ve hayretle onun ıslak olduğunu gördü. Bunun üzerine:

“Hile yapan benden değildir” buyurdu.⁵⁴⁸

⁵⁴⁵ Adem Dölek, *a.g.e.*, s. 264-265.

⁵⁴⁶ İsrâ, 17/35.

⁵⁴⁷ *Kur'an Yolu*, C. III, s.481.

⁵⁴⁸ Müslim, İman, 164.

Hız. Peygamber (s.a.v.), insanları aldatan kişileri “benden değildir” diyerek kınamakta ve yermektedir ve “Benim çizgimde olmak istiyorsanız aldatmaktan uzak durun, dürüst davranın” tavsiyesinde bulunmaktadır.

3.4.12. Sadıklarla Beraber Olmak

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ

“Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakının ve doğrularla beraber olun.”⁵⁴⁹

Müslümanlar, Allah’ın razı olmayacağı şeylerden sakınıp sadıklarla beraber olmalıdır. Sadık kişilerden maksat, imanlarında ve ahitlerinde veya hak din üzerinde, söz, fiil ve hatta her hususta doğruluk üzere olanlardır.⁵⁵⁰

Kur’an’da, dünya hayatında edinmiş oldukları yanlış arkadaşlardan dolayı ahirette pişmanlık yaşayan kişilerden bahsedilmektedir.⁵⁵¹ Fakat ahirette duyulan pişmanlığın bir faydası olmayacağı açıktır. Bu sebeple ahiret pişmanlığı yaşamamak için dünya hayatında seçilen arkadaşlara dikkat edilmelidir. Zira Hız. Peygamber (s.a.v.), “Kişi arkadaşının dini üzeredir. Öyle ise kiminle arkadaşlık ettiğinize dikkat edin.”⁵⁵² buyurarak arkadaş seçiminin önemine dikkat çekmiştir.

Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’in bu konudaki bir diğer hadisi ise şöyledir:

إِنَّمَا مَثَلُ الْجَلِيسِ الصَّالِحِ، وَالْجَلِيسِ السَّوِّءِ، كَحَامِلِ الْمِسْكِ، وَنَافِخِ الْكِيرِ، فَحَامِلِ الْمِسْكِ إِنَّمَا أَنْ يُخَذِّبَكَ، وَإِنَّمَا أَنْ تَبْتَاعَ مِنْهُ، وَإِنَّمَا أَنْ يُجَدَّ مِنْهُ رِيحًا طَيِّبَةً، وَنَافِخِ الْكِيرِ: إِنَّمَا أَنْ يُخْرِقَ ثِيَابَكَ، وَإِنَّمَا أَنْ يُجَدَّ رِيحًا خَبِيثَةً

“İyi arkadaşla kötü arkadaş misk taşıyan kimse ile körük üfüren kimse gibidir. Misk taşıyan ya sana onu ikram eder yahut sen ondan (miski) satın alırsın ya da ondan güzel bir koku duyarsın. Körük üfüren kimse ise ya elbiseni yakar ya da ondan kötü bir koku duyarsın!”⁵⁵³

Hız. Peygamber (s.a.v.), iyi arkadaşı misk taşıyan kimseye benzeterek överken, kötü arkadaşı ateş körükleyen kişiye benzeterek yermektedir. Bu övgü ve yergi ile dolaylı olarak “Üzerinize ateş kıvılcımı ve kiri, pası gibi günah kiri

⁵⁴⁹ Tevbe, 9/119.

⁵⁵⁰ M. Hamdi Yazır, a.g.e., C. IV, s. 2644.

⁵⁵¹ Bkz. Furkan, 25/28; Sâffât, 37/51.

⁵⁵² Ebu Davud, Edeb, 19.

⁵⁵³ Müslim, Birr, 146.

bulaşmasını istemiyorsanız iyi arkadaşlarınızı salih ve sadık kişilerden seçin. Kötü arkadaştan ise uzak durun.” tavsiyesinde bulunmaktadır.

3.4.13. Tecessüs Etmemek

وَلَا تَجَسَّسُوا

“Birbirinizin kusurlarını ve mahremiyetlerini araştırmayın.”⁵⁵⁴

İnsanların mahremiyetlerini ve kusurlarını araştırıp bunları ifşa etmek, toplum içerisindeki samimiyet ve güveni sarsar. Bunun yanında ayıp ve kusurların sıradanlaşmasına dolayısı ile yaygınlaşmasına sebep olur.

Bu şekilde kötü sonuçlar doğuran bu davranışı Hz. Peygamber (s.a.v.) şu şekilde yermektedir:

مَنْ نَظَرَ فِي كِتَابِ أَخِيهِ بَغَيْرِ إِذْنِهِ، فَإِنَّمَا يَنْظُرُ فِي النَّارِ

“Kim kardeşinin kitabına / mektubuna izni olmadan bakarsa ateşe bakmıştır.”⁵⁵⁵

Hz. Peygamber (s.a.v.), mahrem bir şeyi ateşe bakmaya teşbih ederek bu davranışı yermiştir. Bu yergi ile dolaylı olarak “İzni olmadan kardeşinizin gizli şeylerine bakmayın, araştırmayın.” tavsiyesinde bulunmuştur.

3.4.14. Asabiyet, Kavmiyetçilik Yapmamak

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ

“Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O'ndan en çok korkanınızdır. Şüphesiz Allah bilendir, her şeyden haberdardır.”⁵⁵⁶

Allah Teâlâ, bu ayeti kerime ile insanların kavim ve kabilelere ayrılmasının hikmetini tanıyıp, görüşmek olarak bildirmiş, kavim ve kabilenin üstünlük vesilesi olamayacağını ifade etmiştir. Tek üstünlük vesilesinin ise takva olduğunu vurgulamıştır.

⁵⁵⁴ Hucurat, 49/12.

⁵⁵⁵ Ebu Davud, Vitir, 23.

⁵⁵⁶ Hucurat, 49/13.

Bu durumu gözardı edip kavmiyetçilik yapan, asabiyet davası güden kişileri Hz. Peygamber (s.a.v.) şu şekilde yermektedir:

مَنْ نَصَرَ قَوْمَهُ عَلَى غَيْرِ الْحَقِّ، فَهُوَ كَالْبَعِيرِ الَّذِي رُدِّي، فَهُوَ يُنْزَعُ بِذَنْبِهِ

“Kavmine haksız yere yardım eden kimse (bir kuyuya yüzüstü) düşen bir deveyi kuyruğundan çekerek kurtarmaya çalışılan kişi gibidir.”⁵⁵⁷

Bu teşbihle, asabiyet davası güdenleri kurtulması imkânsız bir deveyi kuyruğundan çekerek kurtarmaya çalışan, boş yere çaba harcayan adama benzetmekte ve yermektedir. Bu yergi dolaylı olarak “Kavmiyetçilik yaparak siz de bu duruma düşmeyin” anlamı taşımaktadır.

3.4.15. Günahta Israr Etmemek

وَلَمْ يُصِرُّوا عَلَى مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ

“Bir de onlar, işledikleri kötülüklerde, bile bile ısrar etmezler.”⁵⁵⁸

وَكَانُوا يُصِرُّونَ عَلَى الْحِنثِ الْعَظِيمِ

“Büyük günahı işlemekte direnir dururlardı.”⁵⁵⁹

Yaptığı hatanın farkına varıp, tevbe etmek ve Allah Teâlâ’dan af dilemek kişinin kulluğunu idrak ettiğinin ve acziyetini kabul ettiğinin göstergesidir. Bile bile günahta ısrar etmek ise aksine bir başkaldırı ve kibir alametidir. Bu sebeple Hz. Peygamber (s.a.v.), günahında bile bile ısrar edenleri şu sözü ile yermektedir:

وَيَا أَيُّهَا الْمُسْرِئِينَ الَّذِينَ يُصِرُّونَ عَلَى مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ

“Kötülüğünü bildikleri halde yaptıkları şeylerde ısrar edenlere yazıklar olsun.”⁵⁶⁰

Hız. Peygamber (s.a.v.), “وَيَا أَيُّهَا الْمُسْرِئِينَ” (Yazıklar olsun) lafzını kullanarak günahta ısrar kişileri yermektedir. Bu yergi dolaylı olarak “Günahta bile bile ısrar etmeyin” mesajı taşımaktadır.

⁵⁵⁷ Ebu Davud, Edeb, 111-112.

⁵⁵⁸ Âl-i İmrân, 3/135.

⁵⁵⁹ Vâkıa, 56/46.

⁵⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, II, 165.

SONUÇ

İnsanlar, istidat, kabiliyet ve anlayış bakımından farklıdır. Bu farklılık insanın anlayış, kavrayış ve kabullenişine etki eder. Kimi insan bir bakış ve imâdan anlamlar çıkarırken kimileri bir konuda uzun açıklamalara ihtiyaç duyabilir. Bu durum dini tebliğ ve direktiflerde de geçerlidir. Örneğin bazı inananlar cennet nimetleri ile müjdelenerek iyiliğe sevk edilirken, diğerleri cehennem korkusu ile kötülüklerden alıkonulabilir. Buna istinaden Hz. Peygamber (s.a.v.), Kur'an-ı Kerim'de "müjdeleyici ve uyarıcı"⁵⁶¹ olarak vasıflandırılmıştır.

Bu görevlerini en güzel şekilde yerine getiren Hz. Peygamber (s.a.v.), Allah Teâla'dan almış olduğu emir ve yasakları insanlara bildirmiş, bunları açıklamış ve bu emir ve yasaklara uymaya ümmetini teşvik etmiştir. Bunu yaparken insanların farklılıklarını göz önünde bulunduran Allah Rasulü, muhatabının durumuna göre farklı yöntemler kullanmıştır. Bu yöntemlerden biri teşvik etmek ve sakındırmak anlamına gelen terğîb ve terhîb üslûbudur. Bu üslûbun içerisindeki en önemli çeşitlerden birisi ise övgü ve yergi üslûbudur.

Bu üslûb sayesinde muhatap için emir ve nehiy cümleleri kurulmadan, iyilikler övülür, kötülükler ise yerilir. Böylece dolaylı bir yolla emir ve yasaklar muhataba telkin edilmiş olur. Bu çalışmamızda buna dair örnekler vermeye çalıştık.

Buna göre, Hz. Peygamber (s.a.v.), hem kıyâsî hem siyâkî medh ve zem üsluplarını kullanmıştır. Bunu yaparken ümmetine medhettiği şeyleri yapmaları, zemmettiği şeylerden ise kaçınmaları gerektiği mesajını vererek dolaylı ifadelerle teklîfî hükümler vaz' etmiştir.

Tezimizde bazı teklîfî hükümlerin medh ve zem içerikli ifadelerle de konulduğunu gördük.

Usûlcülerin geneli, ibâhada, kişilerin bir şeyi yapmak ve yapmamak konusunda muhayyer bırakıldıkları için, külfet ve meşakkat olmadığını düşünseler de Ebû İshak el-İsferayînî'nin başını çektiği birçok usûl âlimi ibâhayı teklîfî emirler içerisinde değerlendirmişlerdir. Bu grubun açıklamalarının daha kapsamlı ve makul olması sebebi ile ibaha ve kerahe ifade eden övgü yergi içerikli hadislerin de teklîfî emirlere dahil olduğu sonucuna vardık.

⁵⁶¹ Bkz. Bakara, 2/119.

Çalışmamızda, övgü ve yergi üslubunun Kur'an-ı Kerim'de de kullanılmış olduğunu gördük. Bu durum bizi, Allah Rasülü (s.a.v.)'in kullanmış olduğu üslup ile Kur'an üslubu arasında bir uyum ve bütünlük olduğu sonucuna götürmektedir.

Bunun yanında Hz. Peygamber (s.a.v.)'den rivayet edilen övgü ve yergi içerikli hadislerin, teklifi emir bağlamında, Kur'an-ı Kerim'de bir karşılığının olduğunu gördük.

Araştırmamız sonucunda, Kütüb-i tis'a içerisinde kıyasî medh fiili olan نِعْمَ (Ni'me)'nin yirmi iki yerde geçtiğine rastlayabildik. Fakat bu rivayetlerden konumuz “teklifi emir ve yasaklar” ile ilgili olan on iki tanesini örnek olarak ele aldık. حَبَّأَ (Habbezâ)'nın ise bir yerde kullanılmış olduğunu gördük. Kıyâsî zem fiili olan بُسَ (Bi'se)'nin dokuz yerde kullanıldığını görebildik. Konumuzla ilgili olan altısını örnek olarak kullandık. Diğer kıyâsî zem fiilleri olan سَاءَ (Sâe) ve لَا حَبَّأَ (Lâ Habbezâ)'nın ise kullanılmadığı sonucuna vardık.

“Ni'me” ve “Bi'se” gibi açık medh ve zem fiilleri kullanılmadan yapılan siyâkî medih ve zemm, kıyasî medh ve zemme göre, hadislerde daha fazla kullanılmıştır. Bu üslup için genellikle ism-i tafdîl, teşbih, Allah'ın sevmesi veya sevmemesi, razı olması veya olmaması gibi ifadeler kullanılmıştır.

Ümmetini adeta baba şefkati ile saran Allah Rasülü (s.a.v.)'in onları kendi hallerine bırakmadığını, huy, karakter, hassasiyet ve kabileyetlerini göz önünde tuttuğunu görmekteyiz. Bunun sonucunda ise bu özelliklerine binaen, görmüş olduğu güzel huyları methederken, görmüş olduğu kusurlara göz yummadığına, uygun bir dil ile müdahale edip onu düzeltme cihetine gittiğine şahit olmaktayız.

Ashabı kiramın, bu uyarılar karşısında duyarsız kalmaması da gözlerimizden kaçmaması gereken önemli bir husustur. Abdullah b. Ömer (r.a.)'ın, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in “*Abdullah ne güzel adamdır şayet bir de gece namazı kılrsa.*”⁵⁶² uyarısından sonra, hayatı boyunca gece namazına devam etmesi, bu durumun en güzel örneklerindendir. Ashabın, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bu tavsiyeleri karşısında takınmış oldukları bu ciddi tutum, bizim tezimizin ana çerçevesi olan medih ve zem üslubunun dolaylı olarak teklifi hüküm vaz' ettiği düşüncesini desteklemektedir.

⁵⁶² Müslim, Fezâilü's-sahabe, 31.

Hadisleri doğru anlayıp hayata aksettirmek, islamı doğru anlamak anlamına gelmektedir ki bu durum Müslümanlar için hayati bir önem taşımaktadır. Dünya ve ahiret saadeti buna bağlıdır. Bu sebeple Hz. Peygamber (s.a.v.)'in tavsiyelerine bu zaviyeden bakarak, bu tavsiyelere uymanın önemini idrak etmek elzemdir. Bizim çalışmamız bu manada atılmış mütevazı bir adımdır. Gayret bizden tevfik Allah'tandır.

KAYNAKÇA

Abbas Hasen, *en-Nahvu 'l-vâfi*, Daru'l-Meârif, Kahire, T.y.

Abdûlbâki, Fuad, *el-Mu'cemü'l-müfehres lielfâzı'l-Kur'ani'l-Kerim*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1990.

Ahmed Âsım Efendi, *Kâmûs Tercümesi*, Matbaatü'l-Osmâniyye, İstanbul, 1305.

Ahmed, Matlûb, *Mu'cemü'l-mustalahâtı'l-belâğıyye ve tetavvuruha*, Beyrut, 1996.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *Müsned*, Çağrı yayınları, İstanbul, 1992.

Thk: Şuayb Arnavut, Müessesetü'r-Risâle, 1421.

Alevî, Yahya b. Hamza, *et-Tirâz li esrâri'l-belâğa*, el-Mektebetü'l-Unsuriyye, Beyrut, 1423.

Ali el- Kârî, Molla Ali b. Süleyman Muhammed, *Mirkâtü'l-mefâtih şerhu mişkâtı'l-mesâbih*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2002.

Âmidî, Ebü'l-Hasen (Ebü'l-Kâsım) Seyfüddîn Alî b. Muhammed b. Sâlim es-Sa'lebî, *el-Müvâzene beyne ebî Temâm ve'l-Buhteri*, Dâru'l-Meârif, 1994.

el- İhkâm fî usûli'l-ahkâm, Nşr. İbrahim el-Acûz, Beyrut, 2005.

Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed, *Fethü'l-bârî şerhu sahihi'l-Buhârî*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1379.

Askerî, Ebû Hilâl, *Kitâbü's-sinâ'ateyn*, Mektebetü'l-Unsuriyye, Beyrut, 1419.

Âşur, Muhammed Tâhir, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, E'd-Dâru't-Tûnusiyye li'n-neşr, Tunus, 1984.

Atar, Fahrettin, *Fıkıh Usûlü*, MÜİFV Yayınları, İstanbul, 1996.

Aynî, Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed, *Umdetü'l-kârî şerhu sahihi'l-Buhârî*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, T.y.

Bağdâdî, Ebu Mansur Abdülkahir, *Usûlu'd-dîn*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1998.

Bâkılânî, Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el-Basrî, *I'câzü'l-Kur'ân*, Beyrut, 1911.

et-Takrîb ve'l-irşâd "es-Sağîr", Thk: Abdülhamid b. Ali, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1998.

Batta, Ebû Abdillâh Ubeydullah b. Muhammed b. Muhammed el-Ukberî, *el-İbânetü'l-kübrâ*, Dâru'r-Râye, Riyad, 1988.

Battâl, Ebü'l-Hasen Alî b. Halef b. Abdilmelik, *Şerh-u sahîhi'l-Buhârî*, Thk: Ebu Temîm Yasir b. İbrahim, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 2003.

Bayraktar, İbrahim, *İlmî ve Edebî Açıdan Hadis*, İzmir, 1994.

Bedevî, Ahmed Tabâne, *Mu'cemü'l-belâğati'l-Arabiyye*, Dâru'l-Minare, Daru'r-Rifâî, Cidde, 1988.

Blachere, Regis, *Târîhu'l-edebî 'l-Arabî*, Arapçaya Terc. Necip el-Keylânî, Beyrut, 1998.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî, *Sahîh*, Çağrı Yayıncılık, İstanbul, 1412/1992.

Thk: Muhammed Züheyr b. Nasır en-Nasır, Dâru Tavku'n-Necât, 1422.

Bulut, Ali, *Belâgat-i Miyyessera*, MÜİF Vakfı Yayınları, İstanbul, 2016.

Câhız, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb, *el-Beyân ve't-tebyîn*, Thk: Abdüsselâm Muhammed Harun, Mektebetü'l-Hancî, Kahire, 1998.

Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî, *el-Fusû fi'l- usûl*, Nşr. Acil Câsim en-Neşmî, Kuveyt, 1994.

Cürcânî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf, *et-Ta'rîfât*, Dâru'l-Kitâbi'l-İlmiyye, Beyrut, 1983.

Esrârü'l-belâga, Matbaatü'l-Medenî, Kahire, T.y.

el-Vasâta beyne'l-Mütenebbî ve husûmihî, Nşr. Muhammed ebü'l-Fadl İbrahim- Ali Muhammed el-Bicâvî, Matbaatü İsa el-Bâbî, T.y.

Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf, *Kâfiyetu fî'l-cedel*, Thk: Fevkiye Hüseyin Mahmud, Matba'atü'l-alebî, Kahire, 1979.

et- Telhîs fî usûli'l-fıkıh, Thk: Abdullah en-Niyâbî-Şebbîr Ahmed el-Omerî, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1996.

Çalışkan Adem, "Üslûp ve Üslûpbilim Üzerine-1: İlk Denemeler", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. VII, Sayı 34, T.y.

Çetintaş, Recep, *İlk Beş Asır Fıkıh Usulü Literatüründe Teklîfî Hüküm Terminolojisi*, Fecr Yayınları, Ankara, 2015.

Çörtü, Mustafa Meral, *Arapça Dilbilgisi Sarf*, İfav Yayınları, İstanbul, 1995.

Debûsî, Ebû Zeyd Abdullah (Ubeydullah) b. Muhammed b. Ömer b. İsâ, *Takvîmü'l-edille fî usûli'l-fıkıh*, Nşr. Halil Muhyiddin el-Müysü, Beyrut, 2007.

Demirayak, Kenan, *Abbâsi Edebiyatı Tarihi*, Şafak Yayınevi, Erzurum, 1998.

Derviş, Ahmed, *Dirâsetü'l-üslûb beyne'l-muâsıra ve't-türâs*, Dâru Ğarîb, Kahire, 1998.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Doğu Matbaası, Ankara, 1978.

Dirâz, Abdullah, *Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru*, Terc. Salih Akdemir, Ankara, 1983.

Dölek, Adem, *Hadislerde Teşbih ve Temsiller*, Akademi Yayınları, İzmir, 2006.

Ebu'l-Bekâ, *el-Külliyât mu'cem fî'l-mustalahât*, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, T.y.

Ebû Davud, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî, *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

Thk: Muhammed Muhyi'd-Dîn Abdü'l-Hamîd, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, T.y.

- Ebû Üde, Halil, *Binâü'l-cümle fi'l-hadisi'n-nebeviyyi's-şerîf fi's-sahihayn*, Dâru'l-Beşîr, Ammân, 1990.
- Ebû Zehra, Muhammed, *İslam Hukuk Metodolojisi*, Terc. Abdülkadir Şener, Fecr Yayınevi, Ankara, 1997.
- Eşmûnî, Midyen Bin Ahmed, *Şerhu'l-Eşmûnî alâ elfiyeti İbn-i Mâlik*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998.
- Emîn, Bekrî Şeyh, *el-Belâgatü'l-'Arabiyye fi sevbihe'l-cedîd –ilmu'l-meânî*, Dâru'l-ilm li'l-Melâyîn, Beyrût, 1990.
- Feyyûmî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Ali El-Hamevi, *el-Misbâhu'l-münîr*, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, T.y.
- Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed, *el-Kâmûsu'l-muhît*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1987.
- Futûhî, İbnü'n-Neccâr Muhammed b. Ahmed b. Abdülazîz Ali, *Şerhu'l-kevkebi'l-münîr*, Thk: Muhammed Zuhaylî-Nezih Hammâd, Mektebetü'l-Ubeykân, Riyad, 1993.
- Galâyîni, Mustafa, *Câmi'u'd-durûs*, Mektebu'l-Asriyye, Beyrut, 1993.
- Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed, *Mustasfâ min ilmi'l-usûl*, Beyrut, 2008.
- Gür, Süleyman, *Kâzî Beyzâvî Tefsirinde Belâgat İlmi ve Uygulanışı*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilimdalı, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2014.
- Hafâcî, İbn Sinan Ebû Muhammed Abdullâh b. Muhammed b. Saîd, *Sirru'l-fesâha*, Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1982.
- el-Üslûbiyye ve'l-beyanü'l-Arabî*, ed-Dâru'l-Mısriyyeti'l-Lübnaniyye, Kahire, 1992.
- Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed en-Neysâbûrî, *el-Müstedrek alâ's-sahihayn*, Beyrut, 1957.

- Hamevî, Ebü'l-Mehâsin Takıyyüddîn Ebû Bekr b. Alî b. Abdillâh b. Hicce, *Hizânetü'l-edeb*, Mektebetü'l-hilâl, Beyrut, 1985.
- Hâşimî, Ahmed b. İbrâhîm b. Mustafâ, *Cevâhirü'l-belâga*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, T.y.
- Huseyn, Casim Muhammed, *en-Nakdü'l-edebî ve makâyisuhû hilâle ahdi'r-Resûl*, el-Câmiatü'l-İslâmiyye bi'l-Medîneti'l-Münevvera, 1403/1976.
- İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî, *el-Kâmil fî duafâi'r-ricâl*, Thk: Yahya Muhtar Ğazavî, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1988.
- İbn Akîl, Ebü'l-Vefâ Alî b. Akîl b. Muhammed, *Şerhu İbn Akîl alâ elfiyeti İbn Mâlik*, Dâru't-Turâs, Kahire, 1980.
- İbn Âşûr, Ebû Abdillâh Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed eş-Şâzelî b. Abdilkâdir b. Muhammed, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, Dâru't-Tûnusiyye, Tûnus, 1984.
- İbn Dakiku'l-İyd, Ebu'l-Feth Muhammed İbn Ali, *el-İktirâh fî beyâni'l-istilâh*, Thk: Âmir Hasan Sabrî, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1996.
- İbn Hişam, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısırî, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Mektebetü ve Matbaatü Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1955.
- İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim, *Uyûnü'l-ahbâr*, Nşr. Muhammed Abdulkâdir, el-Müessesetü'l-Misriyye, T.y.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, *Sünen-i İbn-i Mâce*, Thk: Muhammed Fuad Abdülbâkî, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, T.y.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisânü'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut, 1414.
- İbnü's-Salâh, Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhuddîn Abdirrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî, *Ulûmu'l-hadîs*, Thk: Nureddin İtr, Dâru'l-Fikr, Dimeşk, 1986.
- İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb, *el-Müfredât elfazı'l-Kur'an*, Daru'l-Kalem, Dimeşk, 1997.

- Kâlî, Ebû Alî İsmâîl b. el-Kâsım b. Ayzûn, *el-Emâlî*, Nşr. Muhammed ‘Abdülcevâd, Dârü’l-cîl, Beyrut, 1987.
- Karapınar, Fikret, *Anlatım Özellikleri Açısından Sahih-Hasen Rivayetler ve Mevzû Haberler*, Adal Ofset, Konya, 2009.
- Kasım, Hamza Muhammed, *Menârü’l-kârî şerhu muhtasari sahîhi’l-Buharî*, Mektebetü Dari’l-Beyân, Dimeşk, 1990.
- Kayravânî, Ebû Alî el-Hasen b. Reşîk el-Ezdî el-Mesîlî, *Zehrü’l-âdâb ve semerü’l-elbâb*, Nşr. Muhammed el-Bicâvî, Dârü’l-ihyâ, Kahire, T.y.
- el-‘Umde fî mehâsini’ş-i’ri ve edêbihî*, Dârü’l-Cîl, 1981.
- Kazvînî, Ebû'l-Meâli Celâleddin Muhammed b. Abdurrahman El-Hatîb, *el-Îzâh fî ulûmi’l-belâga*, Dârü ihyâi’l-‘ulûm, Beyrut ,1992.
- Telhîsü’l-miftâh*, Huzur Yayınları, İstanbul, T.y.
- Komisyon(Hayreddin Karaman, İ. Kâfî Dönmez, Mustafa Çağrıçı, Sadrettin Gümüş), *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007.
- Köksal, Mustafa Âsım, *İslâm Tarihi (Hz. Muhammed (As.) ve İslâmiyet)*, Şamil Yayınevi, İstanbul, 1981.
- Leknevî, Ebû’l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed Abdilhalîm b. Muhammed Emînillâh es-Sihâlevî, *Tuhfetü’l-ahyâr bi ihyâi sünneti seyyidi’l-ebrâr*, Nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde, Beyrut, 1992.
- Merâğî, Ahmed Mustafa, *Ulûmü’l-belâga*, Dârü’l-kütübi’l-ilmîyye, Beyrut, 1984.
- Merdâvî, Ebû'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Süleymân b. Ahmed, *et-Tahbîr şerhu’t-tahrîr fî usuli’l-fikh*, Nşr. Abdurrahman b. Abdillâh el-Cübreyn, Riyad, 2000.
- Mevdûdî Ebu’l-Al’â, *Tefhîmü’l-Kur’an*, (Terc. Muhammed Han Kayanî, Yusuf Karaca, Nazife Şişman, İsmail Bosnalı, Ali Ünal, Hamdi Aktaş), İnsan Yayınları, İstanbul, 1996.

Meydânî, Abdülganî b. Tâlib b. Hammâde, *el-Belâğatü'l-Arabiyye usûsüha ve ulûmüha ve fûnûnuha*, Dâru'l-Kalem-ed-Dâru's-Şâmiyye, Dimeşk, 1996.

Mecma'ü'l-emsâl, Nşr. Sa'îd Muhammed el-Lihâm, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1992.

Molla Hüsrev, *Mir'âtü'l-usûl şerhu mirkâtî'l-vusûl*, İstanbul, 1321.

Muhammed, Abdülmuttalib, *el-Belâğa ve'l-üslûbiyye*, Mektebetü Lübnân eş-Şeriketü'l-Mısriyyeti'l-Âlemiyye, Kahire, 1994.

Müberred, Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr, *el-Kâmil fî'l-lüga ve'l-edeb*, Nşr. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhîm, Beyrut, 1999.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-sahîh*, Çağrı Yayıncılık, İstanbul, 1992.

Thk: Fuad Abdülbâki, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, T.y.

Nesâî, Ebû Abdurrahman Şuayb b. Ali el-Horsânî, Sünen, Thk: Abdü'l-Fettah Ebû Gudde, Mektebetü'l-Metbûâtî'l-İslâmiyye, Haleb, 1406.

Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî, *el-Minhâc şerhu sahihi Müslim bin Haccâc*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1392.

Pala, Ali İhsan, *İslam Hukuk Metodolojisinde Emir ve Yasakların Yorumu*, Fecr Yayınları, Ankara, 2009.

Râfîî, Mustafa Sadık, *Târihu âdâbi'l-Arab*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, T.y.

İcâzü'l-Şur'ân, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 2005.

Râmhurmuzî, Ebû Muhammed İbn Hallâd el-Hasen b. Abdurrahmân b. Hallâd, *el-Muhaddisü'l-fâsıl beyne'r-ravî ve'l-vâî*, Thk: Muhammed Accâc el-Hatîb, Beyrut, 1984.

Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetü't-tefâsir*, Terc. Sadreddin Gümüş, Nedim Yılmaz, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1993.

- San'ânî, Ebû İbrâhîm İzzüddîn Muhammed b. el-İmâm el-Mütevekkil-Alellâh İsmâîl, *Tavzîhü'l-efkâr li maânî tenkîhi'l-enzâr*, Thk: Ebû Abdurrahman Salâh b. Muhammed, Dâru'l-Kitabi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997.
- Seâlibî, Ebû Mansûr Abdûlmelik b. Muhammed b. İsmâîl, *el-İ'câz ve'l-îcâz*, Dârü's-şâ'b, Beyrut, T.y.
- Sekkâkî, Ebû Yakub Sirâcüddîn Yûsuf b. Ebî Bekr b. Muhammed b. Alî el-Hârizmî, *Miftâhu'l-ulûm*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1987.
- Suyûtî, Celaleddin Ebu'l Fazl Abdurrahman b. Kemâleddîn Ebû Bekr b. Muhammed el-Huzayrî, *el-Muzhir*, Dârü'l-kutübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1998.
- Şâbân, Zekiyyüddin, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, Terc: İbrahim Kâfi Dönmez, T.D.V. Yayınları, Ankara, 2006.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *İrşâdü'l-fuhûl ilâ tahkiki ulmi'l-usûl*, Daru'l-Kitabi'l-İlmiyye, Beyrut, 1999.
- Şihabüddin en-Nüveyrî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Abdilvehhâb b. Muhammed el-Bekrî et-Teymî el-Kureşî, *Nihâyetü'l-erab fî fûnûni'l-edeb*, Dâru'l-Kütüb ve'l Vesâiku'l-Kavmiyye, Kahire, 1423
- Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî, *el-Mutavvel ale't-telhîs*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 2007.
- Tirmîzî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre, *Sünen*, Çağrı Yayıncılık, İstanbul, 1992.
- Thk: Ahmed Muhammed Şakir ve Fuad Abdülbâki, Mektebetü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır, 1395.
- Uzunoğlu, Vecih, Eren, Cüneyt, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2014.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul, 1979.
- Zeccâcî, Ebû'l-Kâsım Abdurrahmân b. İshâk en-Nihâvendî, *el-Emâlî*, Dâru'l-Cîl, Beyrut, 1987.

Zerkânî, Muhammed Abdulazim, *Menâhilü'l-irfân fî ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1995.

